

પ્રાકૃત્યન

આ વર્ષે ગુજરાત યુનિવર્સિટીના પ્રાકૃતના પ્રથમ વર્ષના અભ્યાસ-ક્રમમાં અભ્યક્ષાણુયં રાખવામાં આવ્યું છે આ કથાનક આખ્યાનક-મણિકૌશ-વૃત્તિર્મથી લેવાયું છે કથાનકની કેટલીક ગાથાઓ અભ્યાસ-ક્રમમાં નથી હતા મૂળ કથાનક પછી ખાસ હેતુથી આપવામાં આવી છે. અભ્યક્ષુભારતી કથા બિગ્ગલની કથા જેવી હોઈ વિદ્યાર્થીઓને ગમશે. પ્રાકૃત ભાષાને સહેલાઈથી સમજવા માટે ભાષાપરિચયમાં સારી એવી સામગ્રી આપવામાં આવી છે ટિપ્પણો પણ સારી માત્રામાં જોડવામાં આવ્યાં છે સુગમતા માટે શબ્દાર્થ અને અનુવાદ મૂળ પ્રાકૃત ગાથાઓ સાથે જ રાખવામાં આવ્યા છે

કથાનકના સ પાદનમાં પ્રાકૃત ગ્રંથ-પરિપદ્ દ્વારા પ્રકાશિત આખ્યાનક-મણિકૌશ (વૃત્ત્યાસમલ કૃત)નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તે માટે મૂળ ગ્રંથના સ પાદક ૨૧. પૂ. શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સાહેબનો તથા પરિપદ્ના મંત્રી શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાનો હું આભારી છું આ કામમાં જે જે ભાઈઓએ મને સહકાર આપ્યો છે તેમનો હું આભાર માનું છું. આ કામમાં અનેક ગ્રંથોનો ઉપયોગ કર્યો છે, તે માટે હું તે તે ગ્રંથોના લેખકોનો પણ આભાર માનું છું. આ પુસ્તકમાં જે કંઈ ભૂલો ધ્યાનમાં આવે તો તે પ્રત્યે મારું ધ્યાન દોરવા વિદ્વાન મિત્રોને વિનંતી છે.

આ ગ્રંથને પ્રકાશિત કરવા માટે સરસ્વતી પ્રકાશનના ભાગીદાર પ. શ્રી ભૂરાલાલભાઈનો ખાસ આભારી છું. પુસ્તકનું મુદ્રણ સારી રીતે ઝડપથી કરી આપનાર અમર સેટિંગ એન્ડ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સના માલિક શ્રી શંકરસિંહ એન. સોલંકીને પણ ખાસ ધન્યવાદ ધટે છે.

મહાવીર જયંતી

૨૪-૪-૭૫

કે. આર. ચંદ્ર

૨૫૦૦ મો નિર્વાણ મહોત્સવ

लेखकश्रीनां पुस्तके

1. Literary Evaluation of Paumacariyam, Jain Cultural Research Society, Varanasi, 1966
2. A Critical Study of Paumacariyam, Research Institute of Prakrit & Jainology, Vaishali, 1970
- 3-4 Prakrit Proper Names, Part I and II. By Dr. M L Mchta and K R Chandra, L D Institute of Indology, Ahmedabad 1970, 1972
- 5 मुनिनन्द-कहाणव, भारत प्रकाशन, अमरावाट, १९७३
- 6 अभयकहाणव, रायचणी प्रकाशन, अमरावाट, १९७५

अन्य प्रकाशने

- 1 Proportion of Prakrit in our Ancient Classical Dramas (JOI Baroda, 1974)
- 2 कृतकहाणव की मुद्रा तथा जीम अवातार कथा (अमण, वनारस, १९७५)
- 3 कृतकहाणव की हिंदी अनुवाद (अमण, वनारस, १९७२-१९७३)
- 4 जैन धर्म का प्रचार } (श्री महावीर जन विद्यालय मुवर्णी महोत्सव
- 5 जैन धर्म का प्रचार } में, समवे १९६८)
- 6 कृतकहाणव की मुद्रा तथा जीम अवातार कथा (अमण, वनारस १९६८)
- 7 कृतकहाणव की मुद्रा तथा जीम अवातार कथा का प्रचार (जैन सिद्धांत का प्रचार, १९६८)
- 8 Union for the Jain Saint (The Union for the Study of Great Religions, Madras, Dec 1956)

અ તુ ક મ

સમર્પણ
લેખકનાં પ્રકાશનો
પ્રાકૃત્યન
અતુકમ
શુદ્ધિ-પત્રક

(અ) પ્રસ્તાવના	૧-૪૦
૧. કથાસાર	૧
૨. અથકાર આત્રદેવસૂરિ	૬
૩. આખ્યાનકમણિકાશ-મૂળ	૭
૪. આખ્યાનકમણિકાશ-વૃત્તિ	૮
૫. પ્રાકૃત કથા-સાહિત્યમાં અંથનુ સ્થાન	૧૦
૬. ઉપદેશાત્મક કથા-સાહિત્યનાં અન્ય અથ (પ્રાકૃત)	૧૦
૭ (અ) અભયકુમારની કથાના આધાર સ્તોત	૧૪
(બ) અભયના અન્ય ચમત્કારો	૧૯
૮ કથા-સરિત્સાગરની ઉદયન-વાસવદત્તા-કથા	૨૬-૨૮
૯ શૈલી અને ભાષા	૨૯-૩૫
(૧) શૈલી	૨૯
(૧૧) ગાથા છંદ	૩૩
(૧૧૧) ભાષા	૩૫
૧૦. સારકૃતિક-સામગ્રી	૩૫-૪૦
(અ) રાજ્ય, સમાજ અને ધર્મ	૩૫
(બ) આપણી ભાષાઓને પ્રાકૃતનો ફાળો	૩૮
(બ) અભયકુમારુચ	૧-૫૪
(૧) મૂળ પ્રાકૃત, શબ્દાર્થ અને ભાષાંતર	૧-૪૬
(૧૧) વર્ણન-અસંગ (વર્ણણપગરણાહ)	૪૭-૫૪
(ક) ભાષા-પરિચય	૫-૬૬
૧. વિદ્યાર્થીઓ માટે	૫૫
૨. અધ્યાપકો માટે	૬૧
(૬) દિપ્તિ	૬૭-૮૭

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૬, ૮	સમશ્યા	સમશ્યા
૨	૧૨	સમયે	સમય સુધી
૪	૧૩	હન્તિ	હસ્તી
૫	૨૦	ચ ડપ્રદ્યોત	ચંડપ્રદ્યોત
૫	૨૧	જતા જતા	જર્તા જતા
૬	૭	માણુસાએ	માણુસોએ
૬	૧૯	કળાગુરુ	કળાગુરુ
૭	૩	નેમિચ દ્રસૂરિ	નેમિચ દ્રસૂરિ
૧૧	૩	એકાધ	એકાદ
૧૧	૨૧	૮ મા	૮ મા
૧૨	૧૬	ક્ષેત્રોને	ક્ષેત્રોને
૧૩	૧૪	પદ્મમય	પદ્મમય
૧૫	૨૪	કહી	કહેવામા આવી છે,
૧૭	૧૮	તેણે	તેને
૧૭	૧૯	દનો	દતો
૨૦	૧૮	ખાત્રી	ખાતરી
૨૧	૨૬	માતંગ	માતંગ
૨૨	૧	ગુરુ	ગુરુ
૨૩	૨	ધ્રુવ	ધ્રુવ
૨૩	૮	ભગવાન	ભગવાન
૨૩	૧૯	જુહુ	જુહુ
૨૪	૧૧	કલ્યાણ	કલ્યાણ
૨૫	૮	નીચને	નીચને
૨૫	૨૨	તેણે	તેને
૨૬	૨૧	કથા	કથા

૨૯	૨૨
૩૧	૬
૩૧	૨૪
૩૧	૨૯
૩૨	૨
૩૨	૨
૩૩	૧૨
૩૩	૧૭
૩૫	૨૯
૩૭	૨૮
૩૮	૨૩

પ્રસેનસિત	પ્રસેનજિત
।સક્લિંડ	સિક્લિંડ
પદાવધીના	પદાવધીના
- કુમ્મ -	- કુમ્મ -
ઉદ્ભવતા	ઉદ્ભવતા
ચાથા	ગાથા
રકટિકના	રકટિકના
ફૂલહલ	ફૂલહલ
નિમણુક	નિમણુક
ખોડામા	ખોડામા
હતી	હતી.

અ મ ય ક્ષા ણ યં

૧	૭
૧	૧૦
૧	૧૨
૧	૧૪
૧	૨૩
૧	૨૪
૧૪	૫
૧૫	૧૯
૧૭	૭
૧૮	૨૩
૧૯	૨૨
૨૦	૧
૨૨	૪
૨૨	૨૮
૨૩	૨૬
૨૫	૨૨

સુદર	સુદર
- સ્ત્રોણી -	- સ્ત્રોણી -
- મુદ્દાઓ	- મુદ્દાઓ
સ્ત્રોણી = ક્ષોણી	સ્ત્રોણી = ક્ષોણી
અભિલાષા	અભિલાષા
ક્રાંતિ	ક્રાંતિ
ઉપર	ને
હવે	હવે
ત	તો
સાહા	સાહા
પુંચ્છિપ	પુંચ્છિપ
અવગયત્તો	અવગયત્તો
જોએ	જોએ
લોચન વડે	લોચનવાળા
વિશાળ, ક્રોમળ	સીધી
નૈન	નયન

૨૫	૨૩	તેજો	તેને
૩૧	૨૭	સચિત્ત	સચિત્ત
૩૧	૨૭	પોતાનું મન	સચેતન
૩૧	૨૭	પોતાનાં...રાખી	સચેતન (હવે)થી
૩૩	૮	બેડો	મુક્ત
૩૩	૧૦	સુધી	અત્તો(હતસ્)=અહીંથી
૩૯	૧૭	અપ્રધોત	સુધી આહીથી
૪૪	૩	સવિલાસ	અપ્રધોત
૪૪	૨૭	(વાતુલ)	સવિલાસ
૪૪	૨૯	હિન્મત	(વ્યાકુલ) = ક્ષુબ્ધ
૪૭	૧૮	મસ્તુન !	ક્ષુબ્ધ
૪૭	૨૬	નાનાં	મસ્તુના
૫૨	૬	ખાંડિયા	વિવિધ
૫૪	૨	વિ	ખાંડિયા
૬૦	૬	(વિશેષણ)	વિ
૬૧	૮	પ્રકારન	(વિશેષણ)
૬૧	૧૯	હત્તારાળ	પ્રકારનો
૬૧	૨૦	સ અ પી	હત્તારાળ
૬૮	૨૪	મિત્ર	સ અ પી
૬૯	૯	પ્રીયા	મિત્ર
૭૦	૧૫	ટુલુ	દયો
૭૧	૮	ઢોઢ)	તુલુ
૭૩	૧	ટોરી	ઢેન્ટિન્)
૭૪	૫	ખાતેરનો	ટોરી
૭૪	૧૫	નિર્મિત	ખાતેરનો
૮૮	૨૮	દોરેતો	નિર્મિત
૯૧	૧૨	અગાધન	દોરેતો
-	-	અગાધ	અગાધન
-	-	નિર્મિત	અગાધ
-	-	નિર્મિત	નિર્મિત
-	-	-	નિર્મિત

૭૬	૧૫	એ ભેદ	બીજી રીતે એ ભેદ
૭૬	૨૩, ૨૪	પ્રાયશ્ચિત	પ્રાયશ્ચિત
૭૬	૨૬	- શુશ્રૂષા	- શુશ્રૂષા
૭૯	૯	તેવુ	તેવુ
૭૯	૨૬	(ઉદ્ધવા	(ઉદ્ધવા
૭૯	૩૧	નિસ્સિદ્ધિયા	નિસ્સિદ્ધિયા
૮૦	૨૭	હહેરવા	રહેવા
૮૧	૨૯	વચ્ચ	વચ્ચ
૮૧	૨	શુશ્રૂષા	શુશ્રૂષા
૮૧	૮	શુશ્રૂષાની	શુશ્રૂષાની
૮૧	૯	શુશ્રૂષા	શુશ્રૂષા
૮૨	૨૯	કર્તુ	કર્તુ
૮૩	૯	બહતકથા	બહતકથા
૮૪	૧૧	છુપી	છુપી
૮૪	૨૯	જોડો	કથાસરિત્સાગર
૮૫	૧	ઋપિયોના	ઋપિયોના
૮૭	૩	પૃથિવે	પૃથ્વીને

પરણાવશે અને પાચમેા મંત્રીઓ સાથે અડધા રાજ્યનેા ઝ્વામી બનાવશે. અલયે પોતાની ક્ષુદ્ધિનેા ચમત્કાર બતાવ્યો. કૂવામા વી ટી ઉપર ગોખ્ગ નાખી એને સૂકાવી દીધુ. પછી કૂવાને પાણીથી ભરાવી દીધો. પેલુ છાણુ ઉપર તરવા માડ્યુ ત્યારે પોતાના હાથ વડે જ ચઢી લીધુ અને તેમાંથી વી ટી કાઢીને રાજની આગળ ધરી દીધી રાજ્યએ તેનું સન્માન કર્યું. પછી તેને પૂછવામા આવતાં અલયકુમારે વેન્નાતટ વિષેની બધી હકીકત કહી સભળાવી રાજ્યએ એને પોતાના પુત્ર તરીકે આગળથી લઈ સુનદાને પણ પોતાના રાજમહેલમાં સન્માન સાથે આણી અને તેને મુખ્ય રાણીનુ પદ આપ્યુ પોતાની ઘોષણા પ્રમાણે રાજ્યએ પોતાની સુમેના નામે બહેનની પુત્રી મદનસેનાને અલયકુમાર સાથે પરણાવી અને અડધુ રાજ્ય આપી તેને પાચમેા મંત્રીઓનેા પ્રમુખ બનાવ્યો. એક વાર ભગવાન મહાવીર રાજગૃહમાં પધાર્યા તેમનેા ધર્મ-ઉપદેશ સાંભળી અલયકુમારે શ્રાવક ધર્મ અગીકાર કર્યો

અવતિનેા રાજ ચ ડ્રઘોત રાજગૃહ ઉપર આક્રમણ કરી સતામણી કરતો હતો, રાજ શ્રેણિકના કહેવાથી અલયકુમારે નગરીની સુગઢાનેા માર્ગ શોધી કાઢ્યો તેણે નગરીની બહાર જમીનમા શસ્ત્રો અને સોનાના કળશો દાટી દીધા ચ ડ્રઘોતે કરી આક્રમણ કર્યું ત્યારે અલયકુમારે તેને સચેત કર્યો કે ગજ શ્રેણિકે તમારા સામ તોને ધનનુ દાન કરી ફેાડી દીધા છે. તે જો જાણવુ હોય તો જમીન ખોદી તપાસ કરો. જમીનમાં શસ્ત્રો અને સોનુ છુપાવેલુ જોઈ રાજ ચ ડ્રઘોતને થયુ કે આ તો પોતાના સામ તોની જ ફટચાલ છે એટલે તે પોતે ત્યાંથી નાસી ગયો. નાસતા સૈન્યને શ્રેણિકે પોતાની પૂર્વ યોજના પ્રમાણે લુ ટી લીધુ ઉજ્જૈન ગયા પછી ચ ડ્રઘોતને તેના ગૈનિકાએ સાચો ખ્યાલ આપ્યો કે તમને હરાવવા માટે અલયે આ જાલ રચી હતી.

રેાષે ભરાયેલા ચ ડ્રઘોતે અલયને પકડી લાવવા માટે પોતાના સલાસદોને કહ્યુ. એક નવજનેબના ગણિકાએ આ કાર્ય ઉપાડ્યુ. તેની સાથે સાત બીજી ગણિકાઓ જૈન ઉપાસિકાઓના વેપમાં તીર્થયાત્રા કરતી રાજગૃહ આવી તેઓએ ગૃહમદિરની પ્રતિમાઓનુ દર્શન કરવાને બહાને અલય સાથે પરિચય વધારી તેને વિશ્વાસમા લઈ લીધો. બીજી દિવસે ઉપવાસનુ પારણુ કરાવવા માટે અલય તેમની પાસે ગયો ત્યારે

તેઓએ તેને કપટપૂર્વક માદક દ્રવ્ય પીવડાવી દીધું. તે બેભાન થઈ ગયો અને આવી અવસ્થામાં તેને ઉજ્જૈન લઈ જઈ રાજ્ય ચંદ્રધોત સામે હાજર કરવામાં આવ્યો. રાજ્યએ તેને વચનરૂપી બેડીથી બંદી બનાવી દીધો.

ચંદ્રધોતને ત્યાં ચાર રત્નો હતાં. શિવાગની, નલગિરિ હાથી, અગ્નિ-ભીરુ ગથ અને લોહજંઘનામે લેખવાહક. લોહજંઘ પોતાની તીવ્રચાલ (દ્રુતગતિ) માટે પ્રસિદ્ધ હતો. બીજા રાજ્યએ એનાથી તગ આવી ગયા હતા એક વાર બીજા રાજ્યએ એને મારવા માટે એનાં ભાતામાં પ્રાણુ-ધાતક દ્રવ્યો ભેળવી દીધાં. રત્નામા જ્યારે એ જમવા બેઠો ત્યારે ત્રણ વાર અપયુક્ત થયા. અભયકુમારની સહાયથી રક્ત્ર્ય જાણીઈ આવ્યું ને લોહ-જંઘને ભાતામા છુપાવેલ દૃષ્ટિવિષ મહાસર્પથી બચાવી લેવામા આવ્યો. એથી ખુશ થઈ ચંદ્રધોતે અભયકુમારને એક વસ્ત્રાન આપ્યું જેમાં બંધનની મુક્તિ સિવાય કોઈ પણ વસ્તુ માગવાની છૂટ હતી.

એકવાર નલગિરિ હસ્તિ માટે થઈ ગયો તેને વશ કરવા માટે અભયકુમારે ત્રેક સંગીતજ વત્સદેશના રાજ્ય ઉત્થનતુ અપહરણ કરાવ્યું. કૃત્રિમદાથી બનાવી તેમા પોતાના છદ્મ માણુમે ગોહવી વત્સદેશના મીમાંડે તેને છોડી દીધો. દાથીને વશ કરવાનો શોખીન રાજ્ય ઉત્થન તેની પામે આવ્યો કે તરત છુપાવેલા માણુમેએ તેને પકડી લીધો અને ચંદ્રધોતની આગ ૧ કિપનિયત કરવામા આવ્યો. પ્રદ્યોતે તેને પોતાની કુમારી વામવસ્તાને સંગત સીખવવા માટે નિયુક્ત કર્યો ત્યારે ઉત્થનને એમ કહેવામા આવ્યું કે વામવસ્તા કાળી છે અને તે તમને જોઈને લજ્જા ન પામે માટે તમારે પાંડા પાછળ નહીં એને સીખવવાનું કામ કરવું વળી વામવસ્તાને એમ કહેવામા આવ્યું કે સંગીતનો વધ્યાપદ કોટી છે એટલે પાંડા પાછળ રહેવું નહોતો એ બીમારી તમને આવી જશે પણ એક વખત મદ્ય પીવડાવવું અને બંધન વચ્ચેનો પ્રેમ વધતો ગોંડા પ્રવાને જ્યારે નલગિરિ હાથીને વશ કરવા માટે જઈ ત્યારે ઉત્થને વામવસ્તા આથે આવતો પ્રેમ વચ્ચેનો પ્રવેશની નિરૂપણી દ્વારા પકડાવે રાજ્ય અને રાજ્યને રાજ્ય નિર્મિત કરશે. ચંદ્રધોતે વામવસ્તાને પાંડાને પાંડા ... .. આજુ કાંઈને કાંઈ ... .. આજુ આજુ નલગિરિ હાથી ... .. અને ... .. રાજ્ય ચંદ્રધોતે નલગિરિ હાથીને વશ કરવા માટે ... ..

ત્યારે ઉદયન મૂત્રનો એક કળશિયો રખતામા ઢોળી દેતો નલગિરિ મૂત્રની સુગંધમા હાથણુ વિષેનો મોહ પામી ત્યાં રોકાઈ જતો અને ઉદયન ભદ્રવતીને આગળ હાક્યે જતો. એમ કરતાં ઉદયન કૌશાળી નગરી પહોંચી ગયો અને વાસવદત્તાને પોતાની મુખ્ય રાણી બનાવી

આ બાળુ અવંતિમા એકવાર ભીપણુ આગ લાગી, અભયકુમારે પોતાની બુદ્ધિથી બીજી આગ પ્રગટાવી એના ઉપર નાખી અને તે ભીપણુ આગ બુઝાઈ ગઈ ચંડપ્રદ્યોતે ખુશ થઈને અભયને ત્રીજું વરદાન આપ્યું.

એક વાર અવંતિમા દેવતાનો એક વિનાશકારી ઉપદ્રવ ભ્રમો થયો ત્યારે અભયે ગમ્મને કહ્યું કે તમારી બધી રાણીઓ શૂંગાર કરીને તમારી સામે ઉપગ્રિયત થાય અને જે રાણી તમને પોતાની દૃષ્ટિથી જીતી લે તેના વિષે મને કહેજો. શિવાદેવી સિવાય બધી રાણીઓ નીચે મુખ કરીને બેસી ગઈ ત્યારે અભયે કહ્યું શિવાદેવી રાત્રે વસ્ત્રરહિત થઈ પિશાચદેવને બલિ ચઢાવે આમ કરવામાં આવ્યું અને ઉપદ્રવ શમી ગયો રાત્રીએ ખુશ થઈને અભયને ચોથું વરદાન આપ્યું.

ઉપયુક્ત અવસર આવતા અભયે ચંડપ્રદ્યોત પાસે ચારે વરદાનોની આ રીતે માગણી કરી—પ્રથમ વરદાન વડે એ પોતે નલગિરિ હાથી ઉપર ચડશે, બીજા વડે રાજ્ય પ્રદ્યોત મહાવત બનશે, ત્રીજા વડે તે પોતે રાણી શિવાના ખોળામાં બેસશે અને ચોથા વડે અગ્નિભીરુ રથના લાકડાઓથી ચિતા રચી તેમાં પ્રવેશ કરશે. અભયની રાણી શિવા સાથે ચિતામા પ્રવેશ કરવાની વાત સાંભળી ચંડપ્રદ્યોતે ના છૂટકે એને છોડી મૂક્યો. અભય જતા જતા કહી ગયો કે મને જે ધર્મ જીતી બદી બનાવવામા આવ્યો હતો તેનો બદલો હું તમારા લોકોની સમક્ષ ધોળે દિવસે જ લઈશ

થોડા દિવસો વીત્યા પછી બે અત્યંત સુંદર ગણિકાઓને સાથે લઈ તે વ્યાપારીના વેગમા ઉજ્જૈનીમાં આવ્યો અને ત્યાં ગજમહેલની સામે જ એક દુકાન શરૂ કરી ગજ ચંડપ્રદ્યોત તેઓનું રૂપ જોઈને મોહિત થઈ ગયો અને તેમની સાથે સમાગમ કરવા માટે દૂતી સાથે સદેશો મોકલાવ્યો. તેઓએ કહેવડાવ્યું કે અત્યારે તો લાઈ (અભય)ની બીજ લાગે છે સાતમા દિવસે દેવયાનાનો ઉત્સવ છે અને એ વખતે તે ઉન્મત્ત બની જશે ત્યારે તમે બપોરે એકલા આવજો. આ બાળુ અભય કુમારે એક યુક્તિ ધરી.

એક માણસનું બનાવટી ચંડપ્રદ્યોત નામ રાખ્યું અને તેને પોતાને ત્યાં નોકર ગણ્યો. વાત રાગથી પીડાતો હોય તેમ કરી તેને દરરોજ વૈદ પાસે સાગવાર માટે લઈ જવાનું શરૂ કર્યું. પેલો બનાવટી ગાંડો એમ મોટે અવાજે બકવાટ કરતો કે જુઓ, તમાગ નાયક (ગાન) ચંડપ્રદ્યોતને અભય ગાંધીને લઈ જાય છે લોકોમા એમ જાણીતું થઈ ગયું કે એક પાગલ આવો બકવાટ કરે છે. સાતમે દિવસે રાત્રી જ્યારે અભયના ઘરમા પ્રવેશ્યો ત્યારે છુપાવેલા માણસાએ એને ખાટલા ઉપર ગાંધી લીધો અને ગળામાં ઉપરથી આગળ લઈ જવામા આવ્યો. ચંડપ્રદ્યોતે બહુ ખૂમા-ખૂમ કરી પરંતુ લોકોએ એની તરફ ધ્યાન આપ્યું નહીં કેમ કે આવો બકવાટ તો દરરોજ થતો જ હતો. અભય પ્રદ્યોતને રાજગૃહ લઈ ગયો અને ગાન શ્રેણિક સામે ઉપસ્થિત કર્યો. શ્રેણિકે એને મારવા માટે તત્તવાર જાગમી પરંતુ અભય એને ગેરકર્યો. એક મહારાજાના જેમ એની જોડે વર્તણૂક કરવામા આવ્યો. તેનું સન્માન કરી તેને ઉજ્જૈનીમા છોડી દેવામા આવ્યો ત્યાર પછી બંને રાજાઓ અગસપરસની મેત્રી સાથે રહેવા લાગ્યા.

૨. અથકાર આશ્રદેવસૂરિ

આશ્રદેવસૂરિનો સમય ૧૨ મા સૈકાનો છે જ્યારે ગુર્જરેશ્વર સિદ્ધગજ વ્યસિદેવનું ગાજ્ય હતું તે પોતે આચાર્ય હેમચંદ્રના સમકાલીન હતા. ગુર્જરાતના ઇતિહાસનો આ અવર્ણયુગ હતો જ્યારે અનેક ગૌર્જરવીરો, ગજનીતિજો, મહાજનો અને કળાશુરઓએ વિવિધ ક્ષેત્રોમા પોતાની સિદ્ધિઓ હાંસન કરી હતી. આખ્યાનકથામિત્રોશ્રવણતિની રચના પણ એક શ્રેષ્ઠીની વિવિધિયોજન કરવામા આવી હતી મવા નવ માસમાં ૧૪૦૦૦ અથ (સૈકા) પ્રમાણ આ પુસ્તક લખાયું હતું અથકારની અસાધારણ પ્રતિભા અને પારિવર્તન ક્ષમ્બે જ આવું બન્યું હતું.

આશ્રદેવસૂરિ બૃહદ્ગમ્સ્ટીય દેવસૂરિની પદ પરમાં થયા હતા તેઓ નેત્રચંદ્રસૂરિ અને નામ દેવેશ્વરિના ગુરુભાઈ જિતનયદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. નેત્રચંદ્રસૂરિ તેઓ ગુરુભાઈ હતા. આશ્રદેવસૂરિના વાળ જાંઘોએ નેત્રચંદ્ર, નેત્રચંદ્રે પાદદેવે તેમને પ્રખ્યાત રચનાના લેખનકાર્યમા મદદ કરી હતી તેમના પુત્ર એ જાણે યજ્ઞદેવસૂરિ અને વિજયસેનસૂરિ હતા. વિજયસેનસૂરિ એ જ દિગ્ગમ પ્રધાન હતા હતા અખ્ય પદ્યમંદ પદ્ય તેમના ગદ્ય નેત્રચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હનિદ્રસૂરિને આપવામા આવ્યું

હતું, જે એમની ઉદારતા અને વિવેકબુદ્ધિ સાબિત કરે છે એમના ત્રણ શિષ્યો વિજયસેનસૂરિ, નેમિચંદ્રસૂરિ અને યશોદેવસૂરિને પટ્ટધર બનાવવામાં આન્યા હતા. નેમિચંદ્રસૂરિ પોતે બહુ વિદ્વાન હતા છતાં તેઓએ પોતાના ગુરુના નિર્ણયને માન્ય ગણી તેમના પ્રત્યે વિનય અને ભક્તિ દાખવી હતી.

આ કૃતિ સિવાય આત્મદેવસૂરિની બીજી કોઈ રચના મળતી નથી. આ ગ્રંથ ઉપરથી જ જણાઈ આવે છે કે આત્મદેવસૂરિ માત્ર કુશળ કથાકાર જ નહોતા પરંતુ એક સારા કવિ હતા. એમની શૈલી સ્પષ્ટ, સરળ અને મનોહારી છે. ગ્રંથ સ્થળ ઉપર સુદર સુભાષિતો જોવા મળે છે. તેમનું પ્રાચીન ગ્રંથોનું અધ્યયન સારું હતું. તેઓ બહુપદિત અને સુવિદ્ય કવિ હતા. નગર, અટવી, ઋતુ, રાજા, રાણી, સાર્થવાહ, ઉત્સવ વગેરેના સુદર વર્ણનો તેમની કવિની પ્રતિભાને પ્રગટ કરે છે.

૩. આખ્યાનકમણ્ડિકાશ મૂળ

જે ગ્રંથમાંથી અભયકુમારની કથા લેવામાં આવી છે તેનું નામ આખ્યાનકમણ્ડિકાશવૃત્તિ આવું છે. વૃત્તિકારનું નામ છે આત્મદેવસૂરિ જેઓએ મૂળ પ્રાકૃતગ્રંથ આખ્યાનકમણ્ડિકાશ ઉપર પ્રાકૃત ભાષામાં ટીકા લખી છે. મૂળ આખ્યાનકમણ્ડિકાશ નેમિચંદ્રસૂરિની રચના છે જેઓએ ઉત્તરગાદ્યનસૂત્ર ઉપર સુખખોષા નામે ટીકા લખી છે. આખ્યાનકમણ્ડિકાશ માત્ર બાવન ગાથાઓનો ગ્રંથ છે આખ્યાનકમણ્ડિકાશ એટલે કથારૂપી રત્નોત્તો ખનનનો. એની રચના ઈ. સ. ૧૦૭૩ અને ૧૦૮૩ વચ્ચે કરવામાં આવી હતી. એની દરેક ગાથામાં કથાનાયક અથવા કથાનાયિકાના નામોનો માત્ર નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે. એમાં બધી મળીને ૧૪૬ કથાઓનો ઉલ્લેખ છે જેઓ જુદા જુદા વિષયો સાથે સંબંધ ધરાવે છે, આ ગ્રંથમાં કુલ ૪૧ વિષયો (અધિકારો) છે અને દરેક વિષય હેઠળ એકથી વધી સંખ્યામાં કથાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. દાખલા તરીકે પ્રાગભા દેવગુપ્તિ કર્યા પછી ત્રીજી ગાથામાં શુદ્ધિનો વિષય (અધિકાર) આવે છે તેમાં ચાર કથાઓનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, જે આ પ્રમાણે છે :

उपपत्तिय वेणइया कम्मय परिणामिया चउह बुद्धी ।

भरह-निमित्तिय-करिस्सग-अभयाईनायओ नेया ॥३॥

એટલે આમાં ચાર નાયકોના નામો છે-નટ ભરત, એક નૈમિત્તિક,

૫. પ્રાકૃત કથા-સાહિત્યમાં આ અંથનું સ્થાન

કથાઓની પરંપરા પ્રાચીનતમ સાહિત્યથી ચાલતી આવી છે. વેદિક સમૃદ્ધ સાહિત્ય, ઔદ્ધ પાલિ-સાહિત્ય અને જૈન અર્ધભાગથી સાહિત્યમાં આ પરંપરા ઓછા વત્તા રૂપે આપણને મળે છે. તે પછી સ્વતંત્ર કથા-સાહિત્યની રચના થવા માંડી અને પ્રાકૃત ભાષામાં પણ સ્વતંત્ર કથા-સાહિત્યની રચના થઈ પ્રાકૃત કથા-સાહિત્યના પાંચ પ્રકારો છે. પુરાણ-મહાપુરાણ, ચરિત, રેમાંટિક, પ્રબંધ અને ઉપદેશાત્મક કથાસાહિત્ય. આ પાંચે પ્રકારોનો પરિચય ‘મુણિચંદ-કહાણુય’માં આપવામાં આવ્યો છે.^૧ ઉપદેશાત્મક કથાસાહિત્યની બધી વિશેષતાઓ આખ્યાનકથાશિક્ષણવૃત્તિમાં મળે છે, જેમકે, જ્ઞાન, નીતિ, સમચાર, તપ, ત્યાગ, સયમ, વ્રત, પૂજન, દાન, શીલ, કર્મકાંડ વગેરે વિષે ઉપદેશ આપી તેનું કળ કથાઓ દ્વારા સિદ્ધ કરવાની પદ્ધતિ અને એ વિષેની બધી કથાઓને એક સંગ્રહરૂપે આપવી એને લીધે આપણે એ અંથને ઉપદેશાત્મક કથાસાહિત્ય માં મુકીએ છીએ અને એમાં પણ કથાકોપ પ્રકારમાં, કારણકે એ અંથમાં અનેક કથાઓનો સંગ્રહ છે ‘કથાકોપ’ સાથે બીજું નામ ‘માળા’ મળે છે જે ‘કોપ’ કરતાં પ્રાચીન નામ છે ઉપદેશાત્મક કથાકોપ, માળા કે પ્રકરણોમાં સાહિત્યિક આસ્વાદ આપવો એ ઉદ્દેશ્ય રહેતો નથી છતાં જેમ જેમ એવી રચનાઓ પાછળના કાળમાં લખાતી ગઈ તેમ તેમ ભારતીય લલિત સાહિત્યની રચનાઓનો પ્રભાવ પડ્યા વગર રહ્યો નહીં અને આ અંથમાં પણ અનેક સ્થળોએ એવા મળે છે જ્યાં મહાકાવ્યકારોની રીતીનાં દર્શન થાય છે.

૬. ઉપદેશાત્મક કથાસાહિત્યના અન્ય અંથ

જૈન આગમ સાહિત્ય એટલે પ્રાકૃતના પ્રાચીનતમ સાહિત્યમાં ‘જ્ઞાનાધર્મમહદા’ (જ્ઞાનાધર્મકથા), ‘વિવાગમુચ’ (વિપાકમુચ) જેવા અંથો કથામય ગ્રંથ રૂપે મળે છે, જેમાં ધાર્મિક વિષયો અમમ્ભવવા માટે કથાઓ દ્વારા આપી છે. જ્ઞાતાધર્મકથામાં સાધુઓએ જેવું જીવન જીવવું જોઈએ એને જાણતી અનેક દંડાત કથાઓ મળે છે જ્યાં વિપાકમુચમાં પુણ્ય અને પાપ કર્મનું શુ કળ મળે છે એ કથાઓ દ્વારા અમમ્ભવવામાં આવ્યું

૧ વિવિધ જ્ઞાનકારી માટે જુદા જુદા ભાગનીય સુચ્ચિત્રે જૈનધર્મિક યોગદાન,
૧ ૧૨૭-૧૫૬, પ્રાકૃત સાહિત્યના દત્તિનામ, અધ્યાય, ૬-૮, અદત્ત-કથાઓની પ્રસ્તાવના, ૩૦ આને ‘પા’વાયે, દ્વિવિધમુચિકે ત્યામાદિયત્ત આવાયના મઃ પચ્ચીલન, ૩૦ નિમીચદ ગાચી, પૃ ૮૮, ૧૧૬

છે. એનો એ જ ઉદ્દેશ્ય આગળ કરી નાની નાની કથાઓ વડે ગૃહસ્થોને ઉપદેશ આપવા માટે આગમ સાહિત્ય પછી ઉપદેશાત્મક કથાકોષોની પ્રાકૃતમાં રચના થવા માંડી એકાધ ગાથામાં કોઈ ઉપદેશાત્મક વસ્તુ હોય પછી એના ઉપર દૃષ્ટાંત રૂપે ગદ્ય અથવા પદ્યમાં વિસ્તાર સાથે કોઈ એક કથા હોય તેવી આ પદ્ધતિ પાલિની જાતક કથાઓ, સંસ્કૃતના હિતોપદેશ, પચત્રાદિ ગ્રંથોમાં મળે છે. આપણા કથાકોષ પ્રકારના ગ્રંથોની પણ આ જ પદ્ધતિ છે કેટલાક આવા ગ્રંથોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આ પ્રમાણે છે

ઉપદેશમાલા :

ઉપદેશાત્મક કથા-કોષ પ્રકારમાં આ સૌથી પહેલી રચના છે. એની રચના શ્રી ધર્મદાસગણિએ કરી છે. તેમનો સમય ૫ મી સદીનો ગણાય છે. એમાં કુળ ૫૪૪ ગાથાઓ છે એના ઉપર અનેક ટીકા-વૃત્તિઓ મળે છે. આ રચના વૈરાગ્ય પ્રધાન કહેવાય છે એમાં ચાર વિશ્રામ (વિભાગ) છે વિનય, શીળ, વ્રત, સયમ, દયા, જ્ઞાન, ધ્યાન વગેરે વિષયોના અનુસંધાનમાં દૃષ્ટાંત રૂપે અનેક સ્ત્રી-પુરુષો, સાધુ-ગૃહસ્થ, શેઠ-રાજપુત, વેળા વગેરેની કથાઓ આપવામાં આવી છે સાધુ-સમાજમાં ધર્મદાસ ગણિનું એટલું બધું સન્માન છે કે એમને તીર્થ કર મહાવીર ગ્વામીના સમક્ષાક્ષીન માનવામાં આવ્યા છે. પાલિ ધમ્મપદ અને એના ઉપર લખેલી બુદ્ધગોપની ટીકાની જે પદ્ધતિ છે તેનું અનુસરણ ધર્મદાસગણિએ કર્યું હોય એવું લાગ્યા વગર ગહેતું નથી

ઉપદેશપદ :

ઉપદેશમાળાની જેમ આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિએ ૮ મા સૈકામાં ઉપદેશ-પદની રચના કરી હતી, જે કથાઓનો અનુપમ ભંડાર ગણાય છે. મદ બુદ્ધિવાલા લોકોને ધર્મબોધ આપવા માટે અનેક સરળ લોકકથાઓનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં મળે છે. એમાં ૧૦૩૯ ગાથાઓ છે એના ઉપર મુનિચન્દ્રસૂરિની ૧૨ મા સૈકાની સુખબોધિની ટીકા પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતમાં નદ્ય અને પદ્યમાં મળે છે બીજી વૃત્તિ વર્ધમાનની ૧૩ મા સૈકાની મળે છે બુદ્ધિના ચાર ભેદો વિષેની દૃષ્ટાંત કથાઓ આ ગ્રંથમાં પણ મળે છે.

ધર્મોપદેશમાલાચિવરણ

કૃષ્ણમુનિના શિષ્ય જયસિંહસૂરિએ આ ગ્રંથની રચના નવમા સૈકામાં કરી હતી આમાં ૯૮ ગાથાઓ છે અને પોતે જ એના ઉપર મુખ્યત્વે ગદ્ય-

પોપાતી ગર્ભ અને જ્યાં આધુનિક આર્ય ભાષાઓનો ઉત્પન્ન થયો ત્યાં તે તે ભાષાઓમાં કથાઓના સર્જનની પરંપરા અગાધ ગતિએ ચાલતી આવી છે. આમ્રદેવસૂરિ પછીના કથાકાવ્ય પ્રકારના મુખ્ય પ્રાકૃત ગ્રંથો આ રીતે ગણાવી શકાય—સવેગરંગગાળા (નિનયંદ્રમુગ્ધિ), કૃમારપાલ પ્રાંતભોધ (ભોમપ્રભ), વિવેકમજરી અને ઉપદેશકદલી (આપાહ), જયંતી-પ્રકાશ (મલયપ્રભ), પ્રાકૃતકથાસંગ્રહ (કર્તા અજ્ઞાત), ઉપદેશગત્તાકર (મુનિસુદ્ધ), વર્ધમાનદેશના (શુભવર્ધનગણિ) વગેરે વગેરે. પ્રાકૃતની જેમ અપભ્રંશ ભાષામાં ૧૧ માં સેકાથી અને સંસ્કૃત ભાષામાં ૧૦ માં સેકાથી કથાકાવ્યોની રચનાઓ મળે છે, એટલે કથાઓ રચવાની પરંપરા ત્રણેય વિશિષ્ટ ભાષાઓમાં સમાન રૂપે જોવા મળે છે. ધર્મના પ્રચાર માટે કથાને એક પ્રમુખ સાધન ગણવામાં આવ્યું એટલે જ જૈન પરંપરામાં સાહિત્યના જે આગળ અનુયોગો (પ્રકાર, ક્ષેત્ર) પ્રથમાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, દ્રવ્યાનુયોગ અને ચરિતાનુયોગ ગણાવવામાં આવ્યા છે તેમાં પ્રથમાનુયોગ અર્થાત્ કથાનુયોગ સૌથી મોખ્ખો રહ્યો.

૭ (અ) અભયકુમારની કથાના આધાર-સ્ત્રોત

આગમસાહિત્ય અભયકુમારનો ઉલ્લેખ છેક આગમ ગ્રંથોમાં મળે છે. તેના વિષે નાયાયમ્મકદ્દા, અનુત્તરોપપાત્તિક અને નિરયાચલિકામાં નોંધ મળે છે તે આ પ્રમાણે છે. અભય ગન્ત શ્રેણિ અને નાના વેન્નાતટમાં જન્મેલો પુત્ર હતો તે અધા ગાત્રો અને ગજનીતિમાં નિર્ગાત હતો ગન્તતા અર્ધા કાર્યો પોતે જાને કરતો. તેણે ગાળીએલ્લણ નો પોતાની સાવટી મા હતી તેનું ગન્ત શ્રેણિક એટલે પોતાના પતિનાં દંપત્ય માં સમાવાનું દેહન પૂરું કર્યું હતું બીજી માંસ લાવી તેને ગન્તની ગાત્રી ઉપર આવી ગાળીને ખચ ન પડે અને સાચું દેવ તે રીતે પોતાની ચતુરાઈથી તેણીને તે માંસ ખવડાવ્યું હતું. પોતાની બીજી સાવટી મા ધારિણીનું પાત્ર નોખું દેહન તેણે પૂર્ણ કર્યું હતું વર્ષોત્કત ન દેવા છતાં દેશનાતી મદાયથી ધીમે વરમા વરમાવી તેમાં દાથી ઉપર જેમાંથી તેને નગરીમાં ફેરવી હતી અભયકુમારે એટલે ભગવાન મદાવીર પામે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી અને એમ બતાવ્યું છે કે તે મદાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મી મૃત્ત યગે.

આપણી કથામાં અભયકુમાર વિષેના જે પ્રસંગો છે તે ઉપર જાણાવેલ આગમ સાહિત્યમાં જેવા મળતા નથી સિવાય કે તે નાના પુત્ર હતો અને તેને બહુ શુદ્ધિશાળી હતો.

આગમટીકાસહિત્ય : આવશ્યકસૂત્રનાં 'નમઃકાર' પ્રકરણમાં આવતી નિર્ધુક્તિ (આવશ્યકનિર્ધુક્તિ) ગાથાઓમાં બુદ્ધિવિષે અને તેને લગતી અનેક કથાઓનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે:

उपपत्तिश्च वेणइवा कंमिआ पारिणामिआ ।

बुद्धी चउव्विहा वुत्ता पंचमा नोवलब्भए ॥

[નિર્ધુક્તિ ગાથા ન ૧૩૮]

भरह-सिल-पणिअ-रुक्खे खुडुग-पड-सरड-काग-उच्चारे ।

गयघयणगोलखंमे खुडुग मग्गित्थि पइ पुत्ते ॥ ૧૪૦

નિર્ધુક્તિ ગાથાઓમાં માત્ર કથાનક અથવા તેના નાયકનો ઉલ્લેખ કરેલો હોય છે જ્યારે કથા મૌખિક પર પરાથી કહેવામાં આવતી હતી નિર્ધુક્તિ પછી ચૂર્ણીઓ રચવામાં આવી અને તેમાં કથાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ખુડુગ એટલે મુદ્રિકા, વીંટી અને તેના દૃષ્ટાંત રૂપે અભયની કથા આવશ્યકચૂર્ણમાં મળે છે.

આવશ્યકચૂર્ણ ની કથા :

આવશ્યકચૂર્ણ માં જે સંક્ષિપ્ત અથવા મૂત્ર શૈલીમાં કથા આવે છે તેનો નમૂનો આ પ્રમાણે છે

પસેળતી રાયા, પુત્તો સે સેણિઓ, રાયલક્ષણ સપ્પણો, તસ્સ કિંચિ જ દેતિ—‘મા મારિજ્જિહિ’ ત્તિ સો અદ્ધિહણ ણિગ્ગતો, વેણ્ણાતઢ આગતો, વણિય-સાલાણ ઠિત્તો, તસ્સ [સેદ્ધિસ્સ] લામો તપ્પમાવેણ [સેણિઅપ્પમાવેણ], સો મત્ત દેતિ, ધૂતાણ સપ્પકો, દિણ્ણા, રાયાણ [પસેળહણ] લેહો વિસજ્જિતો, સો આપુ-ચ્છત્તિ, સા [સુનદા] મળતિ—તુવ્વમેહિં કહિં? સો મળતિ—અમ્હે પંડરકુડરા રાયગિહે ગોવાલા પસિદ્ધા, ગતો ય.. । (ભા ૧ ૫ ૫૪૬)

ઉપરનીજ કથા ફરી આવ ચૂર્ણના ખીજ લાગમાં ઉદ્ધૃત ગાથાઓ વડે સંક્ષેપમાં કહી તેથી આગળની કથા જે રીતે વર્ણવવામાં આવી છે તેનો નમૂનો .

.. .. સેણિકો તે દદ્ધટ્ઠણ અદ્ધિત્તિં કરેતિ, સો તત્તો નિષ્ફિદ્ધિતો વિણ્ણા-તઢ ગતો, જથા નમોક્કારે—

अचियत्त भोगऽदाण निग्गम वेण्णातडे य कासवए ।

लाम घर नयण नेव्वग धूता सुस्ससिगा दिण्णा ॥ ૧૧॥

પોતાની ગર્ભ અને ન્યારે આધુનિક આર્થ લાપાઓનો ઉત્પન્ન થયો ત્યારે તે તે લાપાઓમાં કયાંય થોના સર્જનની પર પગ અબાધ ગતિએ ચાલતી આવી છે. આમ્રદેવમુરિ પછીના કથાકાપ પ્રકારના મુખ્ય પ્રાકૃત ગ્રંથો આ રીતે ગણાવી શકાય—સ વેગરંગશાળા (નિનયદ્રમુગિ), કુમારપાલ પ્રાત્નભોધ (ભોમપ્રભ), વિવેકમજરી અને ઉપદેશકદલી (આપાદ), નયતી-પ્રકરણ (મલયપ્રભ), પ્રાકૃતકથાસંગ્રહ (કર્તા અજ્ઞાત), ઉપદેશગ્નાકર (મુનિસુદર), વર્ધમાનદેશના (શુભવર્ધનગણિ) વગેરે વગેરે પ્રાકૃતની જેમ અપ્રશ્ન લાપામાં ૧૧ માં સૈકાથી અને સમ્પૂર્ણ લાપામાં ૧૦ માં સૈકાથી કથાકાપોની રચનાઓ મળે છે, એટલે કથાઓ રચવાની પર પગ તથા ગ્રંથ લાપાઓમાં સમાન રૂપે જોવા મળે છે. ધર્મના પ્રચાર માટે કથાને એક પ્રમુખ સાધન ગણવામાં આવ્યું એટલે જ જૈન પર પગમાં સાહિત્યના જે ચાર અનુયોગો (પ્રકાર, ક્ષેત્ર) પ્રથમાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, દ્રવ્યાનુયોગ અને ચરિતાનુયોગ ગણાવવામાં આવ્યા છે તેમાં પ્રથમાનુયોગ અર્થાત્ કથાનુયોગ સૌથી મોખરે રહ્યો.

૭ (અ) અભયકુમારની કથાના આધાર-સ્ત્રોત

આગમસાહિત્ય - અભયકુમારનો ઉલ્લેખ છેક આગમ ગ્રંથોમાં મળે છે. તેના વિષે નાયાધર્મકદ્ધા, અનુત્તરોપપાત્તિક અને નિરચાવલિકામાં જે માહિતી મળે છે તે આ પ્રમાણે છે. અભય ગન્ત શ્રેણિક અને ન દાનો વેન્નાતટમાં જન્મેલો પુત્ર હતો. તે બધા શાસ્ત્રો અને ગન્તનીતિમાં નિજાન હતો ગન્તના બધાં કાર્યો પોતે જાને કરતો. તેણે ગાળીએકાદા જે પોતાની સાવત્રી મા હતી તેનું ગન્ત શ્રેણિક એટલે પોતાના પતિનાં હૃદયનું માસ ખાવાનું દોહન પૂરું કર્યું હતું બીજું માસ લાવી તેને ગન્તની છાતી ઉપર બાંધી રાખીને ખાતું ન પડે અને સાચું દોષ તે રીતે પોતાની ચતુર્થાથી તેણીને તે માંસ ખવડાવ્યું હતું. પોતાની બીજી સાવત્રી મા ધારિણીનું પગ નોખું દોહન તેણે પૂર્ણ કર્યું હતું. વર્ષાઋતુ ન દોષા છતાં દેવતાની મદાયથી ધીમે વચ્ચા વચ્ચાથી તેમાં દાથી ઉપર બેસાડી તેને નાપરીમાં ફેરવી હતી અભયકુમારે છેલ્લે ભગવાન મહાવીર પાસે દોષા પ્રદાન કરી હતી અને એમ મનાય છે કે તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મી મુક્ત થયો.

આપની કથામાં અભયકુમાર વિષેના જે પ્રસંગો છે તે ઉપર જાનાવેલ આગમ સાહિત્યમાં જેવા મળતા નથી ત્રિવાય કે તે ન જાનો પુત્ર હતો અને તેને બદલે દુષ્ટિરાખી હતો.

આગમટીકાસહિત્ય : આવશ્યકસૂત્રનાં 'નમઃકાર' પ્રકરણમાં આવતી નિયુક્તિ (આવશ્યકનિયુક્તિ) ગાથાઓમાં શ્રુદ્ધિવિષે અને તેને લગતી અનેક કથાઓનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે.

ઉપ્પત્તિઆ વેણઙ્ગા કંમિઆ પારિણમિઆ ।

બુદ્ધી ચડવ્વિહા વુત્તા પંચમા નોવલલ્લમ્પ ॥

[નિયુક્તિ ગાથા ન ૧૩૮]

મરહ-સિલ-પણિઅ-રુક્ષે સુહુગ-પડ-સરડ-કાગ-ઉચ્ચારે ।

ગયઘયણગોલસંમે સુહુગ મગ્ગિત્થિ પદ પુત્તે ॥ ૧૪૦

નિયુક્તિ ગાથાઓમાં માત્ર ધ્યાનકે અથવા તેના નાયકનો ઉલ્લેખ કરેલો હોય છે. ન્યારે કથા મૌખિક પર પરાથી કહેવામાં આવતી હતી. નિયુક્તિ પદ્ધતિ શ્રુતિઓ રચવામાં આવી અને તેમાં કથાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે સુહુગ એટલે મુદ્રિકા, વીંટી અને તેના દૃષ્ટાંત રૂપે અભયની કથા આવશ્યકચૂર્ણમાં મળે છે.

આવશ્યકચૂર્ણ ની કથા :

આવશ્યકચૂર્ણ માં જે સક્ષિપ્ત અથવા સૂત્ર શૈલીમાં કથા આવે છે તેનો નમૂનો આ પ્રમાણે છે .

પસેણતી રાયા, પુત્તો સે સેણિઓ, રાયલક્ષણ સપ્પણો, તસ્સ કિંચિ ણ દેતિ-‘મા મારિજ્ઞિહિ’ ત્તિ સો અદ્વિદ્વિદ્વિ ગિગ્ગતો, વેણ્ણાતઢ આગતો, વણિય-સાલાણ ટિતો, તસ્સ [સેટ્ઠિસ્સ] લામો તપ્પમાવેણ [મેણિઅપ્પમાવેણ], સો ભત્ત દેતિ, ધૂતાણ સંપક્કો, દિણ્ણા, રાયાણ [પસેણાણ] લેહો વિસગ્ગિત્તો, સો આપુ-ચ્છતિ, સા [સુનદા] મણતિ-તુલ્લમેહિં કહિં? સો મણતિ-અમ્હે પઢરજુહગા રાયગિહે ગોવાલા પસિદ્ધા, ગતો ય . . . । (ભા ૧ ૫ ૫૪૬)

ઉપરની જ કથા ફરી આવ. શ્રુતિના ખીન્ન ભાગમાં ઉદ્ધૃત ગાથાઓ વડે સંક્ષેપમાં કહી તેથી આગળની કથા જે રીતે વર્ણવવામાં આવી છે તેનો નમૂનો :

.... સેણિકો તે દદ્ધુટ્ઠણ અદ્ધિતિં કરેતિ, સો તત્તો નિપ્પિહિતો વિણ્ણા-તઢ ગતો, જથા નમોક્કારે—

અચિયત્ત મોગડ્ઢાણ નિગ્ગમ વેણ્ણાતઢે ય કાસવણ ।

લામ ઘર નયણ નેવ્વગ ધૂતા મુલ્લસિગા દિણ્ણા ॥૧॥

છુપાઈને વસતક સાથે ત્યાં આવેલો હતો) વેશ બદલીને ઉન્મત્તકની જેમ બકવાટ કરવા લાગ્યો કે જો મારા રાજ માટે તારા (વાસવદત્તાનુ) અપહરણ ન કરુ તો હું યૌગધરાપણુ નહિ. રાજ પ્રદ્યોતે એને જોઈ લીધો ત્યારે યૌગધરાપણુ પિશાચની જેમ અથવા ભૂત વળગ્યું હોય તેવું વર્તન કરવા લાગ્યો. રાજાએ આવું જોઈને તેના તરફથી પોતાનું ધ્યાન હટાવી લીધું. ઉદયન અને વાસવદત્તા એવા સમયે નામી ગયા. દ્વિતી કાંચનમાળા આ રહ્યને જાણતી હતી વસતકને મહાવન બનાવવામાં આવ્યો હતો. આર મૃતના કળશિયા સાથે લઈ લીધા હતા. ધૌપવતી વીણા પણ સાથે હતી. ભદ્રવતી હાથણીને જ્યારે સંજ્ઞ કરવામાં આવી ત્યારે એક અધ મંત્રીએ ઉદ્યોપણા કરી કે પક્ષાણુ ગોહવતી વખતે હાથણી ચીસ પાડે છે એટલે મો. ચોજન જઈને એ મગણુ પામશે. જતી વખતે ઉદયને બધા લોકોની વચ્ચે એક સમૃત શ્લોકનું ઉચ્ચારણ કર્યું હતું જે આપણી કથામાં આવે છે તેવો જ છે.

एषः प्रयाति सार्य काञ्चनमाला वसन्तकरचेति ।

મટ્ટમની વોગવતી વાસવદત્તા ઉદયનસ્વ ॥

ત્યાર પછી નગરીમાં આગ જુઝાવવી, દેવના ઉપદ્રવને શાન કરવો, આગે વગ્દાન વડે શિવાગણીના ખોળામાં ભેગી અગ્નિપ્રવેશ કરવા માટેની માંગણી કરવી, પ્રદ્યોત દ્વાગ અભયકુમારની સુકિત વગેરેના પ્રમગો એમના એમ વર્ણવેલા છે. ઉજ્જયિનીથી જતી વખતે અભયે રાજ પ્રદ્યોતને એતવળી આપી હતી કે તમારું જે મુર્યાના પ્રદાશમાં અપહરણ ન કરુ તો હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ, આવું કરીને પોતાની પત્નીને સાથે લઈ ગજગદ, આવી ગયા. અભય ધોશ દિવસે પછી બે જુવાન ગણિકાપત્રીઓને સાથે લઈ એક વણિકના વેગમાં ઉજ્જયિની ગયા અને રાજ પ્રદ્યોતને બાધી હોવાને મુર્યાના પ્રદાશમાં તેનું અપહરણ કર્યું. વળી આ નાથી રાજ દેવિજીકે પ્રદ્યોતનું સન્માન કરી તેને જંગી દોરો

ચૂર્ણિની કથા ઉપરથી અપદ્રવના ૩

દયાનંદ માટે ચૂર્ણિનો પૂરો ઉપયોગ ૧ -

એને એમ તેમથી પોતાના કથ ૨ -

રાજે એમના એમ આપણા પ્રદ ૩ -

ઉપરથી જંગમ આવે છે.

૭. (ખ) અભયના અન્ય ચમત્કારો

અભયની ચમત્કારી બુદ્ધિથી પ્રસન્ન થઈ રાજા શ્રેણિકે તેને બધો રાજ્યભાર સોંપી દીધો હતો અને અભય બધું રાજ્યકાર્ય ચલાવતો હતો આખ્યાનકમણિકાશવૃત્તિમાજ આ કથાનક સિવાયના બીજા સ્થળોએ^૧ અભયના ચમત્કારોના વખાણ કરવામાં આવ્યા છે લગભગ આ બધા પ્રસંગો આવશ્યક-ચૂર્ણ, સૂત્રકૃતાગ-ચૂર્ણ, નદીચૂર્ણ, દશવૈકલિક-ચૂર્ણ, હરિભદ્રકૃત આવશ્યક-વૃત્તિ, વ્યવહારસૂત્રની મલયગિરિકૃત ટીકા વગેરેમાં મળે છે. અભયના ચમત્કારો એવા લોકપ્રિય હતા કે પત્રીનાં કથાસાહિત્યમાં પણ તેમને ધ્યાન મળતું રહ્યું છે આચાર્ય હેમચંદ્રકૃત ત્રિપષ્ટિગદ્યાકા-પુરુષચરિત્ર^૨માં પણ અભયની કથા આવે છે. નીચે અભયકુમારના અનેક ચમત્કારો આપવામાં આવ્યા છે. વિશેષ વિગતો માટે મૂળ ગ્રંથો જોવા જોઈએ^૩ અને લોક-પ્રચલિત આવી જ અન્ય કથાઓ સાથે તેમની સગખામણી કરવી ઘટે

ચેલ્લણાનુ અપહરણ : અભયે શ્રેણિક માટે વૈશાલીના ગજા ચેટકની પુત્રીનું અપહરણ કર્યું હતું ચેટકની પુત્રી સુજ્યેષ્ઠાનું ચિત્ર જોઈને શ્રેણિકે ચેટક પાસે તેની માગણી કરી ચેટકે ના પાડી દીધી. ત્યાર પછી અભય વાણિયાનું રૂપ કરીને વૈશાલીમાં આવ્યો ત્યાં કન્યાઓના અન્તઃપુર પાસે હાટ ખોલ્યો અને તેમાં શ્રેણિકનું ચિત્ર ટાંગી રાખ્યું. શ્રેણિકનું ચિત્ર જોઈ સુજ્યેષ્ઠા શ્રેણિક ઉપર મોહિત થઈ ગઈ. સુજ્યેષ્ઠાએ પોતાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી ત્યારે અભયે પોતાનાં ધરથી મહેલ સુધી એક સુરગ ખોદાવી અને શ્રેણિકને ત્યાં ખોલાવી લીધો. શ્રેણિક સુરગના રત્નો સુજ્યેષ્ઠાને લેવા ગયો. સુજ્યેષ્ઠાએ પોતાની નાની બહેન ચેલ્લણાને જવા માટેની ખબર આપી ત્યારે તે પણ તેની સાથે જવા નીકળી સુજ્યેષ્ઠા દાગીના લેવા ગઈ એટલામાં ચેટકના માણસો આવી

૧. જુઓ આખ્યાન નં ૬, ૮, ૨૭, ૨૮, ૩૩, ૩૮, ૮૩, ૮૭ અને ૧૧૬

૨. સર્ગ, ૧૦.૬-૭, ૧૧-૧૨

૩ See Abhaa in Prakrit Proper Names, Part I,

વિસ્તાર માટે જુઓ : (૧) અભયકુમાર ચરિત્રમ-ચ દ્રતિકલ ઉપાધ્યાય (સમ્પૂર્ણ), (૨) ગુજરાતી ચતુર્વાદ-અભયકુમાર મંત્રીસ્વરૂપ છવનચરિત્ર, ભાગ ૧-૪, મોતીચંદ આધવજી ગાહ, (૩) અભયકુમાર મંત્રીસ્વરૂપ રાસ-લક્ષ્મીવિનય

પહોચ્યા. જલદીમાં શ્રેણિકને ખબર ન પડી અને તે ચેલ્લણાને જ લઈ ભાગ્યો.

ચેલ્લણાનું દોહદ પૂરું કરવું : શ્રેણિકની ગણી ચેલ્લણાને જ્યાં કુણિક—અન્નતથાનુનો ગર્ભ રહ્યો ત્યારે તેને પોતાના પતિના ઉદરનું માસ ખાવાની ઇચ્છા થઈ એ જાણી શ્રેણિક ગળને બહુ ચિંતા થઈ અભયે શ્રેણિકને સાતવના આપી આ કાર્ય કરવાનું ઉપાડી લીધું. તેણે ખગોશનું માસ મગાવ્યું અને શ્રેણિકનાં પેટ ઉપર બાંધી દીધું. પછી તેણે શ્રેણિકને પલગ ઉપર સુવાડી દીધી ચેલ્લણાને બીજા કલમાં બેસાડી તેની નજર સમઠ પણ તેને ખબર ન પડે તેવી રીતે માસના કંકણ કરવામાં આવ્યા. શ્રેણિક પણ એ વખતે બહુ પીડા થતી હોય એવો દેખાવ કર્યો ચેલ્લણાએ એ માસ ખાઈ દોહદ પૂરું કર્યું.

ચેલ્લણાને આગથી બચાવવી : શિયાળાની કડકડતી ઠંડીમાં એક મુનિ ઊભા રહીને કહણ તપશ્વર્ય કરતા હતા એક વાર ચેલ્લણાએ તેમને જોયા ગત્રે ઊઘમા તેમને વિશે ચેલ્લણાથી જોડાઈ ગયું કે, એ આવી ઠંડી કેવી રીતે સહન કરી શકશે. ગળ શ્રેણિકે એ સાંભળી લીધું અને તેના મનમાં ચેલ્લણા વિશે શકા ઊભી થઈ કે આ કોઈ અન્ય પુરુષ સાથે પ્રેમ કરે છે અને તેના વિશે અત્યાચાર જોવી પડી છે તેથી તેણે અભયને દુકમ કર્યો કે ચેલ્લણાનું મહેલ સળગાવી મૂકા. અભયને પૂરી ખાતરી હતી કે ચેલ્લણા નિઃશ કપણે પવિત્ર છે એટલે તેણે ચેલ્લણાના મહેલને બદલે જોડેની દાનિશાળા સળગાવી દીધી અને એવી હો હા કરી કે, જાણે મહેલ બળાને ભન્ન થઈ ગયો હોય શ્રેણિકે મદાવીર પામેથી જ્યાં જાણ્યું કે ચેલ્લણા સતી જે ત્યારે તેને બહુ પસ્તાવો થયો અને અભયને તેના વિચાર વગરના કાર્ય માટે દુષ્ટ આપ્યો ત્યારે અભયે સ્પષ્ટ કર્યું કે, પિતાશ્રી, ચેલ્લણાને તો મેં બચાવી લીધી છે શ્રેણિક તેની શુદ્ધિ ઉપર બહુ ખુશ થયો.

એક ઠંડીમાં મહેલ શ્રેણિકે ચેલ્લણા પ્રત્યે પોતાનો ગાઢ પ્રેમ દર્શાવવા તેના માટે જાનક ઈશ્વો મહેલ બનાવવા મારું અભયને મુશ્કેલી આપી અભયે કે - અચ અને બધું કાર્ય આપ્યું તે વનમાં ગયો અને એક ચોગ્ગ માં પચાઈ રહ્યું મુશ્કેલી વિચિત્રવર્તન પાત્ર કરી તેને કાપવાનું નક્કી કર્યું ત્યારે તે માનવ અનંત દેવતાએ પ્રગટ થઈને અભયકુમારને કહ્યું કે તમે આ માટે મહેલનું માન મા કાપો. તે તમારા માટે એક સુદર મહેલ બનાવી આપીશ.

અભયે સુથારને બોલાવી લીધો અને તે દેવતાએ એક સરસ ઉદ્યાન જે બધી ઋતુઓમાં ફલનો ફૂલનો હતો તેની વચ્ચે એક દડીઓ મહેલ તૈયાર કર્યો રાણી ચેલણના પછી તેમાં રહેવા લાગી.

કેરીના ચોરને પકડવો અને શ્રેણિક દ્વારા મંત્ર શીખવું :
એક માતંગ પોતાની પત્નીનું દોહદ પૂરું કરવા માટે ચેલણના બગીચામાંથી પોતાની વિદ્યાવડે (મંત્રથી) આમ્રફળ તોડી લાવતો હતો. ફલરહિત ઝાડ જોઈને ચેલણના બહુ દુઃખ થયું. ચોરની તલાશ માટે અભયને કાર્ય શોધવામાં આવ્યું. અભય નાગરિકજનોના એક સંગીતક મેળાવડામાં ગયો અને ત્યાં એકેલા જાત જાતના બધા માણસો વચ્ચે એક કથાનક કહી સભળાવ્યું. એક શેઠની પુત્રી મનપસંદ વર પ્રાપ્ત કરવા માટે એક દેવતાની આરાધના કરતી અને તેની પૂજા માટે એક બગીચામાંથી ચોરીથી ફલ તોડી લાવતી હતી એક વાર બાગવાનના હાથે તે પકડાઈ ગઈ અતિ સુદર હોવાને કારણે બાગવાને તેની સાથે કામઢીડાનો પ્રસ્તાવ કર્યો પેલી છોકરીએ કહ્યું કે, હું કુંવારી છું, મને છોડી દો. બાગવાને વિવાહ પછી આવવાની તેની પાસે પ્રતિજ્ઞા કરાવી તેને મુક્ત કરી દીધી લગન પછી પહેલી રાત્રિએ પોતાના પતિની આજ્ઞા લઈને તે બાગવાન પાસે જાય છે રસ્તામાં લુટારાઓ અને રાક્ષસ તેને લુટવાનો અને લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ તે સત્ય હકીકત કહી સભળાવે છે અને પાછી ફરતી તેમની પાસે આવશે એમ કહેવાથી બધા તેને છોડી દે છે બાગવાન પાસે જ્યારે તે પહેલે છે ત્યારે તે તેના સત્ય આચરણથી આશ્ચર્ય પામે છે અને તેને છોડી દે છે. આવું જ રાક્ષસ અને લુટારાઓ સાથે થાય છે અને તે પતિવ્રતા પવિત્ર રહીને પોતાના પતિ પાસે પાછી ફરે છે. પતિ એની પવિત્રતાથી બહુ ખુશ થાય છે

અભયે પછી લોકોને પૂછ્યું કે, આ કથામાં કાણે સહુથી દુષ્ટર કાર્ય કર્યું ઈર્ષ્યાળુ, ભૂખથી પીડાતા અને ગ્રેમીઓએ પોતપોતાની રીતે ઉત્તમ આખો પણ પેલા માતંગ ચોરે કહ્યું કે, લુટારાઓએ છોકરીને છોડી દીધી એ બહુ દુષ્ટર કહેવાય, અભયે તરત જાણી લીધું કે એ જ કેરીનો ચોર છે અને તેને પકડી લીધો.

તેને સજા આપવાને બદલે અભયની સલાહથી રાજા શ્રેણિકે તે માતંગ પાસેથી મંત્રવિદ્યા શીખી લીધી જ્યાં સુધી રાજા સિદ્ધાસન ઉપર બેસીને મંત્રનો પાઠ કરતા ત્યાં સુધી તે શીખી ન શક્યા. અભયની સલાહથી

માત ગને જે શુદ્ધ સમાન હતો સિદ્ધાસન ઉપર બેસાડવામાં આવ્યો અને રાજા નીચે જમીન ઉપર બેઠો ત્યાં તે મત્રનો પાઠ પામી શક્યો.

ચેલણાનો હાર શોધી કાઢવો ગજા શ્રેણિ રાણી ચેલણાને એક બહુમૂલ્ય હાર આપ્યો હતો, તે એક વાર તૂટી ગયો. કાર્ત્ત એને સાંધી શક્યો નહીં કારણ કે એને સાધના મૃત્યુ પામશે એવું હતું રાજાએ ઠંડેંગ પીટાવીને ઘોષણા કરાવી કે જે એને સાધશે તેને લલચ્ચ આપવામાં આવશે એક વૃદ્ધ મણિકાએ એને સાંધ્યો તો ખરો પણ એ તરત જ મૃત્યુ પામ્યો. ગજાએ એના પુત્રને પૂર્વધોષિત રૂપ આપ્યું નહીં. પેલો મણિયાર મરીને વાનર થયો હતો. તે ફરતો ફરતો તેના જૂતાં ધગમા આવ્યો. તેના પુત્રને જોઈને તેને જાતિસ્મરણ થયું. તેણે પુત્ર પામેથી જાણ્યું કે રાજાએ રૂપ આપ્યું નથી, એટલે એ વાનર ગમે ભરાઈ ગયો અને હાર ચોરવા માટે છિત્રો શોધવા લાગ્યો. એક વાર ચેલણા બગીચામાં ફગતી હતી અને વાવમાં નહાવા કોતરી ત્યારે પોતાના દાગીના ઉતારીને દાસીને આપી દીધા. દાસીએ તેનું પોટળું કરીને માથાં ઉપર મૂકી દીધું. તે વાનર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પેલાં પોટલાંમાંથી જાનેમાને હાર લઈને તે મદ્યકુચ્છ થઈ ગયો અને પોતાના પુત્રને આપી આવ્યો રાણી જ્ઞાન કરીને આવી ત્યાં હાર જોવાંચ્છો જોયો. બહુ ગોધ કરી પણ હાર જડ્યો નહીં. અભયકુમારને હાર શોધી કાઢવા માટે કામ મેંપવામાં આવ્યું. અભયે સાત દિવસમાં તપાસ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છ દિવસ પૂરા થઈ ગયા પણ હાર શોધાયો નહીં અતમાં સાતમા દિવસે એક ઉપાશ્રયમાં આવી ધ્યાન કરવા લાગ્યો તેની બહાર એક આચાર્ય કાચોત્સર્ગ મુદ્રામાં બેઠો હતો. આ બ્રાહ્મણે પેલા મણિયારના પુત્રને થયું કે જો આ હાર મારી પામે તો હું પકગર્ભ જર્મિન એટલે તેણે આ હાર વાનરને જ પાડ્યો આપી દીધો વાનરે તે હાર બીજાઓને નહીં આપતા કાગળ કે તેથી બીજાઓનો જ્વન જોખમાને એટલે પેલા સાધુના કદમાં નાખી દીધો અને ત્યાંથી જતો ગયો. અવાગમા અભયે તે હારને જોયો પોતાને ભાગ્ય વાન માની તે હાર લઈ ગયો અને ગણી ચેલણાને આપી દીધો.

ધારિણીનું દોહદ : શ્રેણીની ગણી અને અભયની સાવટી મા ધારિણીને જ્યારે મેવકુમારના છવનો ગર્ભ રહ્યો ત્યારે તેને વર્ષાકાળ ન મેવકુમારની પીડા જગ્યાએ હાથી ઉપર બેસીને મદાગાન ગાયે

શહેરમાં ફરવાનું દોહદ ઉત્પન્ન થયું. મહારાજ શ્રેણિક માટે આ એક સમર્યા હતી. અલયે એ કામ ફરવાનું ઉપાડ્યું. તેણે પોતાના ઈષ્ટ દેવની વિધિપૂર્વક સાધના કરી અને તેમની સહાયતાથી વરસાદ વરસવા માડ્યો. ધારિણીને શ્રેણિક સાથે હાથી ઉપર બેસાડી ફરવવામા આવી અને તેની ઈચ્છા પૂરવામા આવી

રૌહિણ્ય ચોરને પકડવો : વૈભારગિરિની ગુફામા લોહખુર નામનો એક જખરજખત ચોર વસતો હતો. મરતી વખતે તેણે પોતાના પુત્ર ગૌહિણ્યને આજ્ઞા કરી કે ભૂલે ચૂકે ભગવાન મહાવીરનાં વચનો ન સાલ-ળતો ગૌહિણ્ય પણ પોતાના પિતાની જેમ ચોરીઓ કરતો. ગજગૃહીના લોકો એથી ત ગ આવી ગયા બહુ પ્રયત્ન કર્યા પણ નગરરક્ષકો ચોગને પકડી શક્યા નહી. એક વાર તે ચોરી કરવા જતો હતો ત્યારે મહાવીર ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા એટલે તેને પોતાના કાનમાં આગળીઓ પૂરી દીધી જેથી ભગવાનનો ઉપદેશ કાનમાં ન પડે આગળ ચાલતાં પગને કાંટા વાગ્યો. તેને કાઢવા માટે કાનમાંથી આગળી કાઢી કે તરત મહાવીરના મુખેથી દેવતાઓની ઋદ્ધિ અને તેમના સુખ વિષે રૌહિણ્યે સાંભળ્યું. પછી ફરી કાનમા આગળી મૂકી તે ચાલતો થયો. અલયકુમારે એક વાર જ્યારે તેને ગૌહિણ્યના પ્રવેશની ખબર મળી ત્યારે નગરીના બધા દ્વારો બંધ કરાવી તેને સૈન્ય વડે પકડાવી લીધો. પરંતુ તેની પામે ચોરીનો કોઈ માલ મળ્યો નહી. રૌહિણ્યે રાજ સમક્ષ જુદું કહી દીધું કે હું તો પડોશના ગામનો રહેવાસી છું. પાડોશના ગામમા તપાસ કરવામા આવી તો લોકોએ પહેલા નક્કી કર્યો પ્રમાણે જણાવ્યું કે, પેલો અમારા ગામનો જ માણસ છે હવે રૌહિણ્યને સાબિત કરવા માટે અલયે એક યુક્તિ ઘડી તેણે એક મોટો સુવર્ણ મહેલ તૈયાર કરાવી દેવલોકની બધી આનંદ પ્રમોદની સામગ્રીથી તેને સજ્જ કર્યો. અલયે રૌહિણ્યને શરાબ પિવડાવી ત્યાં મહેલમાં સુવડાવી દીધો. ત્યાંની સમૃદ્ધિ, સુદરીઓ અને એશઆરામની વસ્તુઓ જોઈ એને બહુ આશ્ચર્ય થયું. ત્યાના સેવકો પોતે બધા દેવ હોય એમ આચરણ કરતા અને ગૌહિણ્યનું દેવાધિપતિની જેમ સન્માન કરતા. તેઓએ એને પૂછ્યું કે આપે ક્યા ક્યાં સારા પુણ્યશાળી કામ કર્યા એટલે દેવ-લોકમાં આન્યા રૌહિણ્યે જોટું ખરું કહી સંભળાવ્યું. 'પછી ખરાબ કાર્યો વિષે પૂછવામા આવ્યું ત્યારે ગૌહિણ્યે ચતુરાઈથી કહ્યું કે, જે પુણ્યનાં કાર્યો કરતો હોય તે જોટાં કામ કર્મ રીતે કરતો હશે ? અલયને બધું

જાણવામાં આવ્યું. ત્યારે એને થયું કે આ તો ખરો સાક્ષાત્ નીકળ્યો
 શીદિભૂયને પણ વિચાર આવ્યો કે પ્રભુ મહાવીરનાં એક જ વાર વચન
 સાંભળીને હું અહીં બતાવી શક્યો કે, સાગ કામ કરવાથી મર્યા મર્યા
 છે અને તેથી મારો જન બચી ગયો છે, તો પછી ભગવાનના બધા ઉપ-
 દેશો સાંભળ્યા હોત તો મારો કેવો ઉદ્ધાર થયા હોત. એણે મનમાં નક્કી
 કર્યું કે, જે હું અહીંથી મુક્ત થઈ જઈ તો પછી ભગવાનને શિષ્ય
 બનીશ. અભયકુમાર પોતે ભગવાન પાસે ગયો અને એ માણસ વિષે
 પૂછ્યું કે, એ (શીદિભૂય) ચોર છે કે નહીં ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે, પહેલા
 હવે, હવે એ નહીં રહ્યો અને મારો શિષ્ય છે. ત્યારે અભયે એને છોડી
 મૂક્યો અને તેણે મહાવીર પાસે દીક્ષા સ્વીકારી લીધી.

કાંધારા મુનિને લોકનિંદામાંથી મુક્તિ અપાવવી : એક
 વાર ભગવાન મહાવીરના પ્રમુખ શિષ્ય અને ગણધર સુધર્માસ્વામી પાસે
 એક કારીગર (કારિયારાએ) દીક્ષા ગ્રહણ કરી લોકો એને જોઈને ઉપહાસ
 કરવા લાગ્યા કે, ચાલો, બિચારાને ઉદરપૂરણની ચિન્તા તો આળખી !
 ગહેવાનું પણ સુખ થશે અને સતત હુંખમાંથી છુટ્યો. અપમાનથી
 કંટાળીને મુનિએ રાજગૃહ છોડી જવાનો વિચાર કર્યો ત્યારે અભયે એનો
 રત્નો તટથી તેણે રત્નો ભરેલી ત્રણ પેટીઓ ચોટાં વચ્ચે મુકાવી અને
 ઉદ્ધોષણા કરાવી કે મત્રી રત્નો વહેંચે છે. લોકો ભેગા થયા ત્યારે
 અભયકુમારે કહ્યું કે, જેણે સ્ત્રી, અગ્નિ અને જલનો ત્યાગ કર્યો હોય
 તે રત્નમંજરા કર્મ જાય. લોકો વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે એટલા
 વાના ત્યાગ દીધા હોય તો પછી આ રત્નોનું પ્રયાજન જ શું ? અભય-
 કુમારે કહ્યું કે, આ મુનિ (કારિયારા) એવા છે એટલે એને એ આપી દેજો.
 તેને મયા પાંડિત બનાવે એમનો ઉપહાસ કર્યો છો જ્યારે ખરેખર તો હુંકર
 નાં એ મુનિ કો છે કે એણે અમૃત્ય અને તે પછી મુનિનું બહુમાન કરવા લાગ્યા
 નાગરિકાએ પચાનાપ કર્યો અને તે પછી ભગવાન કરવા લાગ્યા

જલકાંતમણિની યોધ (સેવનક એક વાર પાણી પીવા નહીમ
 કે જેનો એકાંત એક દાવી સેવનક એક વાર પાણી પીવા નહીમ
 કાંત એ તેને તત્તુ નામના જલચર પક્ષી લીધો. રાત્રએ અભયકુમારને
 બહુ મન કરવામાં આવ્યા પરંતુ કંઈ થયું નહીં. રાત્રએ અભયકુમારને
 નાં એ મુનિ કો છે કે એણે અમૃત્ય અને તે પછી મુનિનું બહુમાન કરવા લાગ્યા
 નાગરિકાએ પચાનાપ કર્યો અને તે પછી ભગવાન કરવા લાગ્યા

જલકાત મણિથી હાથીને છોડાવશે તેને પોતાની પુત્રી પરણાવશે અને અમુક રાજ્ય આપશે. પેલા કદોઈને ખબર પડી તેણે કૃતપુણ્ય શેઠનાં અણસમજી બાલક ન્યારે તે મિહાઈ ખરીદવા આવ્યો ત્યારે તેની પાસેથી જલકાતમણિ પડાવી લીધો હતો તે બહુ ખુશ થયો અને તેણે જલકાત મણિ નદીમાં નાંખી દીધો. તેથી પાણીના એ ભાગ થઈ ગયા અને પાણીની જગ્યાએ જમીન ખુદ્દી થઈ ગઈ. તત્તુ ત્યાંથી નાસી ગયો અને હાથી મુક્ત થઈ ગયો. રાજાને ચિંતા થઈ કે એક કદોઈને મારી પુત્રી કેવી રીતે પરણાવવી? અભયે કહ્યું કે, હે ગજન, નીરાને ત્યા જલકાત મણિ કેવી રીતે એટલે તેણે તપાસ હાથ ધરી. કદોઈને પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે બીકને લીધે બધું સત્ય કહી સભળાવ્યું. કદોઈને ઉચિત દંનામ આપી છોડી દેવામાં આવ્યો અને જલકાતમણિના સ્વામી કૃતપુણ્યને રાજાએ પોતાની કુમારી પરણાવી દીધી. કૃતપુણ્ય તેની સાથે સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યો.

શેઠપુત્ર કૃતપુણ્યને પોતાની પ્રિયાઓ સાથે સંયોગ કરાવવો : જલકાત મણિ વિષેનો બનાવ જાણી કૃતપુણ્યે પોતાની પત્નીને તેના વિષે પૂછ્યું. તેણીએ જણાવ્યું કે આપ પરદેશથી આવ્યા ત્યારે ભાતાના મોદકોમાં રત્નો સતાડેલા હતા, તેમાંથી એક મોદક મેં આપણા બાલકને આપ્યો હતો. એ જાણી કૃતપુણ્યને થયું કે પેલી વિધવા શેઠાણી મહિમાની ચારે પુત્રવધૂઓને મારા પ્રત્યે બહુ પ્રેમ છે નહીંતર ભાતામાં બહુમૂલ્ય રત્નો સતાડીને કાણુ આપે. તેણે મહિમાએ કહેલી દુર્ગા વિષેની વાત અભયને જણાવી—‘વેરયાના સગથી સાવ પાયમાલ થઈને એક વાર પગદેગ જવા માટે હું બહાર નીકળ્યો ત્યારે એક વિધવા શેઠાણી જીવકપટથી મને સૂતેલાને ઊઠાવીને પોતાના ઘેર લઈ ગઈ. તેણે સત્તાન રહિત ચાર પુત્રવધૂઓ હતી જેમનો પતિ વહાણ દૂખી જતા મરી ગયો હતો અઢળક સપત્તિ રાજના કબજામાં ન જાય એટલે તે કાંઈક બનાવટી પત્નીની શોધમાં હતી અને જૂઠા પુત્ર બનાવી તેણે પુત્રવધૂઓ સાથે મારો પતિ જેવો સંબંધ કરાવી દીધો. તેમના સૌ કર્મ અને વૈભવથી મુગ્ધ થઈ હું પણ ત્યાં બાર વર્ષ સુધી રહ્યો એ દરમિયાન પુત્રવધૂઓને એક એક પુત્ર થયો પેથી શેઠાણીએ પોતાનું કાર્ય થઈ જતાં મને દગો કરીને કાઢી મૂક્યો તે વખતે ચારે પત્નીઓએ મારા પ્રત્યે તેમનો પ્રેમ વ્યક્ત કરવા માટે મને બહુમૂલ્ય રત્નો સતાડી ભાતાના મોદકો આપ્યા હતા.’ હવે હું તેમને પામવા ઇચ્છું છું એટલે મને તમે સહાય કરો અભયે એક યુક્તિ

ધરી કાઢી. તેણે એક મંદિર તૈયાર કરાવ્યું અને તેમાં હજારો કૃતપુણ્ય હોય તેવી એક ચક્ષુર્ભિની સ્થાપના કરાવી. નગરીમાં ઢોંગે પિટાઓ કે પુત્રવતી સ્ત્રીઓએ તેમની પૂજા કરવી અને જે કાર્ત્ત તેથી વચિત રહેશે તેને ત્યાં ઉપસર્ગ થવાની શક્યતા છે અને તે કાર્ત્ત પણ રીતે ટાળી શકાય નહીં. પેલી ગદાણીની આગે પુત્રવધૂઓ પોતાનાં બાળકો સાથે પૂજા માટે ત્યાં આવી બાળકો ચક્ષુને પોતાના પિતા છે એમ જાણી તેમના બોળામા એસી બાપા, બાપા, એમ કરવા લાગ્યાં અભય અને કૃતપુણ્ય તરત જ ત્યાં હાજર થયા. પેલી વધૂઓ લજ્જાથી શરમાઈ ગઈ અને શેષપુત્રને પગે પડી. અભયે તેમની સાસુને કપટ કરવા માટે બહુ કટકારી અને ત્યાંથી કાઢી મૂકી પછી કૃતપુણ્ય આગે પ્રિયાઓ અને તેમની અઢળક સપત્તિ સાથે સુખપૂર્વક ગહેવા લાગ્યાં.

ધોળીની બદમાશી પકડવી : એક વાર રાજા શ્રેણિકે ઝગમી વસ્ત્ર ધોવા માટે ધોળીને આપ્યાં કૌમુદીનો મહોત્સવ હતો એટલે ધોળીએ પોતાની પત્નીઓને પહેગવા માટે તે વસ્ત્રો આપી દીધા. શ્રેણિક અને અભય પણ પોશાક બદલીને ગુપ્ત રીતે ઉત્સવમાં ભાગ લેવા ગયા. તેઓએ તે વસ્ત્ર પહેરેલી ધોળણોને ત્યાં જોઈ ત્યાં વસ્ત્રો ઉપર પાન થૂંકી દીધું. ધોળીએ ગદા વસ્ત્ર જોઈને ધોળણોને કપડો આપ્યો અને લાગ વડે વસ્ત્રો સાફ કરી દીધાં સવારમાં ધોળી વસ્ત્રો લઈને આવ્યા ત્યારે અભયે તેને પ્રશ્ન કર્યો ગલગમેલા ધોળીએ સાચી વાત કહી દીધી અને પોતાના ગુનાથી મુક્ત થયા.

૮. કથાસરિસાગરની ઉદયન-વાસવદત્તા-કથા :

ઉદયન વત્સદેવનો રાજા હતો તે મંદિરા, મૃગયા અને વીણાનો બહુ ગોખીન હતો અને તેથી રાજ્ય સચાલનમાં પૂરતું ધ્યાન આપતો નહોતો. તેમને યોગધરાયણ મુખ્ય મંત્રી હતો, રુમણવાન મેનાધિપતિ હતો અને વસન્તક વિનોદ-મંત્રી (નમંસચિવ) હતો. રાજા વીણાના મધુર શબ્દથી વશ થયેલા વનના ઉન્મત્ત હાથીઓને બાધી દગબાગમાં ગંભિર લાગ્યાં હતાં.

એક વાર ઉદયનને એમ થયું કે મારા કુળ અને રૂપને લાયક કાર્ત્ત સ્ત્રી રચાય નથી. એક માત્ર વાસવદત્તા નામની કન્યા સાંભળવામાં આવે છે

પણ તેને પ્રાપ્ત કરી રીતે કરવી ? આ બાબુ અવતિપતિ ચંડમહામેન પણ પોતાની પુત્રી વાસવદત્તા માટે યોગ્ય વગ્ની તપાસ કરતો હતો ઉદયન સિવાય કોઈ બીજો યોગ્ય વર જણાતો નહોતો, પણ ઉદયન એમનો સદાનો દુશ્મન હતો ચંડમહામેને ઉદયનને પોતાને તાબે કરવાની યુક્તિ વિચારી 'ઉદયન હ મેરા જ ગલમાં એકલો ભટકે છે અને હાથીઓને બાધે છે, એ દરમિયાન તેને અહીં બાધી મંગાવું. એ સંગીતવિદ્યામાં બહુ કુશળ છે. મારી પુત્રી તેની શિષ્યા બની સંગીતકળા શીખે. વાસવદત્તાના સૌ દર્શથી તે મોહિત થઈ જશે અને પછી તે એને જરૂર પરણશે' ચંડમહામેને ચંડિકાદેવીની આરાધના કરી પોતાની ઇચ્છા પૂરી કરવા માટે વરદાન પ્રાપ્ત કર્યું રાજ્યએ પોતાનો દૂત ઉદયન પાસે મોકલ્યો અને કહેવડાવ્યું કે, મારી પુત્રીને સંગીત શીખવવા માટે તમે અહીં આવો. ઉદયને મંત્રીની સલાહ લઈ વળતો સંદેશ મોકલ્યો કે તમે તમારી પુત્રીને અહીંયા મોકલો તો શીખવી શકું. આ બાબુ ઉદયને મંત્રી સમક્ષ પ્રસ્તાવ કર્યો કે હું ત્યાં જઈ ચંડપ્રદ્યોતને બાધી અહીં પકડી લાવું પણ મંત્રી યોગન્ધરાયણે ના પાડી દીધી કે આ કાર્ય બહુ મુશ્કેલ છે

ચંડમહામેને જ્યારે જાણ્યું કે વત્સરાજ અહીં આવવાની ના પાડે છે ત્યારે તેણે પોતાના નડગિરિ હમ્મિત જેવો એક યંત્રમય હાથી તૈયાર કરાવી તેમાં બહાદુર પુરુષોને છુપાવી વિધ્યાટવીમાં છોડી દીધો ગુપ્તચરોએ એ અદ્ભુત હાથી જોઈ રાજ ઉદયનને સમાચાર આપ્યા મંત્રીઓએ ના પાડી અને જ્યોતિષિઓએ બદી બનવાની શક્યતાની ઘોષણા કરી છતાં ઉદયન તે હાથીને વશ કરવા પોતાની સેના સાથે અટવીમાં પ્રવેશ્યો.

આ પછીની કથા લગભગ અસ્યકુમારની કથામાં આવેલા પ્રસંગ પ્રમાણે જ મળે છે ઉદયનને બાધી ઉજ્જૈન લાવવામાં આવ્યો ચંડમહામેને એમનો સત્કાર્ય કર્યો અને વાસવદત્તાને સંગીત શીખવવાનું કાર્ય સોંપ્યું બંનેની વચ્ચે પડદો રાખવાનો, કાણી અને કાઠી બતાવવાનો કથા પ્રસંગ અહીં મળતો નથી. ઉદયન વાસવદત્તાને પોતાની સામે બેસાડી સંગીત શીખવતો. વાસવદત્તાના સૌ દર્શથી રાજ ઉદયન એના ઉપર મોહિત થઈ ગયો.

આ બાબુ વત્સદેશનું રાજ્ય મંત્રી રુમણવાનના હાથમાં સોંપી, યોગન્ધરાયણ વસ તકને સાથે લઈ ઉજ્જૈન આવ્યો. ત્યાં મહાકાલ-મંથશાનમાં

ચોગેશ્વર નામે એક બ્રહ્મગણેશ પામે ઉપગાવત્તનની યુક્તિ જાણી તેઓએ પોતાનું કેવળ બ્રહ્મ વિદ્યુત આકૃતિવાળું કંપાનું કેવળ ધારણ કરી ઉન્નત બનેલા બને જણ ઉન્નતમાં પ્રવેશ્યા અને નાચના ગાતા લોકોમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા વાસવદત્તાએ કોતુહલ યોગ-ધરાયણને પોતાના મહેલમાં જોડાવ્યા તેણે વત્સરાજને સાન કરી સમજાવી દીધું. યોગ-ધરાયણ અદ્ય થઈ ત્યાં રહેવા લાગ્યો અને વત્સરાજને જેડી તોડવાના અને વગીકરણના ઉપાયો શીખવ્યા. રાગી બ્રાહ્મણના વેશમાં વસંતકે પાણી પ્રવેશ પામ્યો. એના ઝગમગ નિવારણ માટે એને ત્યાંજ રાખવામાં આવ્યો તે બ્રાહ્મણ એકે વત્તાનો અનુરાગ ઉદયન ઉપર વધતો ગયો. યોગ-ધરાયણે એક વાગ ઉદયનને એવન્યો કે ચંદ્રમહેન તમને વાસવદત્તા પરણાવજો અને પછી અહીંથી મુક્ત કરશે એનાથી તમારી કાયરતા અને હાર પ્રગટ થશે, એટલે આખળી છત વાય એ રીતે કરવું જોઈએ. એ માટે યોગ-ધરાયણે એક યુક્તિ જોધી દાઢી.

તેણે રાજા ઉદયનને એક ગુપ્ત યોજના બતાવી કે, તમારે વાસવદત્તા સાથે ભવતી દાયાળી ઉપર જેમીને રાત્રી દરમિયાન નાસી જવું. ભવતીને દોષ પડેલી થશે તેમ નથી રસ્તામાં એમની સુરક્ષા માટે બ્રહ્મચર્ય કરવું યોગ-ધરાયણ ત્યાંથી નીકળી ગયો. સાંજે વાસવદત્તાની અનુમતિ સાથે ઉદયન ભવતી દાયાળી ઉપર જેમી દેવપૂજના બહાને કરવા નીકળ્યો તે દાયાળીનો મહાવન આપાદક હતો જેને પહેલાથી જ ધન આપી ફોડી દેવામાં આવ્યો હતો વાસવદત્તાએ આપેલા શસ્ત્રો, તેની એકાંતની સખી કાચન-માળા અને વસંતક સાથે ઉદયન પસાયન કરી ગયો. ઉદયને યોગ-ધરાયણ પામેથી મળેલા ઉપાયોથી જેડીનાં બંધનો કાપી લીધા હતા

નાસી જવાની વાત માબાળા ચંદ્રમહેનનો પુત્ર પાતક નેશગિરિ દાવી ઉપર ચલાવ થઈ વત્સરાજની પાછળ પડ્યો વત્સરાજે જાણ કરી એને ઝગમગ લીધો એમના ભાઈ જોપાલકે પાછળથી આવી એને સંભળી મનાઈ કરી એટલે વત્સરાજ એવન્યો આવ્યો ગયો પછીથી એમને સમાચાર મળ્યા કે ચંદ્રમહેન ઉદયન જેવા જમાઈ પામીને અદ્ય ખુશ હતો, તેણે જોપાલકને કોર્તાની મોકલી વાસવદત્તાનું ઉદયન સાથે વિધિમર વગન કરાવ્યું.

૯. શૈલી અને ભાષા

શૈલી : આખ્યાનકર્મશૈલિકોશવૃત્તિ લઘુ કથાઓનો સંગ્રહ છે. કથાકારનો ઉદ્દેશ દષ્ટાંતકથાઓ દ્વારા લોક સમુદાયને નીતિ, સદાચાર અને ધર્મચરણ તરફ ધ્યાનવાનો છે. તે માટે કથાકારે સાધારણ રીતોની આશ્રય લીધો છે પરિત અને શિષ્ટ લોકોને પોતાની વિદ્વત્તા વડે માત્ર કાવ્યાનુવાદ આપવાનો તેમનો ઉદ્દેશ નહોતો નથી એટલે એમાં કિલ્લટ સમાસો, અલ્પ કારોનો આડઅર વગેરેનો ઉપયોગ સામાન્ય રીતે વ્યયો નથી. રીતોની સાદાઈ હોવા છતાં ચૂંચિત્ર થોની જેમ એમાં અક્ષિપ્તતા કે શુષ્કતા નથી કવાને સારી રીતે વિકસાવી વર્ણવીને તેમાં સામાન્ય અલ્પ કારો અને સુભાષિતોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે વિશેષ કરીને વર્ણન પ્રસંગોમાં મહાકવિઓની પરંપરાનું અનુસરણ કર્યું હોય એમ લાગે છે.

કથાનકની સિદ્ધિ તેની ઘટનાઓનાં આયોજનમાં ગહેલી હોય છે. કોઈ પણ વિક્ષેપ વગર એક પછી એક ઘટના અપાધ ગતિએ આગળ વધવી જોઈએ અભયના કથાનકમાં આવું જ થયું છે. કથાકાર ગતિશીલ રીતોમાં કથાનકને આગળ ધપાવે છે ગજકુમારોની પરીક્ષા, શ્રેણિક દ્વારા ગૃહત્યાગ, વેન્નાતટ જવું, મુનદા સાથે લગ્ન, તેમને રાજગૃહ મોક્ષાવેલો, મુનદાને પુત્રજન્મ, પિતા વિષે પૃષ્ઠા, રાજગૃહમાં પોતાની શુદ્ધિને ચમત્કાર બતાવવો, અડપ્રઘોતને લગાડી મૂકવો, ગણિકા દ્વારા અભયનું અપહરણ, ઉન્નતીમાં તેના અદ્ભુત કાર્યો, વગ્દાન પ્રાપ્તિ, પોતાની મુક્તિ અને છેલ્લે અડપ્રઘોતનું અપહરણ કરીને પોતાની શ્રેષ્ઠતા સાબિત કરવી. આમ ઘટના પ્રધાન કથાનક હોવા છતાં કોઈક કોઈક જગ્યાએ જેમ કે ગજગૃહ નગર, પ્રસેનમિત ગજ, શાળાને સળગાવવાનો બનાવ, રાજ્યાભિષેકનો ઉત્સવ, આન્યાનમરૂપ, મહાવીરનું સમોસરણ વગેરેનાં વર્ણનો સંક્ષેપમાં અથવા વિન્તાગમાં કરવામાં આવ્યા છે પરંતુ તેઓથી કથામાં કોઈ વિક્ષેપ બનેલો થતો નથી.

એમ જુઓ તો અભયના કથાનકમાં ત્રણ કથાનકો ભેગા થઈ જાય છે શ્રેણિકનું કથાનક, અભયનું કથાનક અને ઉદયન-વાસવદત્તાનું કથાનક કથાકારે શુદ્ધિના દષ્ટાંત રૂપે ચૂંચિત્ર અથમથી આ કથાનક લીધું છે અને ત્યાં એ આવી રીતે જ મળે છે. ત્રણ કથાનકો હોવા છતાં એમ નથી લાગતું કે સબધ વગરનાં ત્રણ કથાનકો પ્રયોજન વગર એક સાથે

જોડી દેવામાં આવ્યાં છે. અભય એક સુદ્ધિગાળી, આત્મસન્માની વીર રાજાનો પુત્ર હતો એ જણાવવા માટે શ્રેણિકનું કથાનક પૂર્વભૂમિકા રૂપે આપવામાં આવ્યું છે. ઉદયન-વાસવદત્તાની કથા અભયની સુદ્ધિનાં વખાણ કરવા માટે જોડી દેવામાં આવી છે જો કે આ કથા સાથે અભયનો સંબંધ હોય એવું અન્ય સાહિત્યમાં કાર્મ મળતું નથી આ બધું હોવા છતાં કથાકારે કથાનો નિર્વાહ સારી રીતે કર્યો છે

ગતિશીલ રાણીના શોધક દાખલાઓ : શેઠને પ્રણામ કરી, પ્રિયાનુ મન્માન કરી, થોડી પગ ચડી, મંત્રીઓ સાથે શ્રેણિક ગવાના થયો. અનુક્રમે ગજગૃહ પહોંચ્યો અને સભાગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો, (૯૮, ૯૯). શેઠને કહેવામાં આવ્યું, તેણે સામગ્રી તૈયાર કરી અને અભયને સુનદા સાથે રાજગૃહ મોકલ્યો. રાજગૃહ પહોંચી માતાને બહાર ગમ્પી પોતે રાજના દર્શન માટે પોતાના માણસો સાથે આગળ ચાલ્યાં. (૧૨૬, ૧૨૭) ઉદયનને કેવી રીતે પકડી લાવવો? અભયે કહ્યું, તે હાથીને જોઈને ગીતથી એને વશ કરજો બતાવડી હાથી તૈયાર કરાવ્યો, જંગલમાં છોડવામાં આવ્યો, વનચરે જોયો, ઉદયનને સમાચાર અપાયા તે હાથીને પકડવા આવ્યો, હાથીની પામે ગયો વગેરે (૨૨૪-૨૨૬) સાનમાં દિવસે રાત્ર ગવાક્ષના માગ્યો અદર આવ્યો કે તરત જ છુપાવેલા માણસોએ તેને બાંધી લીધો, તેને ખાટલા ઉપર બેસાડીને ગાંઠમાંથી લઈ ગયા, રાજગૃહ લાવી શ્રેણિક સમક્ષ હાજર કરાવે (૨૭૨, ૨૭૩) એવી જ રીતે જુઓ (૧૩૨-૧૩૪, ૧૫૯-૧૬૧, ૨૨૮-૨૨૯)

માત્ર કથા કહેવા પૂરતી કથા લખાઈ નથી, તેને સરસ રીતે પાઠકો અમત્ર મંદવી એ પાણી કથાકારનો ઉદ્દેશ હતો આ કથા આવશ્યકચૂર્ણી મા મળે છે અને તેની રૂઝવી પૃ ૧૫ ઉપર આપવામાં આવી છે. ત્યાં કથામાં મંદિપત્તા છે, માત્ર રૂપરૂપ આપવામાં આવી છે, ખામ ખામ મુદ્દાઓ અપાયા છે અને સાહિત્યિક શુદ્ધતાનાં દર્શન થાય છે જ્યારે અનીયા કથાનો પૂરેપૂરો વિસ્તાર છે, અને લોકો અમત્ર આધારણ રૂઝવીમાં ગૂઢઆત દર્શનની સાથે સાથે તેમાં આગવી સાહિત્યિક શુભવત્તા અને નિયમય રૂઝવીનાં દર્શન પણ થાય છે જે નીચે પ્રમાણે છે.

અસંકાર : કથાકાર અનુપ્રાસના બહુ ગોખીન જણાય છે કે કે તેનાં દર્શન થાય છે :

સળાવણી, જાય જણી, જાવ જાદ, તાય તુહ, તો તીણ તળય, દલિયકમલદલ્લનયણ, ધરધુરાધરણધીરો, ધવલ પિ ધવલયંતો ધવલહર, પડરેહિં પુહડવડળો પયાસિઓ, પમોયપસરપરિપૂરિઓ, પમોયપરિપૂરિઓ પુહડપાલો, પરિયણ-પાયાઓ પેસિયાઓ, પાયપડમપ્પસાયઓ, પુરપરિસરપુહડેણ, મૂવડળા મળિયં મદ, મડ્ઝિમવયાળ મડ્ઝાઓ, મળાપ પિ ય મળમ્મિ મા મુણસુ, સમણિસવાસમ્મિ સક્કિલ સવ્વમેવ સાથે સાથે જુઓ એક યમકનો દાખલો પુન્નલાયન્નધારિણો ધારિણી ત્તિ વિકસાયા

ઉપમા : રમણીવયણે વિસેસયસમાળ સિરિસાયગિહ, સારવરયણિયરનરિ-સમુહછાઓ, સો .. . કુસુમવાળો જ્વ, અજસપસરો જ્વ તિમિરવન્મારો.

રૂપક : રસારમણી, સમરસગવર, જયસિગિરમણી, સિરકમલ, પાણિપડમ, સસિવયણિ, હરિણચ્છિ

ઉત્પ્રેક્ષા : જુઓ ગાથા ન. ૫૭, શ્લેષ જુઓ ગાથા ન ૫૪, ૯૭, શ્લેષોપમા જુઓ ગાથા ન. ૫૫.

વર્ણન કરતી વખતે પ્રકૃતિને જાણે કે કુમારના મુખદુ ખમા સાક્ષી બનાવી હોય તેવું દશ્ય ગાથા ન. ૫૪ થી ૫૭ માં મળે છે એક વાર ચન્દ્રમા કુમારની સહાય કરવા ઉદય પામે છે (૫૭) તો બીજી વાર એનાથી દુઃખ સહન થતું નથી એટલે સજ્જનની જેમ અદશ્ય થઈ જાય છે (૭૧). સૂર્ય પણ કુમારનું અપમાન જોઈને અસ્ત થાય છે (૫૪) ત્યારે બીજી વાર કુમારને જોવા માટે ઉદય પામે છે (૭૨) કુમારના માર્ગમા અક્ષેપ ન પહોંચે એટલા માટે રાત્રી પણ અદશ્ય થઈ જાય છે (૭૦).

કથામાં વર્ણવેલું પ્રસંગોચિત ચયન થયું છે આગ લાગવાથી તેમાં સળગતા વાસડાઆનો અવાજ—તડયડફુટતવસંદોહે, મધુરતા માટે મૃદુ વર્ણનો ઉપયોગ જુઓ. મળાપ પિ ય મળમ્મિ મા મુણસુ અવમાળ (૯૫) ધરણિયલનિહિયનયણા પરિહરિયસચ્ચિત્તસરણિસચ્ચરણા (૨૦૪). લક્ષિત પદાવલીનો ઉપયોગ માટે જુઓ. સારવરયણિયરસરિસમુહછાઓ, રઠરમળરુડરકાયો, વિમ્બાહરહ-સિયપડમરાયાણ, અહિણવજોજ્વળમળોહરાવયવ, તરુણજળનયળમોહળઅહિણવજોજ્વળ-મળોહરગીઓ, નરવહ્કમલ્કમલાવલોગ્ગતથ, લયભીત અપગ્થા વર્ણવતી પદાવલી જુઓ. અતુચ્છતુચ્છલિયકંપરિગલિયસેયસલ્લિહો, અને લયનનક િયતિ માટે ચંદ્રમીમભિઠહિમંકરો, શૌર્ય માટે પરકુચ્ચરકુચ્ચમ્મત્થલ્લોણિચ્છણણસીરસમો વગેરે વગેરે.

કોઈક સ્થળે ભાવપ્રધાન વર્ણન કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છેઃ શ્રેણિકનુ માન ધવાયુ ત્યારે એનાં મનમાં ઉદ્ભવતા ભાવ (જુઓ ચાથા નં ૫૯, ૬૦ અને પછીની ગાથા ૬૧ થી ૬૪, જુઓ પૃષ્ઠ નં. ૫૦) ત્યાં પછી એનો વોરોચિત દરવેશ (ગાથા નં. ૬૭, પૃ. ૫૦).

પ્રસંગને અનુસરીને ઉપયુક્ત વચનોના ઉપયોગ માટે જુઓ : અભયને જ્યાં એક સ્ત્રી પકડી લાવે છે ત્યારે રાજ ચડપ્રદ્યોત તેની મળક ઉડાવે છે :

રે ! કતથ ગયા વુદ્ધી મહિલામેત્તેણ જં રૂહાણીઓ । (૨૦૧)

અભય યુક્ત થઈને જાય છે ત્યાં ચડપ્રદ્યોતે ઉપર કચેલી મળકના બદલામાં પડકાર કે કતો જાય છે :

ધમ્મચ્છલેણ છલિઓ તણ અહં તં પુણો મણ નિયમા ।

રવિણા દીવેણ અઘંતિપુરવરીલોયપચ્ચક્કં (૨૫૧)

વંધેહં નેયવ્વો ।

વચ્ચે વચ્ચે સૂક્તિઓ અને મુલાપિતોના પ્રયોગ પણ થયો છે :

ઉત્તમમત્તાણ માણમુયણ મહાદોસો-૫૯,

ઉત્તમમન્નેજ્ઞમાવઓ કિં ન કલ્લાણ-૭૬,

વળી જુઓ ગાથા નં ૬૦ અને ઉપર આપેલી ૬૧ થી ૬૪, (પૃષ્ઠ નં ૫૦).

મમાસોનો ઉપયોગ ઠેર ઠેર મળે છે :

ઉપર ટોંકેલા ઉદાહરણો પરથી જણાઈ આવશે કે સમાસ સાદા છે અને નગ્ન સમગ્રજ તેવા છે. પણ જ્યારે નગરી, રાજ્ય, શિખિગ, આશ્વાન, ઉત્તમ જેવા વિશેષ પ્રસંગોનાં વર્ણન કરવામાં આવ્યાં છે ત્યારે લાખા અને કિષ્ટ મમાસોનો ઉપયોગ પણ કરવામાં આવ્યો છે અને મહાકવિ જાણતો પ્રભાવ દોષ તેવી પદ-ગચના આપણને જોવા મળે છે મૂળ ગ્રંથમાં આવ્યા પ્રસંગો ઠેર ઠેર મળે છે તે ખાસ નોંધવા યોગ્ય છે. આપણા કથાનક પરનાં ટાંખડાઓ માટે જુઓ ગાથા નં ૧૪, ૧૬, ૧૦૮, ૧૧૦ અને ૧૩-૧૪.

માત્ર મમાસોની નિષ્ક્રિયા દોષ એવું જ નથી કવિએ પોતાની પ્રતિભાથી ઉપસાઓ અને ઉત્પ્રેક્ષાઓ વડે અદ્ભુત વર્ણન કર્યું છે અને

કાવ્યનુ અર્થ-ગૌરવ વધાર્યું છે. કવિની ઉપજ અને તરગના એવા નમૂના-
ઓનો આગ્રવાદ લેવા માટે સખ પિત ગાયાઓ મૂળ કથા પછી આ અથર્માં
આપવામાં આવી છે તેમાં ઉપમા, રૂપક, ઉત્પ્રેક્ષા, શ્લેષોપમા, વિરોધાભાસ
વગેરે અલકાગે મળે છે કવિની પ્રતિભાશક્તિનું દર્શન કરાવવા માટે
નીચેના પ્રસંગો જુઓ.

શ્લેષોપમા વડે વિલાસવતી સ્ત્રીઓની વર્ણનનું અને નગરજનોની
સમુદ્ધ સાથે સરખામણી (૬-૭), ઉત્પ્રેક્ષા વડે પાતાલમાં વિચરતી સુદરીઓ
(૮), અપમાનના કારણને લીધે કીર્તિનું દિશાઓમાં વિચરવું (૧૨), શ્રીદ્વારા
રાજનના મસ્તક ઉપર છત્ર ધારણ કરવું (૧૪૦), રાજનના ખભા ઉપર
કનૂરીથી દોરેલી પત્રાવલી (૧૪૧), ઉપમા વડે ખાઈમાં પ્રતિબિંબિત
થતા તારાઓની વિખગેલા મોતીઓ સાથે સરખામણી (૩), મરકતમણિ-
વાળી બીજ અને ચ્છટિકના ચાંભલાઓની ગત્રીમાં હમણાજ ઉદય પામેલ
ચંદ્રના કિરણો સાથે (૧૩૭), ચંદ્રવામાથી લટકતા હાગેની મેષની ધાગો
સાથે સરખામણી (૧૩૮), અને ભગવાન મહાવીરની મુતિમાં ઉપમા,
રૂપક અને અનુપ્રાસની રમઝટ (૧૭૧-૧૭૪). આ બધા સાથે ત્યાં
આપેલ અન્ય ગાથાઓમાં જે વર્ણન સમૃદ્ધિ મળે છે તેનો વિચાર કરીએ
તો આપણી શિલ્પકલાના મહાન કવિઓ દંડી, આણંદ, પ્રવચ્છન, કૃત્તલ
વગેરેની યાદ આવ્યા વગર રહે નહીં.

ગાથા છંદ : અભયકખાણુય સળગ પદમય છે માત્ર ત્રણ જગ્યાએ
દ્વિધા સાકેતિક ગદ્યપાદ મળે છે-તથા હિ (ગા. ૨૦-૨૧), જ્ઞો જ
(ગા. ૧૧૪-૧૧૫) અને મણિતં ચ તેન પ્રાકૃત સાહિત્યની પ્રાચીન
પદ્ય પ્રમાણે પદોની ગ્યના ગાથા-છંદમાં ધર્ષ છે ગાવા એક એવો
માત્રા છંદ છે કે જેની રચના અત્યંત ત્રતા પૂર્વક સહેલાઈથી ધર્ષ શકે છે અને
એ માત્રા પ્રધાન હોવાને કારણે સલાસદોને આનંદ આપે એવી રીતે તેમની
સમલ ગાઈ શકાય ગાયામાં બે પાદ (કડીઓ) હોય છે પ્રથમ પાદમાં ૩૦ અને
બીજા પદમાં ૨૭ માત્રાઓ હોય છે. દરેક પાદમાં ૧૨ ગી માત્રા પર યતિ
(વિગમ) આવે છે દરેક પાદમાં ૯ માત્રા-ગણુ નીચે પ્રમાણે હોય છે.

૪+૪+૪, ૪+૪+ જગણુ (151) અથવા ચાર લઘુ માત્રાઓ
(1111)+૨+૨+૨

૪+૪+૪, ૪+૪+ એક લઘુમાત્રા (1)+૨+૨+૨

१	२	३	४	५	६	७	८	९
दाहिण -	भरहद् -	धरसा - /	रमणी -	वयणे	विसिस -	यस -	मा -	ण ।
५११	११५	११५	११५	११५	१५१	॥	५	५
सिरिया -	यगिह	नयर /	नयर -	जियजण -	व -	य	आ -	सि ॥
११५	११५	११५,	११५	१११	१	५	५	५
तमि पु-	रै पर -	कुजर - /	कुम्भ -	थललो -	णिलणण-	सी -	रस -	मो ।
५११	५११	५११	५५	११५	१११	५	॥	५
समरस -	यवर -	जयसिरि- /	रमणी -	गहणेक -	क -	हुह -	लल -	ओ ॥
१११	५११	१११	११५	११५	१	५	११	५
अह अन्-	नया क-	याई /	रयणी -	ए पन्-	छिममि	जा -	मम् -	मि ।
११५	१५१	५५,	११५	५५	१५१	५	५	५
मुहस -	बुढो	चित्तिड- /	मारद् -	घो नर -	व -	ई	ए -	व ॥
११५	५५	५११-	५५	५११	१	५	५	५
उव्व -	ढ जोव्व-	णाए /	विम्बा-	हर हसि -	य पउम-	रा -	या -	ए ।
५५	१५१	५५,	५५	१११	१११	५	५	५
उवमु -	जइ विस -	यसुह /	कुमरो	सद्धि	सु -	न -	दा -	प ॥
११५	१११	११५,	११५	५५	१	५	५	५

માપા અલયકખાણુય ની ભાષા મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત છે જેમાં મધ્યવર્તી વ્યંજનોનો લોપ થયો છે અને સયુક્ત વ્યંજનોનું સમીકરણ થયું છે એમાં વળી શબ્દના પ્રારંભનો ન પ્રાયઃ જામાં બદલાયો નથી અને ચ શ્રુતિનો ઉપયોગ થયો છે એટલે વિદ્વાનો એને જૈન મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતનાં નામથી પણ ઓળખાવે છે પ્રાકૃત સાહિત્યના સર્જકોની એક પરંપરા રહી છે કે તેઓ પ્રાયઃ જનસાધારણ માટે રચનાઓ કરતા હતા તેથી તેમની કૃતિઓ ઉપર તે સમય દૃશ્યમાન ચાલતી બોલચાલની ભાષાનો પ્રભાવ પડ્યા વગર રહ્યો નથી આપણી રચનામાં પણ આવું જ બન્યું છે વચ્ચે વચ્ચે અનેક દેશ્ય શબ્દોનો પ્રયોગ જોવા મળે છે અને કેટલીક જગ્યાએ અપભ્રંશ ભાષાના પ્રયોગો પણ થયા છે. જુઓ (ભાષા-પરિચય પૃષ્ઠ નં. ૬૩, ૬૬) મૂળ ગ્રંથમાં તો અનેક ગ્રંથો ઉપર અપભ્રંશ અને સંસ્કૃતનો પણ ઉપયોગ થયો છે આપણી કથામાં પણ એક સંસ્કૃત શ્લોક આવે છે જોડાતી ભાષાનાં જે શબ્દો અને કેપો વપરાયાં છે તેઓ આગળ જઈને આપણી આધુનિક ભાષાનાં મુખ્ય અંગ બની ગયાં છે. આપણી ભાષા સાથે તે કેવું સામ્ય ધરાવે છે તે જોવા માટે મૂળ ગ્રંથનો એક દાખલો જુઓ. - અહવા ન તુજ્ઞે ભાવહ મહ દિન્ન ઉત્તમ વચ્ચુ (મૂળ ગ્રંથ ૮ ૪૭ પૃ ૩૧) એને આપણી ભાષામાં લખીએ અથવા મને ઉત્તમ વસ્તુ દેનાં તમને ભાવતું નથી. આવા અનેક દાખલાઓ ટાંકી શકાય તેવા મૂળ ગ્રંથમાં મળે છે.

આપણાં કથાનકમાં મહારાષ્ટ્રી ભાષા સાદી અને સરળ છે એમ તો ભાષા મધુર, પ્રસાદશુભાષી અને પ્રવાહી છે, પરંતુ વર્ણનોના પ્રસંગ ઉપર ભાષા ધૃષ્ટ કિલ્લ સમાસજલ્લ થઈ ગઈ છે જે વિષે ચર્ચા થઈ ગઈ છે

૧૦. સાંસ્કૃતિક સામગ્રી

(૨૫) રાજ્ય, સમાજ અને ધર્મ

દરેક ગણ પોતાના રાજ્યનું શાસન એક કરતા વધારે મંત્રીઓ નિયુક્ત કરીને ચલાવતો હતો તેમાં એક પ્રમુખ-પ્રધાન મંત્રી તરીકે જણાતો ગણ શ્રેણિકને ત્યાં ૫૦૦ મંત્રીઓનો અતિશયોક્તિ ભર્યો ઉલ્લેખ છે જેમાં અલયને મુખ્ય મ્હાન આપવામાં આવ્યું હતું બુદ્ધિ અને કાર્યકુશળતાની પરીલા કરીને મંત્રીઓની નિમણૂક કરવામાં આવતી હતી તેમાં ગજકુમારેને પણ મ્હાન મળતું હતું. શાસન ચલાવવા માટે ગજકુમારેની પણ સહાય લેવામાં આવતી હતી ગજપાટ આવતી વખતે ગજકુમારેની બુદ્ધિની

પરીક્ષા કરવામાં આવતી હતી માણી વખત ગજપાટ માટે રાજકુમારોમાં દ્વેષને લીધે મારામારી પણ થતી હતી. જ્યાં વખતે રાજ્યો વિવેકથી કામ લેવું પડતું હતું. નગરજનોની સલાહ લઈને ગુણયુક્ત રાજકુમારને રાજપાટ આપવાનું પણ બનતું હતું. ગોચ્ય રાજકુમારનું હિમિત રાજ્યનું ન થતાં તે રાજ્ય છોડીને બહાર પણ માર્ગો જતો હતો. અતિ શુદ્ધિશાળી અને કુશળ (ક્ષત્રિય) પુરુષને રાજ્ય પોતાનાં રાજ્યનો ભાગ, પોતાની પત્ની અથવા મોટું ઇનામ પણ આપતો. અન્ય રાજ્યોમાં સદેશ મોકલવા માટે વિશેષ લેખવાહક ગણવામાં આવતો. તેની દશા અઘ્રિક વાર બહુ દયાભૂષી થઈ જતી હતી. અન્ય રાજ્યો તેના પ્રતિક્ષણ સદેશથી અંકિત થઈને તેને મારી નાખવાની યુક્તિ ધડતા.

રાજ્યો એક કરતાં વધારે ગાળીઓ કરતા હતા તેમાં એકને -પમ મહિમીનું ધ્યાન અપાતું. રાજકુમારોની જેમ રાજકુમારી અનેક કળાઓનું અધ્યયન કરતી અને સંગીતનું તો સવિશેષ. રાજકુમારી માટે જુદી ગેમીઓ-દારીઓ ગણવામાં આવતી. રાજકુમારો અને રાજકુમારીઓનાં પાવન પોવાળ માટે જુદી જુદી માત્રીઓ ગણવામાં આવતી હતી.

રાજ્ય આશ્વાનમહોત્સવમાં ગેમી રાજ્યનું કાર્ય કરતો. આશ્વાનમહોત્સવ આસા લીધા વગર પ્રવેશ કરવાનો નિષેધ હતો. તેના દ્વાર ઉપર પ્રતીકાર કીર્તિ મળેતો જેની રમ્મ સિવાય આશ્વાન મહોત્સવમાં પ્રવેશ કરી શકતો નહોતો રાજ્યનાં ખાનગી કાર્ય માટે અનેક ફતીઓ રાખવામાં આવતી હતી રાજ્યનો દરેક ભાગ પ્રકારનો રહેતો હતો અનેક ગાળીઓ તેને પળા દેખતી ત્યાં જીવી રહેતી હતી.

રાજ્ય જ્યાં બહાર નીકળતો ત્યારે બહુ નકરિ-વેલાવ સાથે બહાર જતો તેની માટે અગરદાંડો ગણાતા હતા રાજ્ય અગર - અને મળીને સાથે મોખ ગળતો તે અનેક કીંગઓ અને વિનોદમાં સાથે રમી રાખતો.

યુદ્ધની સામગ્રી, આસ્વાન, દારૂ, પાણી, રમ વગેરે માટે અગરદાંડો ગણાતો ગણવામાં આવતો વિજયની ઉદ્દોલખા કરનાર એવું એક વિજય નગરનું અથવા નગરદાંડો પણ ગણાતી જેનું બહુ મહત્ત્વ ગણાતું હતું.

રાજ્ય દુર્ગમ રાજ્ય પર આક્રમણ કરી તેને પોતાનાં આધિપત્યમાં ગણવાની કોશિશ કરતો રાજ્ય પોતાના સામનો સાથે બીજા રાજ્ય પર આક્રમણ કરતો. આક્રમણને વિજય ગણવામાં માટે તેની નીતિનો ઉપયોગ

કગતો હતો. લગાઈનાં શસ્ત્રોમા મુમુદિ, મોગ્ગર, તોમર, અને ઝસનો ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે. મેનાનો પગવ રક ધાવાર-છાવણીનાં નામે ઓળખાતો હતો. ગગનનુ અપહરણ કરવા માટે જુવાન ગણિકાઓનો ઉપયોગ કગતો હતો. કોઈક વાર ગણિકાઓ ધર્મછળથી પ્રમુખ પુરુષોનુ અપહરણ કરવામાં રાગની સહાય કરતી ગણિકાના સૌદર્ય ઉપર મોહિત થવાથી રાગનો કસાર્જ જતા હતા. માફક દ્રવ્ય પિવડાતીને પણ અપહરણ કરાતું હતું. સારાં કાર્યો માટે રાગદ્વારા વગ્દાન અપાતા.

રાજપુત્ર અને વણિકપુત્રી વચ્ચેના લગનનુ વર્ણન આવે છે. સામાન્ય રીતે કુળ, શ્રીળ, આચરણ અને સ્વભાવના મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં રાખી લગન ગોઠવાતા હતાં ક્ષત્રિયવંશની ઉત્તમતા ગણાતી હતી ભાઈ-બહેનના પુત્ર-પુત્રીઓ વચ્ચે વિવાહ-સંબંધ કગતો હતો.

ક્ષત્રિય કુળમા પ્રેમ વિવાહો થતા હતા લગ્ન કર્યા પછી પત્નીને પાછળ મૂકી વિદેશ જવુ દુઃખદ ગણાતુ હતું ગર્ભાવસ્થામા દોહદ પૂરુ કરવુ એક કર્તવ્ય ગણાતુ હતું. પુત્રજન્મના પ્રસંગ ઉપર શ્રીમતોને ત્યાં ઉત્સવ મનાવવામાં આવતો હતો જેમાં સંગીત, નૃત્ય અને વાગ્ગીત્રોનો દાયક્રમ રખાતો હતો અને દાન કરવામાં આવતુ હતું.

ધાર્મિકો બાલકોનું પાલનપોષણ કરતી આહમા વર્ષમા બાલકને શિલણુ આપવા માટે ઉપાધ્યાયને ત્યાં મોકલવામાં આવતુ હતું. છોકરાઓ એકબીજા સાથે બાઝતા પણ હતા અને જેના પિતા વિશે શકા ન્હેતી તેને ચિડવતા બારમા દિવસે નામકગણની વિધિ કરાતી હતી નગર ગોપુર, મહેલ, ધવલગૃહ, અટારીઓ, ગવાલ, મંદિર, ચાચર, ચોક, ગજપથ, દ્વાર, હાટ અને ઉદ્યાનથી ગોળતુ હતું. ગજમહેલની પામે વિશેષ બગ્ગરની વ્યવસ્થા કરવામા આવતી જેથી અન્તપુરની સ્ત્રીઓ ન્યા ખગીદી કરી શકતી રેદ, વાણિયા, ગોપાળક અને ગણિકાઓના ધધાઓનો ઉલ્લેખ છે ગણિકાઓ શુગાર અને હાવભાવથી લોકોને આકર્ષતી હતી.

મહેમાનોનું સારુ સ્વાગત કરાતુ હતું તેમને આનંદ કરાવાતુ હતું, આસન આપવામાં આવતું અને જમવા માટે ભોજન આપવામાં આવતુ. ઘાનુ વખત પછી મિત્રન થતાં પુત્રને જોડામાં બેસાડી તેનુ માથુ સૂધી વાત્સલ્યભાવ પ્રગટ કરાતો હતો ખાવા માટેની વસ્તુઓમાં લાડુ, મોદક, ખીર, ફર-ભાત વગેરેનો ઉલ્લેખ છે. બહારગામ જતી વખતે લોકો પોતાની સાથે ભાતુ લઈને જતા. પાણી માટે કળશ, બીજી વસ્તુઓ ગળવા

शब्द-संग्रह :

असु = आसू, आंसु; अज्ज = आज, आज, अह = आठ, आह; अद = आया, आशु; अम्हे = अमे, अवर (अउर) = और, ओर, इह = ईट, इहाल = धागा, उच्छंग = उच्छंग, उह = उठना, ओषु.

कज्ज = काज, कह = काठ, काह, कड्ढ = काढपु, कलस = कलस, कहि = कहाँ, कायर = कायर, कायर, कुमर = कुमर, कुसल = कुसल; क्व = क्वे, केत्तिय = कितना, केटु, कोह = कोह, कोह, कोठ = कोठ, कोह, कोदी = कोदी, कोदी, खण = खण; गभीर = गभीर, गभीर, गम्भल = गम्भल, गोप, गोपाल्य = ग्वाल, गोपाल,

चउक्क = चौक, चउत्थो = चौथा, चौथा, चच्चर = चार, चमर = चमर, चूरी = चूर, चूरा, चूरी, छगण (छअण) = छाण, जण = जण, जस = जस, जस, जण = जण, जाम = जाम, जम, जिन = जीन, जूत = जूत, जून = जून; जेह = जेठ, जेह, जेम = जेम, जो = जो, जे, जोग = जोग, जोग, जोज्जण = जोजन, जोजन, जण = नहाना, नहान, नहाना, नाहपु, नहा(ने)

तुम = तुम, तमे; तो = तो, तो, थाल = थाल, थाण; दाहिण = दाहिना, दुव्वल = दुवला, दुव्वल, दुवार = दुवार, दोस = दोस, धाई = धाई, धाई, नच्च = नाच, नाच,

पच = पाँच, पाय, पच्छिम = पच्छिम, पच्छिम, पड = पड, परिकर = परिकर, परिकर, परीप, परपु, पल्लक = पल्लक, पल्लक, पास = पास, पामे, पाहुण्या = पाहुणा, पुक्खर = पुक्खर, पोअर, पुच्छ = पूछना, पूछपु; फुट = फटना, फटपु, वार = वार, वारस = वारस, मच्छर = मच्छर, मुक्क = मुक्क, मुह = मुह.

रक्ख = रखना, राअपु, रज्ज = राज, राज, रत्त = रत्त, रुह = रुह; रक्खण = रक्खण, लच्छी = लच्छी, लड्डु = लड्डु, लाडु, वण्ड = वण्ड, चणियो = चाणियो, वयण = (वहण) = वेणु, विहण = विहण.

सत्ता = सत्ता, सत्ता(ज), सत्ताव = सत्ताव; समाल = समाल, स लाण, स लाणपु; सह = साह; सण = सण, साप; सरीर = सरीर, सरीर; साहु = साहु, साह (कार), साहु (कार), सिंगार = सिंगार, सिक्क = सीकना, सिर = सिर, सिर, सेट्टि = सेट्टि; हक्क = हाक, हथी = हाथी, हाथी, हथिया = हाथिया, हाथिया, हिय = हिय.

રૂપે.

પ્રથમા . દેવીઓ = દેવીઓ, જે = જે; જો = જો,

તૃતીયા : સુનદાણ = સુન દાણે, અપ્પણા = આપણે; જેણ = જેણે, તેણ = તેણે,
મણ = મેં,

સપ્તમી : તમ્મિ = તેમાં, સમયમ્મિ = સમયમેં, સમયમાં

વર્તમાનકાળ . કરેઢ = કરે (છે), વહેઢ = હે (છે), જાઢ = જાય (છે),
નથિ = નથી, મળઢ = ભણે (છે), વિન્નવઢ = વિનવે (છે).

વર્તમાન ફૂંદંત . નચ્ચતો = નાચતો, નિરિકવંતો = નીગમ્મતો,

ભૂત ફૂંદંત . અણિય = આપ્યું, આણીઓ = આપ્યો, ઉદ્ધિઓ = ઊઠ્યો,
કહિય = કહ્યું, ગઓ = ગયો, ગયા = ગયા, ગણિય = ગણ્યું,
ચલિઓ = ચાલ્યો, દિદ્ધો = દીડો, પાડિયા = પાડ્યા, મણિઓ = ભણ્યો,
વોલ્લાવિઓ = બોલાવ્યો, મિલિઓ = મળ્યો, લદ્ધો = લાધો,
હસિય = હસ્યું

સંખધક ભૂત ફૂંદંત : મરિઝળ = ભરીને

વિધ્યથ^૧ : આણિજ્જત = આણુજે, દિજ્જત = દેજે.પેરણાથ^૧ક કારાવેહ = કરાવે (છે), કારાવિય = કરાવ્યું, લણાવણ = ખણાવે
(છે), પરિણાવિઓ = પરણાવ્યો.[આખ્યાનકમણિકાશ-વૃત્તિમા મળતા શબ્દો અને આપણી ભાષા-
ઓના શબ્દ ભડાણ] :—

અઢ્ઢાય = આહુ, આવલી = આપલી, ઉક્કુરડિયા = ઉકરડો, ઉકરડી,
ઉત્તાવળ = ઉતાવળ, ઓર = ઓર, કચ્છોટ્ટ = કછોટો; કોથલય = કોથળી,
લગમલ = લલલ, ખળાળળ, તલ્લી = તાલી, ખાલી, લવળ = ખાંપણ,
ગુળળ = ગુપ્ત, ગોચર = ગોમર, ગોખર, છડલ = હેલ, છેલ, છુટ = છૂટ,
ગુટ્ટ, ગુટ્ટ, ગુટ્ટ, કિટ = દીડુ; દલિય = હળ્યું, વીયડો = દીવડો, વીવાલિયા
= વીવાલ, વિવાળી, દેવલિયા = દેવણિયુ, દેવલ, નડલ = નોળી નિંદિળ =
નીંદળ, વિવર = પિયર, પુટલય = પોટલુ, પોટલી, વળ = ખાપ, વેટ્ટિયા = ખેટી,
વેરી, મગમગ = ભરેમો, મરોસા, મંડોલ = ભડાણ, મોક્કલ = મોક્કલુ,
મોક્કલી = મોક્કા, વાડિયા = વાડી, વિગોવ = વગોવલુ, વિટલિય = વીટલો,
સાવ = સાવ, મૂમ = મૂમ, મૂમ્મલ = હલકલ, હલ = હાલલુ, હિલ્લર = હિલ્લો.
ઉપર આપેલ શબ્દોમાંથી અપ્પ જણાઈ આવે છે કે આપણા
અચની પ્રાકૃત ભાષા દિદી કરતા ગુરુગતી સાથે વધારે સંખધ ધરાવે છે
એટલે ગુરુગતી ભાષાના વિકાસમાં એનો ફાળો મહત્વપૂર્ણ છે.

અમયવ્રવાણયં

દાહિણભરહદ્ધરસારમણીવયણે વિસેસયસમાણં ।

સિરિરાયગિહં નયરં નયરંજિયજણવયં આસિ ॥ ૧ ॥

- (૧) દાહિણ (દક્ષિણ) = દક્ષિણ, ભરહદ્ધ (ભરતાર્થ) = અડધો ભાગત દેશ;
વિસેસય (વિશેષક) = તિલક; સિરિરાયગિહ (શ્રીરાગ્રહ) = એક નગર;
નય = ન્યાય, નીતિ, જણવય (જનપદ) = દેશ, દેશના લોકો; આસિ
(આસીન્) = હતુ

દક્ષિણ ભગતાધર્મી ધર્મી રૂપી સુંદર સ્ત્રીના ચહેરા ઉપર તિલક કે
ન હોય તેવું નીતિ-ન્યાય-અદાયાગના આચરણથી આનંદ પામતા લોકો
વાળું શ્રી ગાંગુલ નામે નગર હતું. (૧)

તમ્મિ પુરે પરકુંજરકુંભતથલલ્લોખીલ્લણસીરસમો ।

સમરસયવરજયસિરિરમણીગદ્ધણેકદુલ્લલિઓ ॥

સુકુમાલપાણિ-પાઓ સારયરયણિયરસરિસમદ્ધાઓ ।

રદ્ધરમણરુદ્ધરકાઓ નરરાઓ સિરિપસેણદ્ધઓ ॥૨-૧૦॥

- (૯) તમ્મિ (તમિન્) = તેમાં, પર = દુઃખન; કુંજર (કુઝર) = હાથી, લોખી =
(લોખી) = પૃથ્વી, પ્રદેશ સીર = દળ, સવર (સ્વગ્ગર) = વગ પામત
દેવાનો સમાગમ; દુલ્લલિઓ (દુર્લલિત) = દુઃખ આશા ગામનારો,

- (૧૦) સુકુમાલ(સુકુમાર) = સુશ્રાવણ, સારવ(સારવ) = શરદ ઋતુનું; રયણિયર
(રજનીચર) = ચન્દ્રમા; સરિસ(મદ્ધ) = મરખું, છાઆ(છાયા) = કાંતિ,
સૌધર્, રદ્ધરમણ(રતિરમણ) = શમદેવ સિરિ=શ્રી, પસેણદ્ધ = પ્રસેનજિત

એ નગરીમાં દુઃખનરૂપી હાથીઓના કુભચળરૂપી ધરતીને ખેડવા
અથવા ખેડવા માટે દળ કે ન હોય તેવો, સુદરૂપી સ્વયવગ્મા મુગ્ધસ્ત્રીથી
પામી શકાય તેવી જયશ્રી રૂપી સુંદર સ્ત્રીને મેળવવાની યેચી (દુઃખ)
અભિલાષા ગામનારો, કામળ હાથ અને ચગ્ગુવાળો, શરદ ઋતુના ચંદ્રમા
તેવી મુખની (કાંતિ) શોભાવાળો, શમદેવ સમાન મનોગ્મ દેહવાળો એવો
નરગાજ શ્રી પ્રસેનજિત હતો. (૯-૧૦)

इय चित्तिऊण सिंधुर-तुरंगमा-ऽऽउज्ज-रहवराइन्नं ।

पञ्जालावड सयलं चउट्ठिसि जिन्नसालगिहं ॥ २५ ॥

(૨૫) इय (इति) = એ રીતે; सिंधुर (सिन्धुर) = હાથી, आउज्ज (आतोद्य) =
વાળિ ત્ર, आइन्न (आकीर्ण) = ભગવેણુ, पञ्जालावड (प्रज्वालपप्रति) =
આગ ચાપી દે છે, जिन्न (जीर्ण) = જૂનુ, सालगिह (शालग्रह) =
યુદ્ધસામગ્રી રાખવાનું મકાન

આવું વિચારીને તેણે હાથી, ધોડા, વાળિ ત્રો અને ઉત્તમ રથોથી
ભરેલ મધુર્ણ જૂના શાળાગૃહને ચાઝે બાજુથી આગ લગાડી દીધી (૨૫)

तं नियवि जलणजालाकरालियं भणड भूवर्ड कुमरे ।

रे रे ! जो जं गिण्हड दिन्नं तं तस्स सच्चं पि ॥ २६ ॥

(૨૬) नियवि (दृष्ट्वा) = જોઈને, (अपभ्रग प्रत्यय वि., तस्स (तस्स) =
તેને, जाल (जाला) = જવાળા; गिण्हड (गृह्णाति) = ધરી લે છે.

અસિની જવાળાઓથી સળગી ઊઠેલી એને જોઈને રાત્રએ કુમારને
કહ્યું અરે, જે કુમાર જે જે વસ્તુઓ લઈ (બચાવી) લેશે તે બધી વસ્તુઓ
તેને આપેલી ગણાગે (૨૬)

रायाणसं निमुण्डि तडयडफुटंतवंससंदोहे ।

कइदंति पलित्ते पविसिऊण कुमरा गइंदाई ॥ २७ ॥

(૨૭) निमुण्डि (निधुत्य) = સાંભળીને, तडयड (तडतड) = અવાજ, नदोह =
જથ્થો, कइद (कर्ण) = બહાર ધાડવું; पलित्ते (प्रदीप्त) = સળગેલું;
गइंदाइ (गजेन्द्रादि) = હાથી વગેરે.

રાત્રને આદેશ સાંભળી સળગતા અને તડતડ અવાજ કરતા વાંસજા-
ઓના સમૂહમાં પ્રવેશ કરીને રાત્રકુમારે હાથી વગેરેને બહાર ધાડવા લાગ્યા. (૨૭)

सेणियकुमरेण पुणो पविसिय पजलंतमंदिरस्संतो ।

गहिया भिभडभिहाणा दस्सेण सडत्ति जयदक्का ॥ २८ ॥

(૨૮) पविसिय (प्रविश्य) = પ્રવેશ કરીને, भिभ = ભેર, ભેરી; अंतो (अन्तर्) =
અંદર; सडत्ति (सदिति) = જલદીથી, जयदक्का = વિજયની યોધણા
કાવા માટેનું નગારું કે ડડા કે ભેરી.

ત્રેણિકકુમારે વળી સળગતા મકાનની અંદર પ્રવેશ કરીને કુશળતા
સાથે જલદીથી બિલ નામની જયદક્ષા (विजयन्तु नगारुं કે डडा) લઈ
લીધો. (૨૮)

તં મચ્છરેણ કરકલિયંભિમમવલોઢં હયરકુમરા ।

ઉવહાસેણ પયંપંતિ સેણિયં ભિમસારો ત્તિ ॥ ૩૨ ॥

(૩૨) હયર (હતર) = અન્ય, કરકલિય (કરકલિન) = હાથમાં પકડેલું

હાથમાં પકડેલા લિ લથી ગોભતા શ્રેણિકને જોઈને દેવશુદ્ધિથી ઉપહાસ કરતા ખીજા કુમારે એને લિ લસાર નામથી બોલાવવા લાગ્યા (૩૨)

તં દદ્દટ્ટણ નરિદેણ ચિતિયં સેણિણ સાહુ કયં ।

પદ્મમિણં રજ્જંગં સંગહિયા જેણ જયદક્કા ॥ ૩૩ ॥

(૩૩) દદ્દટ્ટણ (દદ્દટ્ટવા) = જોઈને, હણ (હનામ્) = એને, રજ્જંગ (રાજ્યાંગ) = રાજ્યનું એક અંગ.

એ જોઈને રાજ્યએ વિચાર કર્યો કે શ્રેણિકે સારું કર્યું કારણ કે જયદક્કા જે રાજ્યનું પ્રથમ અંગ ગણાય તે એણે બચાવી લીધું. (૩૩)

અહ અન્નયા પરક્કમ-ચાયપરિક્કવણકણ કુમારાણ ।

કારાવિય પરમન્નં મોણ્હ નિવો નિયકુમારે ॥ ૩૪ ॥

(૩૪) ચાવ (ત્યાગ), પરક્કમ (પરાક્રમ), પરમન્ન = ખીજા, પરિક્કવણકણ (પરીક્ષણકૃતે) = પરીક્ષા માટે, મોણ્હ (મોઝયતિ) = જમાડે છે

તો એકવાર કુમારેના પગક્રમ અને ત્યાગની પરીક્ષા કરવા માટે ખીજા તૈયાર સ્થાવીને ગળ પોતાના ગળકુમારેને જમાડવા લાગ્યા. (૩૪)

પરમન્નં પરિવેસિય નિવેણ લિલ્લિક્કિઓ સુણયવગ્ગો ।

સમ્મુદ્દમાગચ્છંતં તં નિયવિ પલાહ્યા હયરે ॥ ૩૫ ॥

(૩૫) પરિવેસિય (પરિવેષ્ય) = પિન્સીને, લિલ્લિક્કિઓ (લયલયકૃત) = ફેલગ-એને બોલાવ્યા.

ખીજા પિન્સીને ગળએ ફેલગએના સંબૂદ્ધને નોતર્યો તેઓને સામા આપતા જોઈને ખીજા કુમારે નામી ગયા (૩૫)

સેણિયકુમરો હયરાણમુમયપાસટ્ટિણ મહિયથાલે ।

મુણયાણ વિવદ્દ જેમેહ અપ્પણા મયવિમુક્કમણો ॥ ૩૬ ॥

(૩) અપ્પણા (અપ્પના) = ખુર પોતે, વિવદ્દ (વિવતિ) = નાંખે છે.

ખીજાઓ (દાયના) થાળીઓ વધારે અને ચાલુ કામા હતા, જ્યારે શ્રેણિકુમાર ફેલગએને આવડા નાખતો હતો અને પોતે ભય ગ્રહિત થેલા માથે જમતો હતો. (૩૬)

તત્ત્વદયરમવલોદય ચિત્તેદ પમોદઓ પુહ્દપાલો ।

પસો ઉદાર-વીરો સ્તિ કાયરા દયરકુમરા મે ॥ ૩૭ ॥

(૩૭) અવલોદય (અવલોક્ય) = જોઈ ને, તત્ત્વદય (તદ્ + વ્યતિષ્ઠમ્) = ને પ્રસંગે.

આ પ્રસંગ જોઈ ને હર્ષિત થયેલા પૃથ્વીપાલે વિચાર્યું કે આ કુમાર ઉદાર અને વીર છે જ્યારે મારા બીજા પુત્રો બીજા છે. (૩૭)

અવરસમયમ્મિ રાયા બુદ્ધિપરિક્ષણકણ કુમારાણ ।

મુદ્દેદ ગણિયલ્લુદયકરંડણ સલિલકલસે ચ ॥ ૩૮ ॥

(૩૮) મુદ્દેદ (મુદ્યતિ) = મીઠા લગાડે છે, ગણિય (ગણિતા) = ગણેલું, લલ્લુદય = લાડુ

એકવાર કુવરેની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરવા માટે રાજાએ ગમેલા લાડવાઓથી ભરેલા દરડિયાઓ અને પાણીના ઘણાં સીંચણ ધરાવ્યાં. (૩૮)

હક્કારિતં તઓ તે મળેદ વચ્છા । સવુદ્ધિવિહવેણ ।

મુદ્દમભંજિય મુંજેદ મોયગે પિચહ સલિલં પિ ॥ ૩૯ ॥

(૩૯) હક્કારિત (આકાર્ય) = ખોડાવીને, અમંજિય (અમંજ) = તોડ્યા વગર.

કુવરેને ખોડાવીને ગમ્મએ કહ્યું, હે પુત્રો, પોતપોતાની બુદ્ધિની કુશળતાથી મીઠા તોડ્યા વગર લાડવા જમો અને પાણી પણ પીઓ (૩૯)

પથં વુત્તા નિયવુદ્ધિગવ્વિયા વિ ચ ઉવાયમલમંતા ।

તે દુહ-પિચાસસોસિયગત્તા દીળત્તમણુપત્તા ॥ ૪૦ ॥

(૪૦) દુહપિચાસ (હુધા + પિચાસ) = બૂખ અને તરસ, સોસિય (મોષેત) = ગોપાયેલું, દીળત્ત (દીનત્વ) = દીનતા

એવું કહેવાતા પોતાની બુદ્ધિનો અભિમાન કરતા પણ દોષ તરફીય ન પામતા બૂખ અને તરસથી શરીરના અંગો સૂકાતા તેઓ લાચાર થઈ ગયા (૪૦)

સેણિયકુમરેણ પુણો ઘેત્તું પગલંતકલસવિદુજલં ।

ધુણિતં કરંડણ મોયગાણ ચૂરીણં મોયવિયા ॥ ૪૧ ॥

(૪૧) ઘેત્તું (ગ્રહાત્વા) = લઈ ને, ધુણિત (ધૂત્વા) = હલાવીને, ચૂરીણ (ચૂર્ણન) ચૂરણ વડે, મોયવિગ (મોચિતા) = જમાડ્યા

એણે કુમારે તો વળી કુશળતાથી જમતા પાણીનાં ટીપા લઈ ને અને કરડિયાઓને હલાવીને લાડુઓના ચૂરાથી બધાને જમાડ્યા (૪૧)

તયણંતરં કુમારે વિવિહવિણોયપ્પસંગવક્કિરત્તે ।

પાસિત્તુ નરવર્ચિદો વાહરિયં પુચ્છઈ પ્વં ॥ ૪૨ ॥

(૪૨) તયણંતરં (તદ્ + અનન્તરમ્) = તત્ તર, વિણોયપ્પસંગ (વિનોદપ્રસંગ) = મરકરીને બનાવ, વક્કિરત્ત (વ્યાધિપ્ત) = વ્યગ્ર, પાસિત્તુ (દર્શા) = પડ્યુ પરથી, બોઈને, વાહર (વિ + આદ) = બોલાવયુ.

ત્યાર પછી કુમારેને અનેક પ્રકારના વિનોદ પ્રસંગોમા વ્યગ્ર બોઈને રાબઝે એમને બોલાવીને એમ પૂછયુ. (૪૨)

મુદાભંગં કાઝળ મોયગા મન્નિચ્ચા કઈ? કહેહ ।

પ્વં વુત્તા રાપળ તે પુળો વિન્નવંતિ અઓ ॥ ૪૩ ॥

(૪૩) કાઝળ (કૃત્વા) = કરીને, કઈ (કદા) = ક્યારે, અઓ (અત)

સીસ (મુદા)ને તોડ્યા વગર લાડ્યાઓ કરી રીતે (ક્યારે) ખાધા તે સમજવો. રાબઝે એમ કહ્યું ત્યારે તે કરી કહેવા લાડ્યા. (૪૩)

તાય! નિયગણિય-મુદ્દિયમોયગસંલં સમુદ્ધકલસે ય ।

પરિભાવિઝળ કઈ મન્નિચ્ચ? ત્તિ દોસં પયાસેહ ॥ ૪૪ ॥

(૪૪) સમુદ્ધ (સમુદ્ધા) = સીસ સહિત, પરિભાવ = વિચારયુ, પયાસેહ (પ્રકાશ-યથ) = પ્રકાશ પાડો, સમજવો.

હે તાત, પોતાની ગણતરી પ્રમાણે મીસ સિદ્ધાન્ત ધરેલા મોઢો અને મુદાયુક્ત કળશોની સખ્યા બોઈને (વિચારીને) કહેા કે, ક્યારે (કેવી રીતે) ખાધા હશે. તે વિશે કાઈ દોષ હોય તો બતાવો. (૪૪)

इय भणिण भूवालो संभालइ जा तहेव तं सच्चं ।

पुच्छट य पुणो कुमारे कहेह जहवत्त वुत्तंतं ॥ ४५ ॥

(૪૫) જહવત્ત (યથાવૃત્ત) = જેમ બન્યુ હોય તેમ; વુત્તત (વૃત્તાન્ત) = દર્શીકત.

આમ કહેવાતા રાબઝે તપાસ કરી અને બધું જેવું હતું તેવું જ પામીને કરી કુમારેને પૂછયુ, જે યદના બની હોય તે સમજવો. (૪૫)

नो अस्मिन्मो समगो वि चइयरो तेहि रायपायाणं ।

जह भिभन्ताकुमरेण भोइया निययवुत्तीण ॥ ४६ ॥

(૪૬) અસ્મિન્મ (આવ્યાત) = કહ્યું, ચઇયરો (વ્યતિયર) = દર્શીકત, તા (યથા) = જે રીતે

ત્યાર પછી તેઓએ મહાન જ્ઞાતિ ગમ્મના ગમ્મોમા પ્રવૃત્ત કરતા જમાન્યુ કે ભિભન્તા (બિભિન્તા) કુમારે પોતાની ચતુર્માની રીતે (તેઓને) જે જન કરાન્યુ હતુ. (૪૬)

इय निसुणिऊण सेणियमइविहवं विम्हिओ महाराओ ।

चित्तेइ जहा जुत्तो पसो रज्जाहिसेयस्स ॥ ४७ ॥

(૪૭) મશ્વિહવ (મતિવિમવ) = બુદ્ધિનો ચમત્કાર; વિમ્હિઓ (વિમ્મિત) = આશ્ચર્ય થયું, જુત્ત (યુત્ત) = યોગ્ય, રજ્જાહિસેય (રાજ્યાભિષેક).

શ્રેણિકના આવા બુદ્ધિવૈભવ વિશે સાલણીને મહારાજ આશ્ચર્ય પામ્યા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે એ જ રાજ્યાભિષેકની લાયકાત ધરાવે છે. (૪૭)

नवरं जइ सपसायं पयं पेक्खामि ता न संदेहो ।

सव्वे वि य मिलिऊणं वावाइस्संति कुमरमिं ॥ ४८ ॥

(૪૮) નવરં = ૫૨ તુ, સપસાયં (સપ્રસાદમ્) = કૃપા સાથે; પેક્ક (પ્રેક્ષ) = જોયું, વાવાઈસ્સંતિ (વ્યાપાદયિષ્યન્તિ) = મારી નાખશે, ઇમ (ઇમમ્) = આને

૫૨ તુ એમને જો મારી વિશેષ કૃપાથી જોઉં તો એમાં કંઈ શંકા નથી કે બધા ગજકુમારે મળીને આ ગજકુમારને મારી નાખશે (૪૮)

संपइ अलीढभावो पयस्स पराभवं पयासेमि ।

रजसमयग्मि नियमा इमस्स काहामि अहिसेयं ॥ ४९ ॥

(૪૯) સંપઇ (સપ્રતિ) = હાલમાં, અલીઢ = અનાસક્ત, કાહામિ (કરિષ્યામિ) = કરીશ.

હાલમાં તો અનાસક્ત ભાવે એની હાજર પ્રગટ કરું, ગજપ આપવાના સમયે એનો નિયમપૂર્વક અભિષેક કરીશ. (૪૯)

तो तस्स रक्खणकण करेइ राया पसायमियराण ।

कुमराण तुरय-रहवर-चारण-आभरणनियरेण ॥ ५० ॥

(૫૦) તુરય (તુરગ) = ધોડો, આમરણ = અલકરણ; નિચર (નિકર) = સમુદાય તો એમની નલા ખાતર ગજનએ બીજા ગજકુમારોનું ધોડા, રથ, હાથી અને અલકરણોના સમુદાયથી સન્માન કર્યું. (૫૦)

नियअंगरक्खपुरिसे वाहरिऊणं नरेसरो भणइ ।

रम्मेयव्वो कुमरो अलक्खिण्हि अवायाण ॥ ५१ ॥

(૫૧) અગરક્ક (અદ્ગરક્ક), અલક્ખિય (અલક્ષિત) = આકર્ષિત, અવાય (અગાય) = અનિર્ણય

પોતાના અગરક્ક પુરોગાને બોલાવીને ગજનએ આજ્ઞા કરી કે એવિ તા એવા અનિર્ણયી કુમારને બચાવજો. (૫૧)

દ્વિયરાણ ગુરુપસાયં નિણવિ ચિત્તેહ નિયમણે કુમરો ।

પેચ્છ અહં તાણ્ણ ચિ જેદ્ધો ચિ જહા પરામૂઓ ॥ ૫૨ ॥

(૫૨) નિણવિ (દૃષ્ટ્વા) = જોઈને (અપશ્રમ પ્રત્યય એવિ) પેચ્છ (પ્રેક્ષ્ય)
= જો, તાણ્ણ (તાતેન) = પિતાએ.

ખીજાઓ પ્રત્યે વડીલ (પિતા)ની મહેરબાની જોઈને કુમાર
પોતાનાં મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, જો, મોટા હોવા છતાં પિતાએ
પણ મારે જ પગલવ કર્યો (૫૨)

અવમાણમહાદુહદુહિયમાણમ્મો માણગુણગરિદ્ધો ચિ ।

ગુરુસોયજલણજાલાકરાલિઓ ગમહ તદ્વિયહં ॥ ૫૩ ॥

(૫૩) દુહિય (દુ લિન) = દુભાવેલું, ગરિદ્ધ (ગરિષ્ઠ) = શુભાન, દિયહ (દિવસ).
અપમાનના મહાદુષ્પથી દુભાવેલા મનવાળો અને આત્મસન્માનના
શુભનું શુભાન ગમનારો એવો તે ભારી ગોઠડીથી અગ્નિની જ્વાળાઓથી
જલજાયેલો દિવસ પસાર કરવા લાગ્યો (૫૩)

મજ્ઞ નિયંતસ્સ કહં કુમરો અવમાણિઓ? ત્તિ રત્તતણ્ણ ।

પગલંતઅંસુજાલો મિત્તો અહંસણીદ્ધઓ ॥ ૫૪ ॥

(૫૪) મજ્ઞ (મમ) = મારું, રત્તતણ્ણ (રક્તતનુ.) = રાતા શરીરવાળો, અસુ
(અશુ, અશ્રુ) = કિરણ, આસુ, મિત્ત (મિત્ર) = મુર્ખ, દોષ
માર્ગ દેખતા કુમારને કેમ અપમાનિત કર્યો એમ વિચારીને
(ગેપથી લાલ બનેલા શરીરવાળો અને આપમાથી આનુઓનાં કીપા
ટપકાવતો દોષ) લાલરંગવાળો મુર્ખ પોતાનાં કિંગ્ણોને નિરંતેજ કરતો
અદૃશ્ય થઈ ગયો એટલે આશ્ચર્ય થયો (૫૪)

જામુયણરાયરત્તા સિણિદ્ધતારા કુમારઅવમાણં ।

પેચ્છિય સુરસરણિટિયા સદ્ વ્વ ચિલયં ગયા સંઘા ॥ ૫૫ ॥

(૫૫) જામુયણ (જ્વામુનમ્) જામુનું ફૂલ, સિણિદ્ધ (સિન્ધ), સુરસરણિટિય
(સુરસરણિઘિત) = આકાશમાર્ગમાં નિયત, દેવલોકના માર્ગે જતું.

જામુનના રંગ જેવી રાત્રી, કીકા નાગવાળી અને વર્ગના માર્ગે
(આકાશમાં) નિયત મધ્યા (પ્રેમના મગથી ગુલાખી બનેલી અને
નેહયુક્ત આખની કીકીઓવાળી નાવિકા) કુમારનું (નાવનું) અપમાન
જોઈને સતીની જેમ (જે પતિ સાથે ચિનામાં બળી દેવલોકના ગંગે
જતી હોય તેમ) ચિનાથ પામી (૫૫)

રાણ્ણ કઢમજુત્તં સેણિયકુમરોઽવમાણિઓ જમિહ ।

અજસપસરો વ્વ ભુવણે વિન્થરિઓ તિમિરપઞ્ચારો ॥ ૫૬ ॥

(૫૬) કઢમજુત્ત (ક્યમજુત્ત = કૃતમ્ + અવુક્તમ્) = અનુચિત કથું, પસર (પ્રસર) = વિગ્તાગ, પઞ્ચાર (પ્રાગ્માર્ગ) = જગ્યા, સમુદાય રાજાએ અયોગ્ય કથું કે શ્રેણિકુકુમારનું ચાલી અપમાન કરવામાં આવ્યું. આનાથી અપકીર્તિના વિગ્તાગની જેમ અધરાગને સમૃદ્ધ જગતમાં ફેલાઈ ગયો (૫૬)

અવમાણજલણજાલાકરાલિયં સેણિયં નિયકરેહિં ।

નિવ્વચિઉં વ્વ ચિંચિતિય સમુગ્ગઓ સિસિરકિરિણો વિ ॥ ૫૭ ॥

(૫૭) નિવ્વચિઉં નિર્વૃણિતુમ્) = હકુ-શાત કરવા માટે, ચિંચિતિય (ચિચિન્તય) = વિચારીને

અપમાનથી આગની ભય કરે જગાણાઓમાં જાળતા શ્રેણિકુકુમારને પોતાના કિન્દ્રો વડે ગાંત કરવાનું વિચારીને ચક્રમાં પથુ ઊગ્યો. (૫૭)

તમ્મિ સમયમ્મિ કુમરો મહંતઅવમાણપૂરિયસરીરો ।

ચિંતેઢ પેચ્છ તાણ્ણ ન ગણિઓ તિણસમો વિ અહં ॥ ૫૮ ॥

(૫૮) સમયમ્મિ (સમયે) = સમયમાં, તિણસમ (તૃણસમ) = તૃણસમાન. તેના સમયે બહુ અપમાનથી ભગયેલા શરીરવાળો (બહુ અપમાનિત થયેલો) એવો તે કુમાર વિચાર કરવા લાગ્યો કે જો, પિતાએ મને તણુખક્ષાની જેમ ગણ્યો જ નથી (૫૮)

તા કિં કરેમિ સંપઢ ? માણં ચઈઉં કિમિત્થ ચિટ્ટામિ ? ।

અહવા ઉત્તમસત્તાણ માણમુયણં મહાદોલો ॥ ૫૯ ॥

(૫૯) ચઈઉં (ત્યક્ત્વા) = છોડીને, હરથ (અન્ન) = ખાઈ, અપથ્રશ અવ્યયઃ ચિટ્ટામિ (તિષ્ઠામિ) = રહું.

તો અત્યારે શું કરું ? શું માન ત્યજી ચાલીયા રહું ? અથવા (નહી, કારણ કે) શ્રેષ્ઠ પ્રાણીઓ-પુરુષો) માટે માનનો ત્યાગ કરવો તો મહાદોષ છે (૫૯)

જમ્મહા ગુણાણ મૂલં માણો પુરિસાણ વીરચિત્તાણ ।

પરટેસે વિ ન પાવંતિ પરિભવં જેણ સંજુત્તા ॥ ૬૦ ॥

(૬૦) જમ્મહા (યજ્ઞમાતૃ) = જગ્યા, કેમકે, જેણ (યેન) = જેણે કારણ કે વીરચિત (સાદસિક્ષ મનવાળા) પુરુષો માટે માન તો એમના ગુણોનું મૂળ ગણાય છે અને એનાથી સમન્વિત થયેલા પુરુષો પરદેશમાં પણ અપમાન પામતા નથી (૬૦)

નયર-પુર-સરિય-ગિરિવર-કંદર-વરપરિસરે પલોયંતો ।
ગચ્છંતો સંપત્તો કમેણ વિન્નાયંતે નયરં ॥ ૭૩ ॥

(૭૩) પરિસર = આમપાસનો પ્રદેશ, સરિય (સરિત્) = નદી
નગર, શહેર, નદી, પર્વત અથવા વગેરે અને આમપાસના
વિસ્તારને જોતો અને ભમતો ભમતો શ્રેણિકુમાર અનુક્રમે વેન્નાયંતે નામે
નગરમાં આવ્યો. (૭૪)

તમ્મિ મળોહરગોડર-ચચ્ચર-રત્થામુદ્દે નિરિક્કંતો ।

મહામિહાણસેટ્ઠિસ્સ આવળે ગંતુમુવદ્દો ॥ ૭૪ ॥

(૭૪) ચચ્ચર (ચત્તર) = ચાચર, જ્યાં ચાર અથવા વધારે રસ્તાઓ મળતા
હોય, દેવળ સામેનું ચર્ચરી ગાવાનું ગ્રંથન, આવળ (આવળ) = હાટ,
દેશન, ગતુ (ગત્વા) = જઈને; ઉવદ્દ (ઉપવિષ્ટ) = એસી ગયું.
ત્યાના મુદ્દ મુખ્યદ્વાર, ચાચર અને ગજભાગના મુખ્ય ભાગોનું
અવલોકન કરતો ભદ્ર નામના શેઠના હાટમાં જઈને બેઠો. (૭૫)

તો તસ્સ પુવ્વપુન્નાણુભાવઓ સિટ્ઠિણા વહુ વિદ્ધંતં ।

અહવા ઉત્તમસન્નેજ્ઞભાવઓ કિન્ન કલ્લાણં ? ॥ ૭૬ ॥

(૭૬) પુન્ન (પુણ્ય), અણુભાવઓ (અનુભાવત) = કૃપાથી, સિટ્ઠિણા (શ્રેષ્ઠિના)
= શેઠ, વિદ્ધંત (અર્જિત) = કમાવેલું, સન્નેજ્ઞ (સાનિવ્ય) = સંગાથ,
કિન્ન (કિં ન) = કેમ નહીં.

તો તેના (શ્રેણિકુમાર) પૂર્વભવના પુણ્યની કૃપાને લીધે શેઠ (તે દિવસે)
બહુ કમાવ્યું. અથવા ઉત્તમ (શ્રેષ્ઠ) નો સંગાથ થવાથી કેમ ક'યાણ
ન થાય ? (૭૬)

દદ્દઠ્ઠણ તં કુમારં મિટ્ઠો તુટ્ઠો મળમ્મિ ચિંતેદ્ ।

જં અજ્ઞ મળ મુવિણો દિટ્ઠો રયણીણ ચિરમમ્મિ ॥

કગિ-મયર-કુલિસ-વિટ્ઠમ-રાજીવ-પવિત્તચક્કપવરપઓ ।

રયણાયગો વ્વ પુરિમો મહ ધૂયં કિર સમુવ્વદ્દો ॥ ૭૭-૭૮ ॥

(૭૮) કગિ (કગિ) = હાથી, મયર (મકર) = મગરમચ્છ, કુલિસ (કુલિસ)
= વાજ, વિટ્ઠમ (વિટ્ઠમ) = પગલાણું, રાજીવ = પદ્મ; પવ (પદ) =
ચપ્પા, રયણાયર (રયણા) = સમુદ્ર, મહ (મમ) = મારું, ધૂયા
(ટુટ્ઠિ) = પુત્રી, સમુવ્વદ્દ (સમુદ્વદ્દ) = પગપાંચી

કુમારને જોઈ મનમાં સતોપ માનીને ગ્રહ વિચાર કરવા લાગ્યો કે, આને રાત્રિ સમાપ્ત થતાં મેં જે સ્વપ્ન જોયું હતું તે પ્રમાણે હાથી, મગરમચ્છ, વજ્ર, વિદુમ (પરવાણુ), પદ્મ અને પવિત્ર ચક્ર વગેરે સામુદ્રિક લક્ષણોથી યુક્ત ઉત્તમ પગવાળા પુરુષે (સમૃદ્ધની પેઠે ઉત્તમ પાણી વાલો જેમા આ બધી વસ્તુઓ હોય છે) મારીદીદરી સાથે લગ્ન કર્યા હતા. (૭૭-૭૮)

सर्वगलक्षणधरो न पव पसो त्ति चित्तिं सेट्ठी ।

પમળદ સુપુરિસ ! તુમ્હે દૃઢ નયરે કસ્સ પાહુણયા ? ॥ ૭૯ ॥

(૭૯) સર્વગલક્ષણધર (સર્વાંગલક્ષણધર) = શરીર ઉપર બધા સામુદ્રિક ચિહ્નો ધારણ કરનાર, તુમ્હે (યુયમ્) = તમે, પાહુણય (પ્રાપુણક) = મહેમાન

તે બધા અંગસબધી (મામુદ્રિક) લક્ષણો ધારણ કરનારે આ જ પુરુષ છે એમ વિચારીને રોડે પૂછ્યું કે, આ નગરીમાં તમે કેના મહેમાન છો ? (૭૯)

तो तेण ताय ! तुम्हाण पमणिण सेट्ठिणा निययभवणे ।

નેઝુણ પદ્માણ-આસણપુરસ્સરં મોદ્ધઓ ચિદ્ધિણા ॥ ૮૦ ॥

(૮૦) તાય (તાત) = પિતા વહાલનું સંબોધન, તુમ્હાણ (યુષ્માક્મ) = આપનું, સેટ્ઠિણા (સેટ્ઠિના) = ગેડે, પદ્માણ (સ્નાન); પુરસ્સર = પૂર્વક, મોદ્ધ (મોદ્ધયિત) = જમાડ્યો, ચિદ્ધિણા (ચિદ્ધિના) = વિધિપૂર્વક

તો તેણે હું તાત, તમારો, એમ કહેતા ગેડે પોતાના મક્કાનમાં લઈ જઈને સ્નાન અને આસન સાથે સન્માન કરીને એને વિધિપૂર્વક જમાડ્યો. (૮૦)

कइया वि भणइ सेट्ठी कुमार ! जइ वऽणुचिया तुह सुनंदा ।

વળિયદુહિય ત્તિ તહ વિ હુ સુવિણયકહિયં ચિવાદેસુ ॥ ૮૧ ॥

(૮૧) કહ્યા (કદા) = કોઈ એક સમયે; અણુચિય (અનુચિત) = અચોક્ષ; સુવિણય (સ્વપ્નક) = સપનું.

કોઈ એક દિવસ ગેડે કહ્યું, હું કુમાર, જે કે સુનંદા વાણિયાની દીકરી હોઈ તમાર માટે ચોગ્ય નથી છતાં પણ સપનાથી મુયવેલું છે એટલે એમની સાથે લગ્ન કરો. (૮૧)

તં નિમુણિઝ્ઞ કુમરો જલગમ્ભગમ્ભીરજલહરસરેણ ।

વજ્જરઙ્ગ દમ્ભણકિરિણોદ્ધપૃગિયાસેનદિસિચ્ચકો ॥ ૮૨ ॥

(૮૨) ગમ્ભીર (ગમ્ભીર), જલહર (જલવર) = મેવ; સર (સ્વર) = અવાજ, વજ્જર (કથય) = કહેવું, દમ્ભણ (દમ્ભણ) = દાન, કિરિણ (કિરણ), ઓહ (ઓઘ) = સમુદાય; દિસિચ્ચક (દિશાચક) = અમન દિશાક્ષેપ એ સાભળીને પાપીયી ભગ્નેશ મેધના ગભીર અવાજ વડે દાનના કિરણોના સમુદાયથી સદ્ગણ દિશા ક્ષેપને પૂરતો આમ કહેવા લાગ્યા. (૮૨)

અમુણિયકુલક્રમાણં અપરિક્ષિત્વમીલ-નય-સહાવાણં ।

તાયઙ્મહાણં કન્તં વિચરંતો મુણસિ તં ચેવ ॥ ૮૩ ॥

(૮૩) મુણ (મુળ, જા) = જાણવું, કુલક્રમ (કુલક્રમ) = આનંદાનની પદ-પદ, નય = સદાચાર, નીતિ, સહાવ (સમાવ), અઙ્મહાણ (અઙ્માકન) અભોન, વિચર (વિત્) = આપવું

આનંદાનની પદ પદ જાણ્યા વગર, શીલ, આચાર્યુ અને અભાવની પરીક્ષા થયી વગર અભોને કન્યાનુ દાન કરતા તો હું તાત, આપ બ જણ્યો છો । (૮૩)

તો મળટ મહસેટ્ટી કુમાર । તુહ લક્ષ્મણાણિ અક્ષંતિ ।

પુહર્દપસિદ્ધઉત્તમકુલક્રમે સ્વત્તવંસસ્સ ॥ ૮૪ ॥

(૮૪) અક્ષય (આ + ક્ષયા) = માખિત કરવું, સ્વત્ત (સ્વત્ત) = ક્ષત્રિય

તો ભદ્ર શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું, હું કુમાર, તમારા લક્ષ્મણ પૃથ્વી પર પ્રસિદ્ધ ક્ષત્રિય વંશની ઉત્તમ આનંદાની પદ પર માખિત કરે છે. (૮૪)

પવં મણિઝ્ઞ પમોયપસરપરિપૂરિઓ તઓ સેટ્ટી ।

કારાવેદ મુનંદાણ પાણિગહણં કુમારસ્સ ॥ ૮૫ ॥

(૮૫) પમોય (પ્રમોદ) = હસ, પસર (પ્રસર) = વિન્તા; કારાવેદ (કારાવરણિ) = કારાવે છે, પાણિગહણ (પાણિગ્રહણ) = હસ્તમેધાપ.

આ રીતે કહીને આનંદના મનમાં અનિચ્છાથી ગેરે ત્યાં પછી સુનંદાનુ પાણિગ્રહણ કુમાર આવે કારાવ્યુ (૮૫)

ઉચ્ચુદ્ધજોચ્ચણાણ વિવાહરહમિયપડમગયાણ ।

ઉચ્ચુદ્ધજ વિમયમુદ્ધ કુમાર સદ્ધિ મુનંદાણ ॥ ૮૬ ॥

(૮૬) ઉચ્ચુદ્ધજોચ્ચણા (ઉચ્ચુદ્ધજોચ્ચણા) = પોવન ધારણ કરતી, વિવાહર (વિવાહર) = વિવાહ કરવો હોય, પડમગય (પદ્મગય) = સ્થળની કાનિ, અથવા મારેક, સદ્ધિ (સાર્વમ્) = સાથે

યૌવન ધાગ્યુ કરતી અને જેના ધિસોડા જેવા હોઈ કમળની કાંતિનું
અથવા પદ્મરાગભણિ (માળેડ) નું ઉપહાસ કરતા હતા તેવી સુનદા સાથે
કુમાર વિવશ-મુખ ભોગવવા લાગ્યો. (૮૬)

અહ અન્નયા સુનંદા સુચિણં દદૂઠૂણ કહહ કુમરસ્સ ।

જહ અજ્જઉત્ત । પસો અજ્જ મણ સુચિણઓ દિદ્ધો ॥

રેહંતપુક્કવરકરો સિયદસણો દાણસંજુઓ મહો ।

પિયવારણો પવિદ્ધો તુમં ચ મહ વયણકુહરમ્મિ ॥ ૮૭-૮૮ ॥

(૮૭) અન્નયા (અન્વદા) = એક વાર; અજ્જઉત્ત (આર્યપુત્ર) = સન્માનનુ
સંબોધન, અજ્જ (અજ) = આજ.

(૮૮) રેહત (શોભત) = શોભતુ; પુક્કર (પુષ્કર) = કમળ; કર = મૂઠ;
સિય (સિત) = સફેદ, દાણ (દાન) = મદ, વારણ = હાથી; વયણ
(વદન) = મુખ, કુહર = દગ

ત્યાર પછી એક વાર સપનુ જોઈને સુનદાએ કુમારને કહ્યું, હું
આર્યપુત્ર, મેં આને આપુ અપ્પેન જોયું કે, ભદ્ર જાતિનો, મને જાતો,
સફેદ કાંતવાળો, કમળથી શોભતા મૂઠવાળો એવો એક તમારા જેવો પ્રિય
હૃદયિ ભારા મુખના વિવશ (દર) મા પ્રવેશ્યા. (૮૭-૮૮)

તં સોઝુણ કુમારો પમણદ્દ હરિણચ્છિ ! તુજ્જ વરકુમરો ।

સંભવિદ્ધી તો હરિન્નિયહિયયા સા મમ્મમુચ્ચહદ ॥ ૮૯ ॥

(૮૯) અચ્છિ (અકિ) = આખ, તુજ્જ (તર) = તારુ, તને, સંભવિદ્ધી = મમ-
વિદ્ધિ (મમ્મમિષ્ઠિતિ) = યજ્ઞ; હિયય (હિદય) = દેહ. ઉચ્ચહદ (ઉદ્ધ-
હતિ) = ધાગ્યુ કરે છે.

એ સામ્રાજીને કુમાર કહેતા લાગ્યો, તે મૃગાલી, નારે ઉત્તમ કુમાર (પુત્ર)
ઉત્પન્ન થયે તો તે દર્પિત હૃદય સાથે ગર્ભને ધાગ્યુ કરવા લાગી (૮૯)

અહ અન્નયા કુમારો તીણ સમં જાત કીલદ્દ જહિચ્છં ।

ના નિયદ્દ નિયયજ્જણયસ્સ મંતિણો તત્થ સંપત્તે ॥ ૯૦ ॥

(૯૦) તીણ સમ (તયા સમ્મ) = તેની સાથે જોડ (જોડિ) = એકે, એ,
નિયદ્દ (વચ્ચતિ) = જુએ ને, મંતિણો (મન્થિણ) = મંત્રીઓ; જ્ઞાત
(જનત) = પિતા સંપત્ત (સમ્પાત્ત) = સ્વાધેસુ.

ત્યાર પછી એક દિવસ ત્યારે કુમાર એની સાથે પોતાની કન્યા પ્રમાણે
કીડા કરતો હતો ત્યારે પોતાના પિતાના મંત્રીઓને ત્યાં આવેલા જોયા. (૯૦)

ધરવિલુલિયસિરકમલા કમનુચલં પળમિઝળ કુમરસ્સ ।
 આવદ્ધપાણિપડમા સવ્વપણયં તે મળંતિ ઇમં ॥
 હકારણાય તુમ્હાણ પેસિયા પુહદ્દસામિણા અમ્હે ।
 તા રાયપાયપંકયમલ્હિયહ કુમાર ! અવિચર્પ્પ ॥ ૧૧-૧૨ ॥

(૯૧) ધરવિલુલિય (ધરાવિલુલિન) = જમીન ઉપર સ્પર્શ કરેલું, કમનુચલ (કમનુચલ) = ચરણયુગ્મ; સવ્વપણય (સવ્વપણયમ્) = વિનય સાથે.

(૯૨) હકારણાય (આકરણાય) = ખેલાવવા માટે, (અનુચી એ. વ.), તુમ્હાણ (યુષ્માકમ્) = તમે; અલ્હિય (ઉપસર્ગ) પામે જુ, અવિચર્પ્પ (અવિકલ્પમ્) = વિકલ્પ વગર.

ધરતી ઉપર શિર કમળ ટેકવી કુમારના ચરણયુગ્મને પ્રણામ કરી પોતાના હૃદય કમળ બેસી પ્રાર્થનાપૂર્વક (તેઓએ) કહ્યું કે, તમે ખેલાવવા માટે રાજાએ અમને મોકલ્યા છે એટલે વિકલ્પ કર્યા વગર હું કુમાર, રાજાના ચરણકમળમાં પધારે. (૯૧-૯૨)

વહુમન્નિઝળ મંતીળ વિણયવચ્ચણાણિ તવ્વચ્ચણં કુમરો ।

જળયચરણાવલોચણસમુસ્સુઓ પમળહ સુનંદં ॥

સુચણુ ! મહ જળયલેહો સમુસ્સુઓ તા અહં ગમિસ્સામિ ।

તુમણ પુણ સસરીરં પાલેચ્ચવં પયત્તેણં ॥ ૧૩-૧૪ ॥

(૯૩) વહુમન્નિઝળ (વહુમન્ય) = બહુમાન કરી; અવલોચણ (અવલોચન) = બેસુ, સમુસ્સુઓ (સમુસ્સુક) = ઉમંગવાળું.

(૯૪) ગમિસ્સામિ (ગમિષ્યામિ) = જઈશ, તુમણ (ત્વયા) = તારાથી, તમે; સસરીર (સ્વશરીર) = પોતાનું શરીર; પયત્તેણ (પ્રયત્નેન) = પ્રયત્નપૂર્વક.

મંત્રીઓના વિનયિ ભરેલાં વચનોનું બહુમાન કરી અને પિતાના ચરણોનું દર્શન કરવા માટે ઉતાવળો થઈ કુમારે સુનંદને કહ્યું, હું સુતતુ, પિતાનો સદેશો માગ માટે બહુ આતુર છું, એટલે હું જઈશ. વળી તમે કાળક્રમપૂર્વક પોતાના શરીરનું જતન કરજો. (૯૩-૯૪)

પરિણાચિત્તઓ ચટ્ઠઝળ નિગ્ગઓ મુલ્લિણી પમોત્તળ ।

મન્નિચ્ચણિ ! મળાયં પિ ય મળમ્મિ મા મુણ્ણુ અવમાણં ॥ ૧૫ ॥

(૯૫) પરિણાચિત્તઓ (પરિણાચિત્ત) = પગલાવેલો (-વાર્થે ન પ્રત્યય), ચટ્ઠઝળ (ચટ્ઠઝળ) = છોડીને, મુલ્લિણી (મલ્લિણીમ્) = ગર્ભવતીને (અપત્ર શ દિ એ. વ), મળાય (મળાય) = થોડું.

હે રાશિવદને ! મનમાં કંઈક પણ આવું અપમાન ગાળતી નહિ કે
પરણાવેલો પોતાની સ્ત્રીને મૂકી દઈ અને સગર્ભા અવસ્થામાં ત્યજીને
જતો ગયો. (૯૫)

ચિન્નવદ તઓ કુમરં અંસુજલોલ્લિયકવોલફલયા સા ।

કિહ મંદમાદ્ધણી તુહ નયરમહં નાહ । જાણિસ્સં ॥ ૯૬ ॥

(૯૬) ચિન્નવદ (ચિન્નાપયતિ) = ચિન તી કંઈ છે; તઓ (તવ) = ત્યાગ પછી;
અંસુ (અશ્રુ), ઓલ્લિય (આલિત) = બીજેણુ, કવોલ્ફલય (કવોલ્ફલક)
= કપોળપ્રદેશ, કિહ (કથમ્) = કેવી રીતે, તુહ (તવ) = તમારું;
જાણિસ્સ (જાણામિ) = જાણીશ

ત્યાગે અશ્રુજળથી બીંભાયેલા કપોળપ્રદેશવાળી એવી તે કુમારને
ચિન તિ કંઈ લાગી, હે નાથ, મદમાગિની હુ, તમારા નગરવિષે કેવી
રીતે જાણીશ ? (૯૬)

તો તીપ જાણણતયં લિહેદ્ધ ધવલહરમિત્તિભાયમ્મિ ।

રાયગિહનયરપંડરકુદ્ધા ગોવાલય ત્તિ પયં ॥ ૯૭ ॥

(૯૭) ધવલહર (ધવલ્લર) = ભવન, મહાન, પંડરકુદ્ધા (પાંડરકુદ્ધા) =
પંડરકુદ્ધ નામનું, રવેત બી ત, ગો = કિરણ, ગોવાલય (ગોવાલક)
= ગોવાળિયો, કિરણોનો ગદાક, પય (પદ) = ગાથાંશ

તો તેના જાણ માટે મહાનની બી ત ઉપર-ગજગદનગરના પંડરકુદ્ધ
નામના ગોવાળિયા-(જેણુ રહસ્ય હતું-નગરની રવેત બી તના કિરણોનો
પાલક એટલે રાજગૃહની મદિમા-નેજનો ગદાક)-આવું પદ લખી
દીધું. (૯૭)

તો પળમિઝ્ઞ સેદ્ધિ સમ્માણેઝ્ઞ પળદ્ધિ કુમરો ।

આરોદ્ધિઙં વરિયાપ ચિણિગ્ગથો મંતિપરિયરિઓ ॥ ૯૮ ॥

(૯૮) આરોહ = ઉપર ચડવું, વરિયા (વરિયા) = પેટી, પળમિઝ્ઞ (પળમિઝ્ઞ)
= પીટાગેણુ

ત્યાર પછી ગેહને પ્રજામ કરી અને પ્રિયાન સન્માન કરી કુમાર
પોડી ઉપર ચડીને મંત્રીઓ સાથે રથના થયો. (૯૮)

કઓ ય—

ગઘ્માણુભાવદોહલયદુઘ્વલં નિયવિ ડુહિયરં સેટ્ટી ।

પુચ્છહ વચ્છે ! અહ્દુઘ્વલંગિયા કીસ તં ? કહસુ ॥૧૧૫॥

(૧૧૫) નિયવિ (પસ્ય) = જોઈને (અપભ્રંશ સ. બૂ. ફ. વિ પ્રત્યય),
કીસ (કસ્માત્) = કયા કારણે, કેમ.

આ બાબુ વળી—

ગર્ભવતી હોવાને કારણે દોહદની અભિજ્ઞાપાથી દુર્ગંજ થતી પોતાની
પુત્રીને જોઈને શેઠે પૂછ્યું, હે લાડલી, તું બહુ કમનગર શરીરવાળી કેમ
થઈ ગઈ છે એ બતાવ. (૧૧૫)

સા આહ તાય ! મહ અતિથિ દોહલો તેણ દુઘ્વલસરીરા ।

જાણામિ અભયદાણં વારણમારુહિય વિચરેમિ ॥૧૧૬॥

(૧૧૬) આહ = કહ્યું ; દોહલ (દોહદ) = સગભાંની અભિજ્ઞાપા, જાણામિ
(જાનામિ) = જાણુ છું, ધચ્છુ છું ; વારણ = હરિત.

તેણીએ કહ્યું, હે તાત, મારે દોહદ છે એટલે શરીર કપાઈ ગયું
છે અને ધચ્છુ છું કે હું હાથી ઉપર ચડીને અભયદાન કરું. (૧૧૬)

ત નિસુણિકુણ સેટ્ટી દોહલયં તીપ પૂરિય પહિટ્ટો ।

ઉવ્વહદ્દ તયણુ ગઘ્મં પમોયપરિપૂરિયા સા વિ ॥૧૧૭॥

(૧૧૭) પહિટ્ટ (પ્રદદ) = ખુશ, તયણુ (તદ-અનુ) = તદ્ તર, ત્યાગ પછી.
તે સાંભળી શેઠે તેનું દોહદ પૂરું કર્યું અને સતોપ પામ્યો એ
પછી તે આનંદ સાથે ગર્ભનું ધારણું (પોપણું) કરવા લાગી. (૧૧૭)

પરિપાલિકુણ ગઘ્મં નવમાસઽદ્દટ્ટમેહિં દિવસેહિં ।

પસવહ તઓ સુનંદા દેવકુમારોવસં કુમરં ॥૧૧૮॥

(૧૧૮) અદ્દટ્ટમ (અર્ધાષ્ટમ) = આઠમું અડધું એટલે સાઠા સાત, પસવહ
(પ્રસવતિ) = જન્મ આપે છે.

નવ માસ સાત સાત નિવસ સુધી ગર્ભનું રક્ષણ કરીને મુનદાએ
ત્યારે દેવકુમાર સમા એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. (૧૧૮)

નચ્ચર્ચનકામિણિજણં વજ્જિરવરતૂરપૂરિયદિયંતં ।

વિચરિજ્જમાણદાણં વઢાવણયં કુણહ સેટ્ટી ॥૧૧૯॥

(૧૧૯) કામિણી (સમિની) = સદા સ્ત્રી, વજ્જિર (વઢિત્ત) = વાજવું,
વઢાવણય (વર્ગમંતર) = વધામણું.

તે નાઓના નૃત્ય સાથે, વાજિત્રો વગાડીને નિયાઓને પૂરી દેતા
અને માનવું વિતરણ કરતા ગેરે વધામણું કર્યું. (૧૧૯)

અહ વારસમ્મિ દિવસે પસત્યતિહિ-કરણ-જોગસંજુતે ।

કારહ દોહલયસમં નામં કુમરસ્સ અમઓ ત્તિ ॥૧૨૦॥

(૧૨૦) પમાય (પ્રગલ્ભ) = શુભ; કારહ (કાર્યતિ) = કરાવે છે.

ગાગ્મા દિવસે ઉત્તમ તિથિ, કરણ અને યોગ સંધાતા પુનતુ અભય એવું દોહલ સમુ નામ ગણવામાં આવ્યું. (૧૨૦)

ધાર્દિહિ લાલિયંગો કમેણ સ્વો અટ્ટવારિસો જાઓ ।

ઉજ્જાયસ્સુવણીઓ સુવિણીઓ વિજ્જગહણતથં ॥૧૨૧॥

(૧૨૧) ઉજ્જાય (ઉગાધ્યાય), ઉવણીઝ (ઉપનીત) = સર્વજવાયુ; વિજ્જગહણતથં (વિદ્યાગ્રહણાર્થમ્) = ભણવા માટે.

ધાર્દીઓ વડે ગરીગ્નુ પાત્રન પોપણુ થતા અનુક્રમે તે આદ વર્ણનો થયો. વિદ્યાગ્રહણુ કર્યા માટે વિનયશીલ એવો તેને ઉપાધ્યાય પામે સર્વ જવામાં આવ્યો. (૧૨૧)

અહ અન્નદિણે કેણાવિ કલહયંતેણ પમણિઓ અમઓ ।

તુદ્ધ જણઓ વિ ન નજ્જહ કિં કલહસિ તં મણ સદ્ધિ ॥૧૨૨॥

(૧૨૨) કલહય = કળિયો કરવો, નજ્જહ (જાયતે) = જીત્યાય છે, મણ સદ્ધિ (મયા સાર્ધમ્) = મારી સાથે.

તો એક દિવસ દોઈની સાથે ક કાસ થતા અભયને કહેવામાં આવ્યું કે તારા પિતાની જ ખખર નથી તો મારી સાથે શા માટે લગ્ન કરે છે ? (૧૨૨)

તો તત્ત્વયણાયન્નણપુરંતઅવમાણપૂરિઓ કુમરો ।

ચયમાણો નિયમવણે ગંતૂણં પુચ્છણ જણણિ ॥

અંધ ! કહિં મહજણઓ ? ત્તિ પુચ્છિણ પગલિયંસુયા મણદ્ધ ।

પુત્તય ! પવસંતેણં તુદ્ધ જણણં લિહિયમેયં ॥૧૨૩-૧૨૪॥

(૧૨૩) આયણન (આકર્ષન) = આંખણવું; કુરત (કુરત્) = પ્રગટ થવું; ગંતૂણ (ગત્તા) = જઈને, પુચ્છણ (પુચ્છતે) = પૂછે છે.

(૧૨૪) કહિં (હુય) = ક્યા; પવસંતેણ (પ્રવસતા) = પ્રવાસમાં જતાં.

તો આવું વચન સાંભળીને પ્રગટ થતાં અપમાનથી પૂર્ણાને કુમારે રડતા રડતા પોતાના મિત્ર જઈને જાને પૂછ્યું. તે મા, મને પિતા ક્યા છે ? તારું પૂછતા આવું જતાં મને કહ્યું. તે પૂત્ર, પ્રવાસમાં જતા તારા પિતાએ તારા લગ્ન કર્યું. (૧૨૩-૧૨૪)

પરિભાવિઠં તઓ સો અવગયયત્તો પયંપણ જણણી ।

અંવ ! પુહર્દસરો મે જણઓ તા નતથ વચ્ચામો ॥૧૨૫॥

(૧૨૫) પરિભાવિઠ (પરિભાવ્ય) = વિચારીને, અવગયત્ત (અવગતત્ત્વ) = હકીકત જાણી, પયપ (પ્રજલ્પ) = કહેવું ; જણણી (જનનીમ્) = માતાને (અપત્રશ, દિ. એ. વ), વચ્ચામો (વ્રજામઃ) = બર્ધશુ .

(તે પદતી) સમીક્ષા કરી તેનું રહસ્ય જાણી તેણે માતાને કહ્યું, હે મા, મારા પિતા રાગ છે. તે ત્યાં બર્ધએ. (૧૨૫)

સેદ્ધિસ્સ વિ કહિયમિણં તેણ વિ પડળીકરેવિ સામગ્ગિ ।

પટ્ટાવિઓ કુમારો રાયગિહે સહ સુનંદાપ ॥૧૨૬॥

(૧૨૬) પડળીકરેવિ (પ્રગુણીકૃત્વા) = બેસુ કરીને (અપત્રશ પ્રત્યય દ્વિવિ), ઢળ (પ્રતમ્) = એ.

આ વાત શેઠને કહેવામાં આવી. તેણે સામગ્રી તૈયાર કરાવીને કુમારને સુનંદા સાથે રાજગૃહ મોકલ્યો. (૧૨૬)

આસાદ્ધઞ્જણ નયરં કુમરો જણણિ વર્હિ પમોત્તૂણ ।

નરનાહદંસણકણ ચલિઓ નિયપુરિસપરિયરિઓ ॥૧૨૭॥

(૧૨૭) આસાય (આસાદ્ય) = પ્રાપ્ત કરવું ; ઢસણકણ (દર્શનકૃતે) = દર્શન માટે.

નગર પહોંચી માતાને બહાર રાખી કુમાર પોતાના માણસો સાથે રાગના દર્શન માટે આશ્યો. (૧૨૭)

તો વચ્ચંતો જુનાયડમ્મિ દ્દટ્ઠણ લોયસમ્મહં ।

પુચ્છદ પુરિસં કં પિ હુ કિમેતથ વહુલોયસમ્મહો ? ॥૧૨૮॥

(૧૨૮) જુનાયડ (જીર્ણ-અવર) = જૂનો કૃષ્ણ ; લોય-સમ્મહ (લોક-સમર્પ) = લોકોનો જુલાળ, સ્પર્ધા કે સત્ત્વ, ક = કાંઈને

ત્યાં જતા એક જૂના કૃષ્ણ પામે લોકોનો સત્ત્વ (જુલાળ) લેઈને કાંઈ એક માણસને પછવામાં આવ્યું કે, અહીં લોકોની બીડ શામાટે છે ? (૧૨૮)

સો જંપટ તુટ્ટિપરિયસવણત્યમિહ જુન્નકુવમઙ્ગમ્મિ ।

મુદારયણં પક્કિયવિય પમણિયં નરચરિદેણ ॥

તીરનિસન્નો ગિણહર જો પયં તસ્સ દેમિ નિયધયં ।

પંચમયમંતિનાહં કરેમિ સહ અહરરજ્જેણ ॥૧૨૯-૧૩૦॥

(૧૨૯) મન્નામિ (મત્તે) = મા, વચ્ચે, મુદા (મુદા) = વી ટી, પક્કિયવિ (પ્રશ્નવ્ય) = નાંખીને.

(૧૩૦) નિસન્ન (નિપન્ન) = બેઠેલું ; પચમથ (પચ્ચમથ) = પાંચ થો; અરરજ્જેઞ (અરરગલ્લેઞ) = અર્રા ગમ્મ સાથે.

તે ગાણુએ કહ્યું, જૂના દ્વામા કીમતી વીડી (મુદાન્ત) કે કીને ન્હી સુદિની પરીક્ષા કરવા સાગ ગમ્મએ એવી ઘોષણા કરી કે કે, કિનારે એમીને ને એને બહાર કાઢશે તેને પોતાની કુમારી પચ્ચાવથે પાંચથો મ ત્રીથો સાથે અર્રા ગમ્મનો ન્યામી બનાવવામા આવશે (૧૨૯-૧૩૦)

પમળટ્ટ પુણો કુમારો લહહ કિમાગંતુઓ ઇયં પુરિસો ।

આયટ્ઠિહં ? તઓ સો પયંપણ પાવણ વાહં ॥૧૩૧॥

(૧૩૧) લહહ (લમતે) = મળે છે, ઇય (ઇદમ્) = આ, આઅટ્ઠિહં (આકપિ-તુમ્) = બહાર કાઢવા માટે, પાવણ (પાવપતે) = પ્રાપ્ત થવાય છે, વાહં = હા

કુમારે કરી પૂછ્યું, શું નવાગ તુક પુગવ એને કાઢવાનું કાર્ય ઉપાડી (પ્રાપ્ત કરી) શકે છે ? ત્યારે તે ગાણુએ જવાબ આપ્યો, હા, કરી (મેળવી) શકે છે (૧૩૧)

તો અયડતટે ઉવવિસિય ગિવહ તસ્સુવરિ ગોમયં કુમરો ।

તસ્સ પરિસોમણત્થં પલ્લપૂલં પિ જલમાણં ॥૧૩૨॥

(૧૩૨) ઉવવિનિય (ઉવવિશ્ય) = એમીને, ગોમર = ગોઅર, વરાલ = તુચ્છ, પૂલ = પૂજો

ત્યાર પછી ફાના કિનારા ઉપર એમીને કુમારે વીડી ઉપર ગોઅર નાખ્યું અને એને મુકાવવા માટે એના ઉપર સળગતા પાસનો પૂજો નાખ્યો. (૧૩૨)

પૂરેઊણં સારણિજલેણ તં અંધકૂચયં કુમરો ।

તો નીરે નરમાણં છગણં ઘેત્તું નહથેણં ॥

આયટ્ઠિહં મુહારયણં નિયંત્રુલીપ પક્કિયચિહં ।

તો નરવહકમકમલાવલોચણત્થં મઓ કુમરો ॥૧૩૩-૧૩૪॥

(૧૩૩) નારણિ = નીક, ડગા (દેસર) = બાળ

(૧૩૪) કમ (કમ્મ) = અગમ્ય; પક્કિયચિહં (પક્કિય) = મળીને, પડેરીને.

ન્યાયાના ફાને નીકનાં પાણીથી પૂરી અને તેથી પાણી ઉપર તરતા બાળને પોતાના હાથ વડે મદ્ય કરી, તેમાંથી કીમતી વીડી કાઢી તેને પોતાની આગળીમાં પડેરી પછી ગમ્મના ચરણરમ્મના દર્શનાર્થે કુમાર માલતો થયો (૧૩૩-૧૩૪)

પડિહારકયપવેસો વિસિદ્ધજનસરિસવિદિયસિયવેસો ।

નયરજનજણિયતોસો અત્થાણં પેચ્છઢ તઓ સો ॥૧૩૫॥
(૧૩૫) પડિહાર (પ્રતિહાર) = સંગ્રાહ, વિસિદ્ધ (વિગિદ્ધ) = વિવક્ષણ, સરિસ (સદગ) = સંગ્રહ, પેચ્છઢ (પ્રેક્ષતે) = જોએ છે.

હારપાળ વડે પ્રવેશ પામેલો, વિવક્ષણ લોકોની જેમ જેવેત પોતાકે પહેરેલો અને નાગરિકોને સતોપ પમાડતો ત્યાં પછી તે સભાગૃહને જોવા લાગ્યો. (૧૩૫)

દોપાસપરિદ્વિયતરુણરમણિદોધુવ્વમાણસિયચમરો ।

દિદ્ધો અભયકુમારેણ તત્થ સિરિસેણિયનરિદ્ધો ॥૧૪૪॥
(૧૪૪) પાસ (પાર્શ્વ) = બાજુ, દોધુવ્વમાણ (દોધૂયમાન) = ટોળાડુ

અને બાજુ જોમેલી જુવાન લલનાઓ વડે જેવેત ચામરો ટોળાતાં હતા તેવી ગ્રીતિમાં ત્યાં શ્રી શ્રેણિક રાજાને અભયકુમારે જોયો. (૧૪૪)

હરિસેણ ચરણકમલેસુ નિવહિઓ મહિમિલંતસિરકમલો ।

તત્તો નરિદ્વચલનારવિદપુરઓ મુયદ્ મુદ્દં ॥૧૪૫॥
(૧૪૫) નિવહિઅ (નિપતિત) = પડ્યું, પુરઓ (પુરતસ્) = આગળ; મુયદ્ (મુચ્ચતિ) = મૂકે છે.

શિશુ કમળને ધરતી સાથે સ્પર્શતો આનંદથી ચરણકમળમાં નમ્યા પછી તેણે રાજાના અગ્રકમળની આગળ વીટી મૂકી દીધી. (૧૪૫)

પડરેહિ પુહ્દવ્વણો પયાસિઓ વદ્યરો અસેસો ચિ ।

ગ્ગણ જહા આગંતુણ્ણ આયડ્ઢિયં ધયં ॥૧૪૬॥
(૧૪૬) પડરેહિ (પૌર) = નગરજનોએ, વદ્યર (વ્યતિકર) = વૃત્તાંત, ઇણ (એતેન) = એણે.

આ આગ તુરં જે રીતે વીટી દેવામાથી કાઢી હતી તે બધી હકીકત નગરજનોએ ગમન ગમલ સ્પષ્ટ કરી દીધી. (૧૪૬)

તં નિમુણિડં નરિદ્ધો હરિસવસાફુલ્લલોચનો મળદ્ ।

મુપુગ્મિ ! નિયયાગમણેણ ચિરદિયં કિં તણ નયરં ? ॥૧૪૭॥
(૧૪૭) હરિસવસાફુલ્લલોચન (હરિ-વસ-અફુલ્લ-લોચન), તણ (ત્વયા) = તમારથી

આ માંબળીને આનંદથી વિદસિત યથેચ્છા લોચન વડે ગમનએ કર્યું, જે મુપુગ્મ, (અત્યાગ મુધી) તમાગ (આગમન) થી વિદોહ આ નગર મનસ્વી. (૧૪૭)

તત્તો અભયકુમારો વિન્નવહ નરેસરં કયપણામો ।

વિન્નાયડનયરાઓ સમાગઓ હં તુહ સમીવે ॥૧૪૮॥
(૧૪૮) નયરાઓ (નગરાત્) = નગરથી, સમાગઝ (સમાગત) = આવ્યું, આવેલું.

ત્યારે પ્રણામ કરીને અભયકુમારે રાગને વિનંતિ કરી કે, વેન્નાતત
નગરથી હું તમારી પામે આવ્યો છું. (૧૪૮)

તો ભૂવઙ્ગા મણિયં મદ્ ! તુમં મદ્સેટ્ટિણો ધૂયં ।

પરિયાણેસિ સુનંદં ? તો અમઓ મણદ્ આમં તિ ॥૧૪૯॥

(૧૪૯) ભૂવઙ્ગા (ભૂતિના) = રાગએ; નેટ્ટિણો (દેષ્ટિન.) = શેઠનું, આમ = હા.

તો રાગએ પૂછ્યું, હે ભદ્ર, તું ભદ્ર નામે ગેટ્ટી પુત્રી મુનદાને
ઓળખે છે ? ત્યારે અભયકુમારે જવાબ આપ્યો, હા (૧૪૯)

તો સાયરં નરિંદેણ પુચ્છિયં તીણ વચ્છ ! ગલ્મમ્મિ ।

કિં જાયં ? તિ સપ્પણયં પુત્તો તિ પયંપણ અમઓ ॥૧૫૦॥

(૧૫૦) સાયર (સાદરમ્) = આદર સાથે, સપ્પણય (સપ્પણયમ્) = વિનય સાથે

તો રાગએ સન્માન સાથે પૂછ્યું, હે પ્રિય, તેના ગર્ભથી શું જન્મ્યું ?
વિનય સાથે અભયકુમારે જવાબ આપ્યું કે, તેને પુત્ર થયો છે. (૧૫૦)

સો કેરિસગુણફલિઓ ? તિ સહરિસં પુચ્છિય પુત્તદ્વચ્છા

અમઓ પમણદ્ મં પિવ વેવ ! પરિયાણસુ કુમારં ॥૧૫૧॥

(૧૫૧) કેરિસ (કીદગ) = કેવું, (ગુણફલિ) = શુભફળ; મ (મામ્) = મને.

હવે સાથે રાગએ પૂછ્યું કે, તે કેવા શુભોપાયો છે ? અભયકુમારે
જવાબ આપ્યો કે, હે દેવ, તે કુમારને માગ જેવો જ સગએ (૧૫૧)

ગલ્લેવ મઙ્ગલ પુત્તો તિ કલિય પુત્તદ્વચ્છેણ સપ્પણયં ।

પુરપરિહસરલસુલલિયમુણ્ઠિ આલિગિઓ ગાટ્ઠં ॥૧૫૨॥

(૧૫૨) કલિય (કલવિતા) = વળપીને, વિચારીને, પરિ (પરિ) = અર્ગળા;

મુલિય (મુલિય) = મુંઝવે

આ જ માત્ર પુત્ર ને એમ વિચારી રાગએ એમ સાથે નગરીની
અર્ગળાની જેમ વિમાળ, ડામળ અને મુદ્દર બુદ્ધવૈષ્ણવી તેજ માઠ
આલિંગન કર્યું. (૧૫૨)

નિયડચ્છંને ચિણિવેસિકુણ અન્નાડકુણ નિરફમલે ।

મણિઓ ય જાય ! જણાવી સમાગયા ? અદ્વય નો નુદ્ધ ? ॥૧૫૩॥

(૧૫૩) ઉચ્છ્રગ (ઉત્સર્ગ) = ગોદ, અમ્વા (આમ્વા) = મુંઘવું, જાય (જાત) = પુત્ર, નો = નહીં, તુજ્ઞ (તવ) = તારું.

પોતાના ખોળામાં બેસાડી શિંગ કમળ મુઘી ગળાએ પૂછ્યું, હે પુત્ર, તારી માતા આવી છે કે નહિ ? (૧૫૩)

આવદ્ધપાણિપટમો વિન્નવઙ્ગ નરેસરં તથો અમ્મો !

તાય ! તુહ નયરપરિસરડ્ડજાણં આગવા અમ્વા ॥૧૫૪॥

(૧૫૪) પરિસર = પાદર, પડોશનો પ્રદેશ, અમ્વા = મા

ત્યાં અભયે હસ્તકમળ બેડી ગળાને વિનતી કરી, હે માતા, તમારા નગના પાદરે ઉદ્યાનમાં મારી માતા આવી (બી) છે. (૧૫૪)

તા તવ્વયણાયન્નનણપુરંતપરિઓસપૂરિઓ રાયા !

આહસઙ્ગ મંતિનિયરં પવેસણત્થં સુનંદાણ ॥૧૫૫॥

(૧૫૫) આહસઙ્ગ (આદિગતિ) = આદેશ કરે છે, પરિઓસ (પરિતોષ) = આનંદ, નિયર (નિકર) = સમુદાય.

તો તેનાં વચન સાંભળી ઉમળકાથી સંતોષ પામીને રાત્રાએ સુનંદાના પ્રવેશ માટે મંત્રીજનોને આદેશ આપ્યો. (૧૫૫)

તો સિગ્ગયરતુરંગમવેગેણં જાવ જાહ ડ્ડજાણે !

કુમરો તા સંપેચ્છદ નિયજણં જણિયસિંગારં ॥૧૫૬॥

(૧૫૬) સિગ્ગયર (શીઘ્રગતર) = શીઘ્રગામી; સંપેચ્છદ (સંપ્રેક્ષતે) = જુએ છે; જણિયસિંગાર (જનિતશ્રદ્ધાર) = શણગાર કરેલું.

ત્યાગપછી શીઘ્રગામી અવના વેગથી કુમાર બ્યારે બાગમાં ગયો તો પોતાની માતાને શણગાર કરેલી બોધ. (૧૫૬)

પમ્મણદ પડત્થવહ્યાણ ધંવ ! ન કયાહ જુજ્ઞહ વિહ્વસા !

તા પ્રત્તિ અણુમ્મહવેસવિરયણં વિચરસુ હ્યાણિ ॥૧૫૭॥

(૧૫૭) પડત્થવહ્યા (પ્રોપિતપતિકા) = જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તે, કયાહ (કદાપિ) = ક્યારેય, જુજ્ઞહ (યુજ્યતે) = યોગ્ય છે, વિહ્વસા (વિમૂષા) = વચનાભૂષણ, અણુમ્મહ (અનુત્તમ) = સાદું ભપકા વગરનું, હ્યાણિ (દ્વાનીમ્) = દમણા.

ત્યાં કુમારે કહ્યું, હે મા, પ્રોપિતપતિકાને પ્રાર્થ દિવસ શણગાર ન હોય એટલે દમણાં નગન ભદ્રવેશ વચનાનું (સાદા પોશાકનું) આચરણ કર. (૧૫૭)

તો તીપ તળયવચનાઓ ચિરદ્વજો જા પસત્થઓ વેસો ।

ના આગતું નયરે પવેસિયા મંતિનિયરેણ ॥૧૫૮॥

(૧૫૮) તળયવચનાઓ (તનય-વચનાત્) = પુત્રના વચનથી, આગતુ (આગમ્ય) = આવીને

તો તેણીએ પુત્રના આદેશથી ન પ્રવચન વેશમૂળા હતી તે પટેરી. ત્યારપછી મંત્રીજનોએ આવીને એને નગરીમા પ્રવેશ કરાવ્યો. (૧૫૮)

રાયા વિ અણુમ્મહાસભૂમિયં પળાળિં પલોળં ।

નો તીપ અગમહિમીપયં પયચ્છદ પહિદ્મણો ॥૧૫૯॥

(૧૫૯) પલોળ (પ્રલોભ્ય) = ભેદિત; પયચ્છ (પ્રયમ્) = પાપયુ; પહિદ્ (પ્રહૃષ્ટ) = હર્ષિત.

પોતાની સ્ત્રીને સાદો પોપાક પટેરી ભેદિત ગત્યે પણ હર્ષિત મન સાથે તેને અશ્રમહિમીનુ ધ્યાન (પદ) અર્પણ કર્યું (૧૫૯)

નિયરજ્જનિરીઅરં દ્વાઝણ પસત્થવાસરે રાયા ।

તો પંચસયામઘાણ નાયગં કુણદ તં કુમરં ॥૧૬૦॥

(૧૬૦) રજ્જસિરી (રાગ્યસ્રી) = રાગ્યપલ્લવી, વાસર = દિવસ; અમચ્ચ (અમાચ) = મંત્રી, નાયગ (નાયક) = પ્રમુખ, કુણદ (કરોતિ) = કરે છે.

રાગ્યએ શુભ દિવસે પોતાની ગત્યથીનો અર્ધો ભાગ કુમારને આપી તેને પાંચમો અમાલોનો પ્રમુખ બનાવવામા આવ્યો. (૧૬૦)

નિયમહણીય સુસેણાણ દુહિયરં દલિયકમલદલનયણં ।

વિયરદ અમયકુમારસ્સ મયણસેણાભિદં તત્તો ॥૧૬૧॥

(૧૬૧) મહણી (મગિની) = બહેન, દુહિયરં (દુહિતમ્) = પુત્રીને.

ત્યારપછી પોતાની બહેનની મદનમેતા નામે પુત્રી જેના નેન કમળ-જળના સૌંદર્યને પણ મહાત કરતા હતા તેવી તેને અમયકુમાર સાથે પરજાવી. (૧૬૧)

મુંજંતાણં પંચપ્પયારવિસળ નરિદ્-કુમરાણ ।

નિવલચ્છિક્કલ્લલ્લમપરાણ ફાલો અજ્જમદ ॥૧૬૨॥

(૧૬૨) પંચપ્પયાર (પન્નપ્રકાર) = પાંચ પ્રકાર. નરિદ્ = દાર્પ, લલ્લમસર (લલ્લમસર) = ઉદયમંદીર.

પાંચ તરેહના વિપયોનો ભોગ કરતા અને ગત્યથીના દાર્પમાં ઉદયમંદીર રહેતા (બધા) ગલ્લકુમારોનો સમય પસાર થવા લાગ્યો. (૧૬૨)

અહ અન્નયા જયત્તયસામી સિરિવદ્ધમાણજયનાહો ।

રાયગિહનયરપરિસરડજ્ઞાણમ્મી સમોસરિઓ ॥૧૬૩॥

(૧૬૩) જયત્તય (જગત્રય) = ત્રણ જગત, સિરિવદ્ધમાણ = શ્રીવર્ધમાન, ભગવાન મહાવીર, સમોસરિઓ (સમવસત.) = પધાર્યો.

તો એક દિવસ ત્રણ જગતના સ્વામી અને જગન્નાથ શ્રી વર્ધમાન સ્વામી (ભગવાન મહાવીર) ગજગૃહ નગરીના પાદે ઉદ્યાનમાં સ્થાપના કરી (પધાર્યો). (૧૬૩)

તો રાયા નયરજણં વિલસિરસંગારેહિરસરીરં ।

ડજ્ઞાણે વચ્ચંતં દદ્દું પુચ્છઇ પઢીહારં ॥

કયમણહરસિંગારો નયરજણો મહ! વચ્ચ કત્થ ? ।

વિન્નવદ્ધ તઓ સો દેવ ! જાહ સવ્વન્નુનમણત્થં ॥૧૬૪-૧૬૫॥

(૧૬૪) વિલસિર (વિલસિતૃ) = વિલાસ કરતુ, સંગાર (અન્નાર) = શણગાર, રેહિર (રાજિતૃ) = શોભતુ, દદ્દુ (દદ્વા) = જોડતે, પઢીહાર (પ્રતીહાર) = દરયાન.

(૧૬૫) મણહર (મનોહર) = સુંદર, સવ્વન્નુ (સર્વજ્ઞ) = ત્રિકાળગાની, નમણત્થ (નમનાર્યમ્) = વંદન માટે.

ત્યાગે વિલાસયુક્ત શૃંગારથી શોભતા શરીરવાળા નગરજનોને ઉદ્યાન ભણી જતા જોઈને રાગને દરયાનને પૃછ્યુ કે,

હે ભદ્ર, મનોહર શૃંગાર કરીને નગરજનો ક્યાં જાય છે ત્યાગે તેણે વિનતી કરી કે, હે દેવ, સર્વજ્ઞને નમવા જાય છે. (૧૬૪-૧૬૫)

અમ્હે વિ સવ્વવિડપાયપંકયં કોડપ્પણ પેચ્છામો ।

ઇયં ચિતિહં નરિંદો મહરિહરિદ્ધીય નીહરિઓ ॥૧૬૬॥

(૧૬૬) સવ્વવિડ (સર્વવિદ્) = સર્વજ્ઞ, કોડપ્પણ (કૌતુકેન) = કુતુહલથી, નીહરિઓ (નિમ્મત) = ખાદ્ય નીકળ્યુ.

અમે પણ સર્વજ્ઞના પદક્રમણને કૌતુક સાથે જોઈશું આવું વિચારીને ગળ મહા મધ્યવાન સદ્ધિ સાથે નીકળ્યો. (૧૬૬)

રહરયણ-તુરય-કુંજર-અંતેડર-પત્તિનિયરપરિયરિઓ ।

મંપત્તો ગુણમિલયમ્મિ ચેટ્ઠ મણહરુજ્ઞાણે ॥૧૬૭॥

(૧૬૭) પત્તિ = પાયદળ, ચેટ્ઠ (ચિત્ત) = મ દિર; પરિયરિઓ = (પરિકરિત) વી ટળાયેયુ; ઉજ્ઞાણ (ઉદ્યાન).

उत्तम २५, धोय, हाथी, अंन पुर अने पायग्याथी वीटणायेलो मन्त्र
मनोदः उद्यानभा शुभधीव नाभना अन्त्यावयर्मा पढोन्थो. (१६७)

इय निसुणिऊण तित्थयरदेस्सणं तयणु सेणियनरिंदो ।

सायगदंमणरयणं पाचट्ट हयपाचपन्मारो ॥१८६॥

(१८६) तित्थयरदेस्सणा (तीर्थहरदेशना) = तीर्थ इने। धर्मोपदेश, सायगदंमण
(क्षायिकदंमण) = धर्मोपदेशी प्रगट् थनू दर्शन. हय (हट) = नष्ट.

तीर्थ इनेनी धर्मोपदेशानां श्रवण इत्याथी नन्त न पाप अभुदायने
नाश थना रावनये लायिक दर्शनन्त प्राप्त थुं. (१८६)

अभयकुमारो गिण्हट्ट सावगधम्मं दुवाल्सविहं पि ।

तो पणमिडं जिणिंइं मव्वे चि गया सठाणेनु ॥१८७॥

(१८७) गिण्हट्ट (गृह्णति) = ग्रहण इ. छे, सावगधम्म (सारधर्म) = गृह-ध-

धर्म, दुवाल्सविह (द्वादशविध) = पार प्रशस्त

अभयकुमारो पार प्रशस्त आवधर्म शीकार्यु. अथा चित्तेन्दने
नभी पोतपोताना श्याने गया (१८७)

पत्तो चि ह अणुवरिसं रोहट्ट रोसेण रायगिहन्नयं ।

निययल्लगव्वियचित्तो मुपयंडो चंडपज्जोओ ॥१८८॥

(१८८) अणुवरिणि (अनुवर्ति) = २२ वर्षे, रोहट्ट (रोधति) = अवरोध इ. छे,

चंडपज्जोओ (चंडप्रज्ञात) = उन्मत्तनेला मन्त्र.

अे पछी दोणे लोपायेलो अने पट्ट लपानट्ट अेवा नन्त अणुघोत
पोताना अणुघोता शब्दो अविभाती येष्टा साथे २२ वर्षे नन्तगृह नगरीने
अवरोध इत्या लाग्यो. (१८८)

तो सेणिण्ण भणिओऽभयमंती किं पि चिन्तनु उवाय ।

नयरस्स जेण नेमं संजायइ तयणु अमण्ण ॥

पुरपरिसरपुहट्ठेण तेण निहान्णाक्या कणयकलसा ।

समयं मुमंढि-मोग्गर-तोमर-समनिमियसव्वेहि ॥१८९-१९०॥

(१८९) नेम (हेम) = अभिताति. नजर (जगत्ते) = उन्मत्त पाप छे

(१९०) निहान्णाक्या (निहानीकृत) = क्षयी स्थि; निमि (निमि) = तीक्ष्ण.

तो अणुघोते मंत्री = अभयकुमारने अणुघो २, इहट्टे उपाय इने नये
नगरीभा अणुघाति थाय. त्याडे अभयकुमारो

તો ધીયદિણે અમઓ નાસિ ગુણરાયગંજિઓ સંતો ।

તુરયારુહો ગંતુણ નાઓ સામંતણ સગિહે ॥૨૦૫॥

(૨૦૫) ગુણરાય (ગુણરાગ) = ગુણો પ્રત્યે અનુગમ, વીય (દ્વિતીય) = ખીટ,

તાઓ (તાઃ) = તેણીઓને

તો એમના ગુણોના ગમથી ગજિત થયેલો અભયક્રમાર ખીટો સિદ્ધે
ધોડેસવાર થઈ ત્યાં જઈને એમને પોતાના ઘેર (સિદ્ધા) માટે આમત્રણ
આપ્યું. (૨૦૫)

મણિઓ ય તાહિ તં પથ તાવ કુણ મોયણં તઓ અમ્હે ।

તુહ મવણે કાહામો પારણયં તયણુ સો મુત્તો ॥૨૦૬॥

(૨૦૬) તાહિ (તામિ) = તેણીઓએ; કુણ (કુર) = કર, અમ્હે (વચ્મ) :

અમે, કાહામો (કરિષ્યામ) = કરીશું, પારણય (પારણક) = પારણા

અપવાસ કે મત પછીનું ભોજન

તેઓએ કહ્યું કે તમે અત્યારે અહીં જ ભોજન કરો અને અમે ને
પછી તમારું ઘેર પારણુ કરીશું તરત એને (ત્યાં) ભોજન કરાવવામાં
આવ્યું. (૨૦૬)

સમ્મોહકારિવહુવિહવત્યુજુયં પાહઓ મયં તાહિ ।

તયણુ પસુત્તો સંતો અવહરિઓ રહવરેણ હમો ॥૨૦૭॥

(૨૦૭) સમ્મોહકરિ (સમોહકારિન્) = ભેભાન કરનારું, વત્યુ (વસ્તુ), મય (મર)

= શરાય; અવહર (અપહ) = હરણુ કરવું

તેઓએ બેશુદ્ધિ અપાવનાર અનેક દ્રવ્ય ભેળવેલો શરાય તેને
પિવડાવ્યો તેથી હળી પડેલાનું તેનું તત્ત્વ તર વડે અપહરણુ કરવામાં
આવ્યું (૨૦૭)

નીઓ ડજ્જેળીણ તીણ નિયરાયપાયપાસમ્મિ ।

પન્નિવત્તો ય નરિદ્દેણ તયણુ વોલ્લાવિઓ પવં ॥૨૦૮॥

(૨૦૮) નીઓ (નીન) = સર્વ જવાઓ, તીણ (તયા) = તેણીએ, ગમના

(રાત્રિપાદ) = રાત્રિના અગામ

તે ગણિત એને કિત્તેજેન સર્વ ગર્ભ અને પોતાના રાત્રિના અગામ
આગળ ધરી દીધો રાત્રિએ ત્યાં પછી એને આ ગીતે બોનાર
(કર્તુ) (૨૦૮)

ને ! કથ ગયા વુઝી મહિલામેત્તેણ જં કહાણીઓ ।

ધમ્મચ્છલેણ છલિઓ પાવાણ હમાણ સો મણઠ ॥૨૦૯॥

(२०६) वथ (कुत्र) = ध्या; मेत्तेण (मात्रेण) = मात्रधी, हन्तिअ (हन्ति) = हन्तु, ह्यो द्विधो.

અને ! તારી શુદ્ધિ દયાં ગર્હ છે, મહિલામાત્ર તને સદી સુધી નાતી
કુમારે કંઈ છે, આ પાપિણીએ ધર્મના બદાને છળપટથી મને દગો દોગ છે.
(૧૦૯)

इय भणिण नरनाहेण नियलियो तद्द स वयणनियलो ।

नह न अग्नौ सक्त नियनयरे गन्तुमेत्तो य ॥२१०॥

(२१०) नियन्त्रि (निगडित) = आधु, नियल (निगड) = गेरी, अङ्क
(अङ्क) = छेला वगैरे; उङ्क (उङ्कते) = गेरे गे

આવુ કલા પછી મનએ એને પાતાના વચનથી મેરીઓતી બાધી
કીધો કે, ત્યાં સુધી જોડામાં ન આવે ત્યાં સુધી પાતાની નગરિના ન
લઈ શકે (૨૬૦)

चत्वारि सन्ति ख्येयानि चण्डपञ्चोपपत्तयः ।

देवी सिद्धा नलगिरी करी नहा अग्निभीरु गहो ॥

लेहान्ति य न लोहजघनामो दिणस्मि पणदीनं ।

अरुमड जोयणे लेखकृत्यओ जाड राट्टण ॥२०१-२०२॥

(२१८) जलधि (जालि) = आरु. रुनि (गलि) = तेमो। छे (अनू न
पु. य व वर्तमान क्षणम् २५)

(२१२) तेषां च (तेषां च) अने तेषां च (तेषां च) = तेषां च
अथवा (अथवा) = पाठ ३०, ३१, ३२ (गणन) = गणन
पृथगीपाण ३१ अथवा तेषां च तेषां च तेषां च तेषां च तेषां च
तन्नि, तन्नि, तन्नि तन्नि तन्नि तन्नि तन्नि तन्नि तन्नि तन्नि
तेषां च तेषां च तेषां च तेषां च तेषां च तेषां च तेषां च तेषां च
(२१२-२१३)

अग्राग्र्यं हि मन्ताविष्णिं तो तैः नम्रं यत्तन्मय ।

गङ्गां कुण्डमोयगमंस्तत्र अपिच ततो ॥२२३॥

(२३) ग्राहिक (स्वादिग) = अग्र (११) + पार्श्व (२३) + अन्त (१) = ३५
 ३५, ३५, ३५ (अन्त) = १०५ १३ २३ (३५) =
 ३५, ३५, ३५

महामाया सत्तामयी यत्नां ते गन्तव्येति निते मन्त्रा भवेत् ॥३॥

પ્રશ્ન કર્યો,) એ દેવી રીતે અને ? (અભયે જવાબ આપ્યો) ગમ્મ પ્રશ્નોત્તરી
(તમારી) પુત્રી વાસવદત્તા કુળાકુળા છે અને અત્યાગે ઉત્થન સિવાય અન્ય
કોઈ ગર્વવર્ણનાસ્ત્રમાં પ્રવીણ નથી એટલે એને ગીણવવા માટે તેને અહીં
લાવવો જોઈએ. (૨૨૧-૨૨૩)

સો કહ આણેયવ્વો ? અમણુત્તં સ ગયવરં દટ્ટું ।

ગીણણ કુણટ મ્મવસં તો કારિમકરિવરો વિહિઓ ॥૨૨૪॥

(૨૨૪) કહ (કથમ્) = દેવી ગીતે, આણેયવ્વ (આનયિતવ્ય) = લવાય, કારિમ
(કૃત્રિમ) = બનાવટી, કારિમકરિવર (કૃત્રિમકરિવર) = ય ત્રમય બનાવટી
હતિ, ગીણ (ગીતેન) = ગીતથી.

(ગમ્મએ પ્રશ્ન કર્યો) એને કઈ રીતે લાવીએ ? અભયે કહ્યું કે, તે
ઉત્તમ હાથી જોઈને સંગીતથી એને વશમાં કરજે. ત્યાં પછી એક નકથી
(ય ત્રમય) હાથી બનાવવામાં આવ્યો. (૨૨૪)

મુઠ્ઠો ય તસ્સ વિસણ ચરમાણો વળયરેણ કેણાવિ ।

દિટ્ઠો કહિઓ ય તઓ ગંતું ઉદયણનરિદ્ધસ્સ ॥૨૨૫॥

(૨૨૫) વિસય (વિષય) = દેશ, વળયર (વનચર) = જ ગલમાં વસતું
તેને તેમના દેશમાં છોડી દેવામાં આવ્યો. કોઈ વનયગે તેને લખતો
જોયો અને ઉત્થન ગમ્મ પામે જઈને સમાચાર આપ્યા. (૨૨૫)

તત્તો વલસહિઓ સો સમાગઓ ગયવરસ્સ પાસમ્મિ ।

મોત્તું મ્મધાવારં અલ્લીણો ગયસમીવમ્મિ ॥૨૨૬॥

(૨૨૬) વલસહિઓ (વલસહિત) = સૈન્ય સાથે, મ્મધાવાર (મ્મન્વાનાર) = શિથિર,
અર્લીણ (આર્લીન) = આવ્યું.

ત્યાં પછી રાત્રી પોતાના સૈન્ય સાથે હાથી પામે આવ્યો શિથિર
છોડી પોતે એકલા હાથીની નજીક ગયો. (૨૨૬)

અટમટુરરાવપૂરિયદિયંતરો જાવ ગાયદ નરિદ્ધો ।

નાવ ગદંદો જાઓ અવિચ્છલગત્તો પસુત્તો વ્વ ॥૨૨૭॥

(૨૨૭) રાવ = અવાજ, દિયતર (દિગન્તર) = દિશાપ્રદેશ, જાવ (યાવત) =
ત્યાં, ત્યાં મુઠ્ઠી, નાવ (નાવત) = ત્યાં, ત્યાં મુઠ્ઠી; ગત્ત (ગાત)
= ગા, પ્રમુત્ત (પ્રમુત્ત) = શિથિર.

બહુ મનુષ્યો વડે સકળ દિશાદેશને પૂરતો જ્યાં ગમ્મ ગયા
લાગ્યો ત્યાં નાથી મુઠ્ઠી મળી ગયા હોય અને પોતાનાં અગો ત્રિય કડી દીધા
દેવ તેને નિશ્ચય બની ગયો. (૨૨૭)

पञ्चासन्तो जाधो राधा पच्छन्तसंठियनरेहि ।

धरिउण चंडपज्जोयगाइणो तेहि उवणीओ ॥२२८॥

(२२८) पञ्चासन्तो (प्रयासन्तो) = गच्छन्ते, पच्छन्त (प्रच्छन्त) = धुपान्तेषु, संठिय (संठियन्ते) = संठियन्ते, तेहि (ते) = तेभ्योऽपि

राधा अहं गच्छन्ते आयेतां (इतिहासीया) धुपान्तेषु राधा भगवतोऽपि उच्यन्ते धरी दीधो अने तेयो तेने गज्ज य उच्यन्ते पामे अर्ज गज्ज.

भणिओ य मज्ज धृतं काणं सिक्खवसु सुंदरं गेयं ।

न तण निरिक्खियव्या जओ इमा नज्जिगी अहियं ॥२२९॥

(२२९) गेयं = गीत, निरिक्खियव्या (निरिक्खित्वा) = नेत्याप, नज्जिगी (नज्जिगी) = लज्जित्वा = लज्जित्वा पामने

प्रद्योते तेने अहं ३, भारी अहं दीदीने ३३३ गीत गीतमे. तां अने नेवी न नेअमे अमे तागथी ते अहं जग्ज पामने. (२२९)

कसियं तीय वि चच्छे ! पयं कोढाभिभूयसच्चंगं ।

मा पेच्छन्तु तं तुज्ज वि मा संचरिही ओ वाही ॥२३०॥

(२३०) तीय (तीर्थ) = तेने (पादित्वा) सभान 'य' प्रत्यय, वाहे (वाहि) पानानी पुनीने वणी अहं ३, ते नाथी, तां निरिक्खन्तु ॥३३॥ गरी ३३३अथी अहं ३ अने ना नेनी नही ते अने व्याधि तने पामे व्याधि वगे (२३०)

सो जयणियंनरठियं कुमरिं सिक्खवद नरुत्त सदेण ।

वयागियमणा ना तं पलोड्डं कोडयं वद ॥२३१॥

(२३१) कोडय (कोडक) = उच्छेद, नरुत्त (नरुत्त) = पद पामने. ते पानानी अहं (अहं) पद पामने अहं ३ नरुत्तपदने गीतपद पामने. अथी नरुत्त पामने. भगवतो ते तेने नेत्याप अहं ३ अहं ३ अहं ३ (२३१)

परममलोचद न हं गोगसंगर्भाया अहंनया कुमरी ।

नमं सरसंगणं न कुण्ड गद्रेण तो तेष ॥

भणिआ काणे ! किं पडमि कूडयं ? तो मनेलमेना वि ।

जण्ड किं न वियाणमि जणाणं कोडिय ! निरिण ! ? ॥२३२-२३३॥

(२३२) सग्ग (सग्ग) = रागी नीने, कुमरी (कुमरी)

(२३३) कूडय (कूडक) = अहं, निरिण (निरिण) = पाम, ३-७.

પણ રોગનો એપ ન લાગી જ્યાં એ ખીટથી તે તેને જોતી નહોતી.
એક દિવસ કુમારી અગ્નિ અંત્રદાણ સારી રીતે ન કરી શકી. તો તેને
રિસાર્ધને પ્રશ્ન્ય છે, હું કાણી, કેમ ખોટો પાદ કરું છું? તો તેણીએ પણ
રોપ સાથે જવાબ આપ્યો છે, હું પામર, શુ જોલે છે, પોતે કુદગમી છે
એ નથી જાણતો. (૨૩૨-૨૩૩)

જારિસવો હં કોઢી નૂળં કાળા ચિ તારિસા ણસા ।

દ્ય ચિત્તિરુણ જવણિયમુક્કિચિઉં જાવ સો નિયઢ ॥

તા પેચ્છડ તં કુમરિં અદિણવજોવ્વણમણોહરાચયવં ।

સો સપિવાસં તીય ચિ સચ્ચવિઓ કુસુમવાણો વ્વ ॥૨૩૪-૨૩૫॥
(૨૩૪) જારિસવ (ચાદક) = જોયું, (અપશ્વંશની 'વ' શ્રુતિ), હ (અહ) =
હું, તારિસા (તાદગા) = તેવી, નૂળ (નૂતમ્) = જરૂર, ઉક્તિવિઉં
(ઉત્કેષ્ય) = બીજી કરીને, નિયઢ (પચ્ચતિ) = જુએ છે.

(૨૩૫) સચ્ચવિઓ (સત્યાપિત = દષ્ટ) = જોયું, અદિણવ (અભિનવ) = નવું,
અવયવ = અ ગ, કુસુમવાણ = કામદેવ, સપિવાસ (સપિવાસમ્) = તૃપ્ત
સાથે, તીય (તયા) = તેણીએ

જેવો હું કાઢી તેવી જ તે કાણી એમ વિચારી પડેલો બીમારીને
જ્યારે જુએ છે ત્યારે તે એ કુમારીને નવ જીવાનીમાં અને સુદઃ અવયવોથી
યુક્ત દેખે છે તેણીએ પણ એને તૃપ્ત સાથે સાબાત કામદેવ જેવો જોયો
(૨૩૪-૨૩૫)

અવરોપરાણુસાઓ સંજાઓ તાણ મુણઢ નટુ કોદ ।

મોત્તુ કંચણમાલં નલગિરિકરિવંધણનિમિત્તં ॥

મણિઓ પડ્ડોયનિવેણ ઉદયણો કુણસુ સુંદરં મીયં ।

પમણઢ ગાળમિ અહં વાસવદત્તાણ સંજુતો ॥૨૩૬-૨૩૭॥

(૨૩૬) અવરોપર (પરમ્પર) = અગ્રપરમ, મુણઢ (જ્ઞાનાતિ) = જાણે છે. જ્ઞાન
માળા (કાશ્ચનમાળા) = વાસવદત્તાની વિરવાસુ દાગી

અગ્રપરમ અનુગામ વધતો ગયા દાગી કાંચનમાળાને છોડી કાઢી
આ વાત જાણતું ન હતું નલગિરિ હાથીને કાબૂમાં લાવવા માટે રાજા
પ્રધાને ઉદયનને સુદઃ ગીત ગાવા માટે કહ્યું (ત્યારે) ઉદયને વાસવદત્તા
સાથે સયુક્ત રૂપે હું ગાદશ એમ જાણાવ્યું. (૨૩૬-૨૩૭)

આમ્હો મદ્દવં કરેણુયં તો તદા કયં તેહિ ।

અંતરદિન્નપદેહિ ગદિઓ હલ્લી તઓ રાયા ॥

વિચરદ્ધ ચરં દુઃખજં અભયસ્મ તદ્દેવ તં પિ નિશ્ચિન્નચરં ।

તો ઉદયણેણ ઘડિયા ચરો મુત્તસ્સ ભરિહ્ણ ॥

આગેવિયાઓ મહિં વાસવદત્તાણ નિયપુરામિમુદં ।

• સિંગ્થં પલાદ્ધો સો સન્નહ્ણદ્ધ નલગિરિં જાવ ॥૨૩૮-૨૪૦॥

(૨૩૮) આરુદ્ધ = ચડ્યુ, કરેણુવા = હાથાયુ, અંતરદિન્નપટ (અન્નદનર) = વચમાં પડેલો કપડો.

(૨૩૯) દુઃખજ (દ્વિતીય) = ખીજ, તદ્દેવ (તેથી) = તેથી રીતે જ. ઘડિયા (ઘડિયા) = કળશિયો; મુત્ત (મૂત્ર), ચર (ચર) = ચા;

(૨૪૦) આગેવિ (આગેવિ) = ઉપર મૂક્યુ, મહિં (સાર્થક) = સાથે, અભય દુઃ (અભિમુખ) = સામું, લગ્ગી, સિંગ્થ (શીઘ્ર) = તરત તરત (અત્યંત) = પાછા ભાંડી ત્યાં દેશ છે

ઉદયન અશ્વત્થી હાથપુ ઉપર સવાર થયો. વચ્ચે પડેલો ગોઠવીને તેઓએ (વાસવદત્તા સાથે) તેવું (સંગીત) કર્યું. હાથી વશ થયો ત્યાં જ ગાંધારી અશ્વત્થીને ખીજે વગર (વરદાન) આપ્યો, પહેલાની જેમ એ પુત્ર મન પામે જ ગાળવામાં આવ્યો. ત્યાર પછી ઉદયને મૂત્રના ચાર કળશિયા લગીને ઉપર મૂકી દીધા. અને વાસવદત્તા સાથે પોતાની નગરી તરફ જતીદીધી પાછાવન બંધ થયો, જ્યારે અશ્વત્થીત નગરગિરિ હાથીને મળતો જ રહી ગયો (૨૩૮-૨૪૦)

મણિતં ચ તેન—

પપ. પ્રયાતિ સાર્થઃ કાશ્ચનમાલા વસન્તકરચેતિ ।

મદ્ધવતી ઘોષવતી વાસવદત્તા ઉદયનદય ॥૨૪૧॥

(૨૪૧) દયઃ = એ, પ્રયાતિ = જાય છે, સાર્થ = કારણ, વસન્તર = મન ઉદયનનો એક વિચાર મની જે ગુણ રીતે ઉદયનને મળેલો હતો; ઘોષવતી = મન ઉદયનની પ્રિય વી ॥

તેજે દર્શુ—

જા કારણે જા છે—ગાંધી કારણમાળા, (મની) વસન્તર, અન્ની કારણ, પાછલી વી ॥ નગરમાની વસન્તરના મને મન ઉદયન (૨૪૧)

પપાર્ણમજોયણારં મદ્ધવં ઘડિયાળા ગગા તત્તો ।

નિલિહો નલગિરિદ્ધર્થી મુત્તવત્તી ઘડિયાળા ॥૨૪૨॥

(૨૪૨) નિલિહ (નિલિહિ) = પગથી; દ્ધર્થ (દ્ધર્થ) = એક (અર્થ)

अट्टिभयिना क्शमां प्रतिपि गिन यती गभाणीओ न्नेणे के पाताण
लोडमां गंहेती ववताओ के न होय (उत्प्रेक्षा)

फलिहसिलामलकुट्टिमनलेसु पडिमागयाओ रमणीओ ।
पायालपुरंधीओ व्व जम्मि दीसंति लोण्ण ॥८॥

सैन्ययणुन :

शत्रु श्रीओना इदयमां सणगतो गग्नतो प्रतापइपी सयानय
तेभनां दाया गग्ग स्वासइपी धूमाज वउं देभातो इतो (अनुमान, ३५३)

जस्स रिउरमणिमाणसमज्जे पज्जलियपयाववज्जलणो ।

लक्खिज्जट दीहर-उणहसासधूमप्पवाहेहि ॥११॥

राजना नयवक्ष्मी साथेना गाढ प्रेभने डाणे अपमानित थयेथी
धीतिनु इर इर निशाओभा पियग्गु (उत्प्रेक्षा).

जस्स जयलच्छिलालसमणस्स अवमाणमसहमाण व्व ।

धोयकलहोयकंता कित्ती वच्चइ दिसिमुहेसु ॥१२॥

प्रयाणुशील धोयाओना पगयी छोडी वृण वउं आभा प्रलाउभा
अ धकार छवार्ध नवे.

जस्स तुरंगमखुरखणियखोणिउट्टीणरेणुपूरेण ।

अंधागितो दिसिमुहसमेयवंमंडसंडडंड ॥१३॥

यणक्षता भासाओना अभडागयी प्रकाशित निशाओ अने हाथीओनी
गली गन्नायी पुरागेसु लुपन.

अलकंतकुंतचिग्गयचिज्जुज्जोयप्पयासियदिमोहो ।

गंभीरग्गिभुरघडागलगज्जियभरियभुवणयलो ॥१४॥

अयायमान स्वेन ध्वजपताकाओ इपी अगलाओथी गोबित निशाक्षेत्र
अने आभताना भुट्टोनी भणिओना दिरिओथी भुट्टित यता धनुषाणा
आःअवाणा (३५३)

चलचवलधवलधयवडवलायपंतिप्पहामियदियंतो ।

मामंतमट्टमणिक्किरणफुरणकोट्टंडंडवग्गिओ ॥१५॥

दायाओनी मृदना प्रात भागमाथी छटानु पाणी अने तेओना
सुरग धटना गगनगइपी भुट्टु गगन इगु आनडानु टोणु (३५३)

दोनट्टट्टमुंटापज्जंतपमुक्कसिकरासरो ।

गयफणयवडियघंटारणंतवग्गीहयकुटुंओ ॥१६॥

સક્ષ્ય ગજ્યોના પ્રદેશોમાં પોતાની આખી વતીવતો અને વાદળાં-
ઓની માફક મુક્ત રીતે ફરતું પોતાનું મૈન્યબળ (ઉપમા)

કારાવિંતો આણં નીસેસનરેસરાણ વિસપ્પમ્ ।

ગંધાવારો વિચરદ્ધ જલદરલીલં વિહંવંતો ॥૧૭॥

રાજાની કીડા અને વિનોદ :

મત્રીઓને કાર્યભાર આપી કીડા અને વિનોદમાં રમત રમત

રક્ષપમુદ્ધં સમપ્પિય ભારં મંત્રીણ નુરુવુદ્ધીણ ।

કેલીવિણોયવસિથો ગમેદ્ધ કાલં પુદ્ધવાલો ॥૨૦॥

દાધીઓ આમેની રમત (અનુપ્રાસ)

કદયા વિ કુણદ્ધ કુંજરકેલિં સામંતમંતિસનુત્તો ।

અપ્પકાલંતો કામિણિપીણત્થણયુલ્લકુંભયડ ॥૨૧॥

અન્વે સાથે રમત, તેઓનું નૃસ અને તરી પાના મેની.

કદય વિ તરલતુરંગમવગ્ગણવસનુટ્તમાત્તિયફલાયો ।

પગલંતધમ્મસલિલો દ્વ કુણદ્ધ દ્વયવાત્તિયાલીઓ ॥૨૨॥

આગમાંથી મૈન્યસામત્રી અથાવધી .

આગ છુટાવવા માટે જિહ્વાએલી મૃદુમાંથી બંદાતાં પાણીના બાટ
અને તેવા દાધીને અથાવવે.

ઉલ્લાલિયકરપેરંતમુક્કાસિકરદ્ધકાકુટલ્લેદિં ।

જલણં વિદ્ધાવેતો દ્વ કલ્હિદ્ધો કેળવિ કરિંદો ॥૨૩॥

માખેડથી મેળવતાં અમ્યાણા અને અથાવવે.

અવરેણ પવરમાણિફરુચ્ચરુફિરિણોત્તરજિયદિગંતો ।

સંગતિઓ પચલંતો દ્વ મદ્ધવે નયદુમરેણ ॥૨૪॥

સાને અથાવવે (અનુપ્રાસ)

જાલાજાલજલણં પવિલોદ્ધ તરલતામ્મો નુરુવં ।

પલ્લવિજલણમ્મીઓ દ્વ કલ્હિદ્ધો કેળ વિ નુરંગો ॥૨૦॥

થેણિકનો વીરોગિત ગર્વ :

મ.પમાનિત ધર્મને પણ કરમા પડતાં અમ્યબ વેળના ફરમાનો
કે.પા (ઉપમા)

અવમાણિયા ચિ જે નિયગિહં ચિ ન ચયતિ હીનમાણઘણા ।

અભિમાણગુણવિહ્વળા માણસમાણ વ્ય તે નિયમા ॥૬૧॥

ગણુમાં ભેશ અને પ્રયંતાથી લડતા ચોદ્ધાઓનું માન ભગ થયા
વગર મધ્ય હોય તો એ શુ પર્થોગ નથી ? (અનુપ્રાસ)

વિહ્વલમહાભિહિમિહંતસુહૃદકોદંડકંઠે ચિ રણે ।

જહ અપરિમલિયમાણા મુચ્ચના ના કિં ન પજ્જત્તં ॥૬૨॥

પૃથ્વી ભણે ચક્રાયમાન યાય પગ પીગ પુરુષોનો ગર્વ ન નર્મ (અનુપ્રાસ)

અચિ ચલહ ધરણિર્વાહં રહકેલિચિસંદુલસ્ત ફણિચરણો ।

અભિમાણં માણઘણા મણયં ચિ મુચંતિ ન તદ્દા ચિ ॥૬૩॥

ગગના શરીર કપાર્થ ભય પગ ન્યજતોથી દગાયેલ પગભય નસી શકાય

અચિ કરવાલકરાલિચરણંગણે કપ્પરિતિ સસરીરં ।

ન સહંતિ સયણચિરહયપરાભવં પોરિસેવકરસા ॥૬૪॥

પિતાના ધેભવનો નારા કર્યા માટેનો ક્રોધ અને વળી પોતાના કુળનો

વિચાર કરી શાન યવુ

ના ઉદ્દાલેમિ સિરિં કરવાલવલેણ અવકમિય તાયં ।

હા હા ! ન જુત્તમેયં ઉત્તમવંસપ્પસ્યાણં ॥૬૫॥

ત્રેશ્વિકુનું પ્રયાણ :

વિદેશ જવા નયાગી

ના વચ્ચામિ વિણસં તિ ચિંતિહં માણસાદસણાદો ।

ગમણેન્નકવહ્નુહી સમુદ્વિહો સેણિયકુમારો ॥૬૬॥

વીશિષ્ટિ પોશાદ અને હાયમા શત્રુઓના રુધિગ્રી કાલ અનેકી

તસવાર (અનુપ્રાસ)

મેહંતગ્યણદાગે ચિરહયવરવોરપુરિસસિંગારો ।

કરકલિયરિહચિયારણરુદ્ધિરારુણકૂરકરવાલો ॥૬૭॥

પ્રાગેને દેખાયાવગર ગતીના યોગ પહેલગમા બદલ નીડળાવુ (અનુપ્રાસ)

વંચિય નિયપગ્ધિચારો દુરં પરિહરિયપુરિસમંચારો ।

નાદરિહો નયગાઓ ચયણીય નુચિયપહરમ્મિ ॥૬૮॥

કેવળ પાળેલા નગરથી દુર પાળેલી જવુ

જાવ ન તિહિહ અરુણોરુકિરણપદ્માગપેરિયા ચયણી ।

અરૂંતનચરપગ્મિચરગ્ધાદો ના કુમારો ચિ ॥૬૯॥

अधानां विद्वते दुर्भावा गन्तायासी ददायता भटे गत्री
अपस्तान् पानी (उत्प्रेक्षा)

मा होउ मग्नदोषो तमभग्यरिणुरियमिन् मग्नस्मिन् ।

कुमरस्य गमणचिन्तं ति चित्तिर्तु अलगाया स्वर्गा ॥७०॥

ਅੰਤਿਮ ਸਭਾ ਅਧਿਵਾਸੀ ਦੋਸਤਾਨਾ = ਮਮਤਾ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਮ ੫।

આયુર્વેદ ગ્રંથ (કે-૭૫)

सुसाम्बन्धरूपं पयचारेणं गरीय गच्छंतं ।

हृदयं ब्रह्मसूत्रं तन्मयो ज्य सन्नि अद्वयज्ज्ञो ॥७१॥

પાન નં. ૨૧૧ દુધાળી રંગા જોગ માટે ઉચ્ચ પાન (ઉમેશ)

पितृ वञ्छनः ? नि द्रष्टुं दिनेश्वरो उच्यमानिजिह्वान्तो ।

जणशान्माण्डलमारपूरिय नेणियकुमार ॥७२॥

महान् दानं मोक्षाय पुन्यमे देवाय जग- ह्वय नमः । ४३॥

31741 (-4.11, 120)

नो मुउहपालपेविदपन्तुनतयदृगुगियनियरेति ।

चल्यष्ट अलङ्काराणि अणुगन्मन्तोऽभिमाणश्चा । ९३॥

राज्याभिषेकाख्यः

ચાનીંગનાઓનું સ્વર્ગીય નિર્વાણ દ્વારા વર્ણવવાનું (૨ તપાસ).

नारयितानिषिविरप्रमंगीयऽदि न्तगनियनमूहे ।

यन्दिपुत्रमणियज्ञयज्ञयस्वमहिषियन्तु यत्नविभारे ॥१०८॥

५०१ (२५१५१२).

नच्यंतीति द्विसंदुलधरमेतलगलंतकुमुममालासु ।

दशउपाधिपर्यायप्रथमहरन्मणीपरमणीनु ॥१००॥

પરિચયો ત્રણ અને અર્થ મેળવો. (૨ માર્ક)

यत्तुं गतुं गच्छिष्यपि पुनः प्रविश्यं दृष्टुं विदि ।

निवृत्तः सन्तुष्टः सन्तुष्टः सन्तुष्टः सन्तुष्टः ॥११०॥

২০১৬ - ১৭ অর্থবছর - পরিচিতি (= ১৭৩০০, ২০১৭)

तन्निर्णिगान्नपुनश्चपुनमापन्नित्तान्नकृत्वा तन्नेति ।

मंथित्विदो नमिदा मङ्गिन्विद लेपितुमान ॥२२॥

રાજમુદ્ર-આગેહણ.

તયણુ મણિકિરણરંજિયદિયંતરં તસ્સ કણયમયમહંડં ।

વંધિતુ ઉત્તમંગે પણમઢ ઘરલુલિયાસિરકમલો ॥૧૧૨॥

પ્રમ્મપાલન માટે વિનતી (અનુપ્રાસ).

ઉવવિસિય યોણિવીઢે વિન્નવદ નરેસરો નરવરિંદં ।

નિયછાય દ્વ નરેસર પરિહરિયદ્વા પયા ન તણ ॥૧૧૩॥

આસ્થાનમંડપ અને રાજાનું વર્ણન

આશાશર્મા ચળકતા તારાઓની જેમ ચોક્ક પૂરાયેલી દર્શ (ઉપમા).

જર્થિંદનીલકુટ્ટિમતલવિરઙ્ગયવિમલમોત્તિયચડકો ।

સહદ કરવાલસામલનહંગણે તારયગણો દ્વ ॥૧૧૬॥

નીલમ જડેલી બીજ અને ચ્છદિતના થાંભલા જાણે કે ચંદ્રમાન
ફિરજોવાળી રાત્રી, (ઉપમા)

જત્થ ય મરગયમિત્તી સંવસિયા ફલિદ્ધયંભદિત્તીણ ।

અદરુગયસસહરકરકરંવિયા સહદ રયણિ દ્વ ॥૧૧૭॥

અંતર્યામાં લટકતી માળાઓ મેઘની ધારાઓની જેમ (ઉપમા)

જત્થ નવમેહહંવરચંદોયયતલપલંવહારોદ્ધો ।

નવજલહરધારાસારહંવરં લહુ વિહંવેદ ॥૧૧૮॥

પ્રણુત રાગઓના મુદ્રોના ત્ર્યમ્બકોના ફિરજોથી શોભિત શરીર-
વાળો ગગન નવોદિત સૂર્યના ફિરજોથી શોભતા મેઘપર્વતની સમાન, (ઉપમા)

નમિગ્ગનરેસરનિરુવમચ્છૂડામણિકિરણરંજિયસરીરો ।

ધરુણારુણકિરિણાવલિસંચલિરો સુરગિરિંદો દ્વ ॥૧૧૯॥

નીલમના ત્ર્યમ્બકોના ફિરજોથી શોભતા માથાનો અશ્વભાગ જાણે કે
લક્ષ્મીએ ધારણ કરેલા છત્રથી આસૃત થયેલુ શરીર (ઉત્પ્રેક્ષા)

નવદંડનીલચ્છૂડાગ્ગયણકરુકરેરંજિયસિરગ્ગો ।

નિગિરિયમિદ્દહંવરહંત્તસમાલંકિયતણુદ્વ ॥૧૨૦॥

મરુદનમગિયુદ્ધ દુઃખોની પ્રભાવી ચળકના અભા જાણે કે કચ્છરી
વડે ચિત્રિત પત્રાવળીઓથી ગોભાવમાન (ઉત્પ્રેક્ષા)

પગિહિયમરગયમણિમયકુંડલકિરિણોદ્દમ્મરુમુયમિદ્દરો ।

ઘણદરિણનાદિકયપત્તવલ્લિજુયલો દ્વ સોહંતો ॥૧૨૧॥

उद्यमिन् उच्चरोमन्त्रसंनिभो उच्चिपदेमन्त्रि ॥५३॥

અમૃત સમાન ઉપદેશ. (ઉપમા, ૩૫૬, અનુપ્રાસ)

ભયવં વિ દસણકિરણચ્છલેણ અમયં વ વિસયવિસહરણં ।
વિયરંતો નવજલહરસરેણ સદેસણં કુણટ ॥૧૭૪॥

સ સારથ્યક્રમા લેશમાત્ર પણ મુખનો અભાવ.

મો મધ્વપાણિવિસરા ! વચનં નિસુણંતુ ટહ મવાવદે ।
પરિયટંતા સત્તા મણયં પિ સુહં ન પાવંતિ ॥૧૭૫॥

નગ્ધવામીઓનુ દુ ખ. (અનુપ્રાસ)

પેચ્છહ પરમાહમ્મિયનિટ્ટુરકરવત્તકપ્પરિજંતા ।
નેરડયા નયણનિમેસમિત્તમવિ ન વિ લહંતિ સુહં ॥૧૭૬॥

ખીખ પ્રાણીઓનુ દુ ખ (અનુપ્રાસ)

તિરિયા વિ વંધ-વહ-હેય-મેય-ઉક્કત્તણાદુવગ્ગત્તા ।
વિરસં રસમાણા વિ હુ હુટંતિ ન પુવ્વપાવાઓ ॥૧૭૭॥

કુકર્મનાં ક્ષણસ્વરૂપે પીડાતા માનવો. (અનુપ્રાસ)

ગુરુરોય-સોય-પિયવિપ્પઓગ-દારિદ્રદૂમિયા દુહિયા ।
પેચ્છહ પુરિસા વિ કુકમ્મપરિણઈપાસપડિવદ્ધા ॥૧૭૮॥

દેવો પણ અન્ય દેવીઓમાં આસક્ત અને તથી તેમનુ દુઃખ

(અનુપ્રાસ)

અમરા વિ અવરસુરવરરમણીઅણુરાયરંજિયસરારા ।
ઈસા-વિસાયવિસહરવિસચિવસા અણુવહંતિ દુહં ॥૧૭૯॥

અનુગતિશ્રમણનુ દુ ખ અને સ સારથી વિગતિ (અનુપ્રાસ)

ન ય ચઙગદસંસારે સુહલેસસ્સાવિ સંભવો સુલહો ।
દય પરિભાવિય મહ્વા ! મવંતુ સવ્વે મવવિરત્તા ॥૧૮૦॥

ભાષા-પરિચય-૧

[પાઠ્યક્રમાનુસાર મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતનો વિદ્યાર્થીએ મરે]

સામાન્ય ભાષા-પરિચય

૧. સ્વર વિકાર . ક્ર, ઇ અને ઔ.
૨. વ્યંજન વિકાર : મધ્યવર્તી અને સમુદ્ધ.
૩. અ દાગન્ત પુરિલંગ અને જા દાગન્ત તેમજ ને દાગન્ત ગીરિગનાં રૂપો
- ૪ વર્તમાન અને ભવિષ્ય દાળ
- ૫ ભૂત, વિધ્યર્થ, સંબંધક ભૂત અને તેવર્થકૃદન્ત

અ. ધ્વનિ સંબંધી પરિવર્તન

૧. સ્વર વિકાર

પ્રાકૃતભાષામાં વિસર્ગ વપરાતો નથી.

ક્ર, ઇ અને ઔ ના કેન્દ્રાગ્ર નીચે પ્રમાણે છે.

ક્ર = ક, કચ (કૃત), કચ્ચ (કૃત્ત), કગાર (શ્રદ્ધાર), કદન (વચ્ચાગ્રા)
= ઙ. ગચગિ (રાજગ્રા), મિચ્ચ (નૃત્ત), તિચ (ત્રા), તિગાર (શ્રદ્ધાર)

= ઙ. યુનન (યુત્તાન્ત), પુદ્ (દૃત્તી), પુલ્લઃ (વૃત્તી)

= રિ. રિદિ (રુદિ)

ઇ = ઇ. તદેવ (તથેવ)

ઔ = ઔ. કોઠઝ (કોઠુક), કોઠીર (કોઠીર), કોઠી (કોઠી)

૨. વ્યંજન વિકાર

ન = ણ. જનચ (જનચ), રગણ (ગાન), મત્તન (મત્તન), રાગ (રાગ).

(પ્રારંભને 'ન' 'ણ' માં અદ્યક્ષેણે અગ્રણે નથી-ગ્રા, ગદ, ગ, ગિ, નિ, ના, નિગમ)

ઞ = સ, સસિ (શશિ), સત્તુ (શત્રુ) આણસ (આદેશ), કલસ (કલશ),
સોય (શોક), સિર (શિર)

પ = સ. દોસ (દોષ), વિસય (વિષય), રોસ (રોષ), તોમ (તોપ),
મોસણ (મોપણ).

પ્રારંભિક ય = જ. જામ (યામ), જહા (યથા), જુત્ત (યુક્ત), જડ (યદિ),
જવણિયા (યવનિકા)

(અ) અસ યુક્ત મધ્યવર્તી વ્યંજન :

(૧) મધ્યવર્તી (એ સ્વરે વચ્ચે આવતા) ક, ગ, ચ, જ, ત, દ, પ ય અંતે વ નો લોપ થાય છે અને શેષ રહેલો જ અથવા આ સ્વર ય અથવા યા માં બદલાઈ જાય છે એ ય શ્રુતિ છે.

ક. મેણિય (શ્રેણિક), સયલ (સકલ), નિયર (નિકર), કોડઅ (કૌટુક)

ગ. નયર (નગર), તુરય (તુરગ), જુયલ (યુગલ), સાયર (સાગર)

ચ. રુદ્ધર (રુચિર), પચડ (પ્રચડ), વચણ (વચન), સુદ્ધર (સુચિર).

જ. રાયગિહ (રાજગૃહ), નિય (નિજ), રાયા (રાજા), પચ્ચ (પદ્મજ).

ત. રજિય (રજિત), રડ (રત્તિ), તાય (તાત), સમાગઅ (સમાગત).

દ. વચણ (વદન), જણવચ (જનવદ), આણસ (આદેશ).

પ. ગોડર (ગોપુર), અડ્ડઅડ્ડ (આર્યપુત્ર), રિડ (રિપુ). કવાડ (કદાપિ),

ય. ફાજ (ફાય), પઓગ (પ્રયોગ), પચ્ચઅ (પ્રત્યય), નિડઅ (નિયુક્ત).

વ. દિયહ (દિવસ), અચડ (અવટ).

(૧૧) મધ્યવર્તી મહાપ્રાણ વ્યંજન ચ, ષ, થ, ધ, ફ અને મનો
હ થાય છે

ચ. મુહ (મુત્ર), લેહ (લેલ), મુહ (મુલ)

ષ. ઓહ (ઓપ), પરિહ (પરિષ), લટુ (લટુમ).

થ. રહ (રય), પુહર (પૃથ્વી), કહ (કથ), નાહ (નાથ)

ધ. માહુ (માતૃ), વિવિહ (વિવિધ), અમિહાણ (અભિધાન), જલ્હર
(જલમર), અહર (અમર), મહુર (મતુર).

ફ. .

મ. વિમ્પ (વિષમ), અહિમેય (અભિષેક), મુહ (શુભ), વિહસા (વિભૂષા)

પ નો વ પ થી થાય છે.

જ્ઞાનય (જનપદ), જ્ઞ (જ્ઞ), નરસહ (નરસતિ), જ્ઞ (જ્ઞ),
ઉત્તરાસ (ઉપહાસ), અસર (અસર) ઉવાસ (ઉવાસ).

(બ) મ મુક્ત વ્યંજન .

(i) પ્રારંભિક : શબ્દના પ્રારંભમાં સમુદાય વ્યંજન વપરાતા
નથી એટલે તેમાંથી એકનો લોપ થઈ જાય છે,

જાલા (જાલા), પલ્લિ (પલ્લિ), જિર (જિર) રહસ (રહસિ),
સર (સર), સહાર (સહાર), પિર (પિર)

(ii) મધ્યવર્તી મમીકરણ : પ્રાકૃત ભાષામાં પ્રાય જુના જુના
વર્ણના સમુદાય વ્યંજનો વપરાતા નથી. જાને વ્યંજનો એક ન વર્ણના
ધર્મ જાય છે. આ સમીકરણ બે રીતે થાય છે.

પુરોગામી . સમગ્ર (સમગ્ર), સજ્ઞ (સજ્ઞ), અન્નવા (અન્નવા), વિદુત્ત
(વિદુત્ત), કલ્યાણ (કલ્યાણ), સમગર (સમગર), તત્ત (તત્ત),
મુદા (મુદા)

પશ્ચગામી : નન્નિય (નન્નિય), સન્ન (સન્ન), પલ્લિ (પલ્લિ), જ્ઞ (જ્ઞ),
મોગર (મોગર), મુત્ત (મુત્ત), ધમ્મ (ધર્મ), નદ (નદ).

[એક વ્યંજન બે મહાપ્રાણ લેવા નો બીજો અલ્પપ્રાણ થઈ જાય છે.]

સમય (સમય) સિંચ (સીંચ), સિંચ (સીંચ), સિંચુરિય (સિંચુરિય)

(iii) ય આદ્યે સમુદાય રીતે આવતા કાંઈ વ્યંજનો જ વર્ણના
ધર્મ થઈ જાય છે.

ન્ય = જન મિચ્ચ (મિચ્ચ), નિચ્ચ (નિચ્ચ) નચ્ચ (નચ્ચ), પ્રાચ્ચ
(પ્રાચ્ચ)

ચ્ય = જન રચ્ચા (રચ્ચા)

ચ્ચ = જન પચ્ચોર (પચ્ચોર), પેચ્ચ (પેચ્ચ), અચ્ચ (અચ્ચ), ઉચ્ચ (ઉચ્ચ).

ચ્ચ = જન મચ્ચ (મચ્ચ), ઉચ્ચાર (ઉચ્ચાર), સચ્ચાર (સચ્ચાર)

(iv) સ્વરાગમ : પ્રાકૃત વાગ બે વ્યંજનો વચ્ચે અદરનો પડે તેમાંથી
અન્નવા (અન્ન), જુહાર (જુહાર)

ર-જુહાર (રજુહાર), રજિ (રજિ), રજિસ (રજિ), રજિસ (રજિ).

ઉ-વડમ (વડમ)

બ. ૫૬ રચના

૩. નામ-વિભાગ

[પ્રાકૃતમાં ચતુર્થા વિભક્તિનો પદ્ધતિમા સમાવેશ થયો છે.]

(અ) અ કાશ-ત પુલ્લિગ

(પ્રથમા અને દ્વિતીયા સિવાય નપુસક લિંગના ૩૫૦ પુલ્લિગ બેવાં)

एकवचन

बहुवचन

પ. ઓ-નાયગો, જળો, કુમારો, મિમસારો,

આ-કુમરા, વિણયપરા, સામતા'

નિવો, અમઓ, સપ્પો, ઉદયણો

દ્વિ. ઁ-મેણિય, આણસ, રજ્જ, પુરિસ, અમયં

ઘ-કુમારે, કરટણ પુરિમે,
વિસણ, કલમે મોયમે

તૃ ણ-નિવેણ, કુમરેણ, ઉવહાસેણ, મેણિણ,
ઉદયણેણ

ઙિ-કરેહિ, કિરણેહિ, દિવમેહિ,
પડરેહિ, સત્યેહિ, નરેહિ,
નેત્તેહિ, મુણહિ

ળળં-અમણ, પયત્તેણ, જળણ, મણ,
નિયમેણ

હિંતો-

પ. આઓ-નયરાઓ, વયણાઓ
આ-કમ્મવસા

પ.]સ્સ-અમયસ્સ, કામસ્સ, કુમારસ્સ,
ચ] જળયસ્સ

ળં]-રાયગાણ
ળ]-કુમરાણ, મોયગાણ,
ગુણાણ, પુરિસાણ

સ. ા-પગ્દમે, આગ્ગે, મુગ્ગે, નયરે, દિવમે,
નીરે, ઉગ્ગાણે, મુદ્દે

સુ-ઠાણેસુ, ચરણકમલેસુ

મિમ-દિયસમિ, જાપમિ, સમયમિ, મળમિ,
કુહરમિ, મળમિ અયડમિ

સ ં-દેવ, તાય, મુપુરિસ, અગ્ગઉત્ત,
પુત્તય, વચ્છ

૧-નયરજળા, વચ્છા

(બ) અ કાશ-ત નપુસકલિગ

પ. ઁ-નયર, રાયગિહ

આહં-

આણિ-નાયાણિ, લમ્મગાણિ,
રયણાણિ

દ્વિ ઁ-મુરિગ, અથાણ, વયણ, ઠગા

આહં-ત્રોયગાહં, કઠાહ
આણિ-વયણાણિ, ત્રિયાણિ,
વારાણિ

५. ५६-रचना

(अ) आ अने ई हागत श्रीविंग

प्र. ० - रुनदा, अम्मा, गणिया, भागिया, सिवा वासवदत्ता, काणा	मो-गणियाओ, अम्माओ, उपदिष्टाओ, कुरियाओ
-जगणी, मंडभाइणी, रज्जसिरी, देवी, धाणिणी, हरिथणी	उ- -देजेओ
दि. ९-धूर, फल, मुनद, मुद, पञ्ज, पञ्जमानं, दूइय -पगइणि, गयलच्छि, सामगि, रमणि, जगणि, देवि, उज्जेणि	-सुत्तवडांड, अहंमुरीउ मो-विधत्ताओ, गणिपाओ
१. ०-रुनदाए, पागए, वासवदत्ताए, सफाए, दूइयाए -चूरीए	उ- -मगेहरमीओ
२. ०-	हि-
३. ०-रुनदाए, मुनेणाए, भगविरनाए, सिगाए -ग्यगीए, भइणीए	-घांति
४. ०-निगाए, नियाए -अंगुणेंए, मुहरेंए, अनेनेए, उज्जे- णीए, नररीए, अटपीए	हितो- ण-
५. ०-रमियवणि (जे), पच्छे, काने -अय	ण- सु-
	ओ-हाहंमगीओ

४. हाण-विभाग

(अ) वनमान हाण

पकवचन	यकवचन
प्र. पु मि-परेमि, पयामेमि, निहामि, आगमि, देमि [इ-आने]	मो-रुपवातो, देउतातो, देने
दि. पु मि-पुगति, कन्दति, परिवातेमि, वरमि	उ-
दि. पु इ-मनद, धाउद, गिरद, जद, शिनेद [प-पुस्तद, पत्तद, अम्माद]	नि-पदु, पत्तद, अम्माद

(૫) ભવિષ્ય કાળ

પ્ર. પુ. સ્સામિ-ગમિસ્સામિ, વરિસ્સામિ	સ્સામો-
દ્વિ. પુ. સ્સસિ-	સ્સહ-
તૃ. પુ. સ્સહ-	સ્સંતિ-વાવાહસ્સંતિ

(૫) કૃદન્ત

(અ) ભૂતકૃદન્ત (વશેપણુ તરીકે વપરાય છે)

અ (ય)-કય (કૃત), પરામૂઅ (પરામૂત), ગય (ગત), જાઅ (જાત)
છલિઅ (છલિત)

અ = હઅ (હય)-વિહિય, રજિય, ગહિય, પલોહય, આલિંગિઅ, પમણિઅ

(ખ) વિધ્યય્ કૃદન્ત (વિશેષણુ તરીકે વપરાય છે.)

યવ્ય (દ્યવ્વ)-હોયવ્વ, નિરિન્નિયવ્વ, રક્ષેયવ્વ, પાલેયવ્વ, આણેયવ્વ,
નેયવ્વ

(સ) સળ ધક ભૂત કૃદન્ત (અવ્યય તરીકે વપરાય છે)

ઝળા, ઝળં (હઝળા)=(ત્ળ)-ચિત્તિઝળ, પવિસિઝળ, મિલિઝળ, વાહરિઝળ
-કાઝળ, નેઝળ

-ગત્તળ, પમોત્તળ દદ્દત્તળ, ગત્તળ

(દ) હેતવર્થ કૃદન્ત (અવ્યય તરીકે વપરાય છે.)

ઝં (હઝં)-ચિત્તિઝ, નિવ્વઝિઝ, પલોહઝ, વ્વહરિઝ

ભાષા-પરિચય-૨

[અધ્યાપકો માટે ઉપયોગી]

વિશેષ ભાષા-પરિચય

પ્રાકૃત ભાષા એટલે મધ્યકાળમાં બોલાતી વિવિધ ભાષાઓનો સંગ્રહ. આમાં પાલિ, માગધી, અધ્યાગધી, શૌરભેની, પૈથાલી, અલિધા-પૈથાલી, મહાગાધી, અપધ્રશ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. પ્રચલિત પ્રથમા મહાગાધી પ્રાકૃત ભાષા છે જેનું સામાન્ય નામ પ્રાકૃત પણ છે. અહીં મગધા સ્થાપેલી તેની વિશેષતાઓનો ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે.

પ્રાકૃતભાષામાં સામાન્ય રીતે ત્રણ પ્રકારનું શબ્દ ભાગ્યે ભાગ્યે જ નિઃસ્રવ, તદ્ભવ અને દેશ્ય.

તત્સમ એટલે સંસ્કૃત મગધ ના. ૧, મમ્મી, પુર, સમ, દુમ્મર, ઠમ્મ, પમમ, અમર, દેવ, દિવસ, કુમારો, હરુર, દ્ય, અર, વર, આરુ વગેરે.

તદ્ભવ એટલે એક અને બીજામાં વિદ્યમાન ના. ૧, વરુ (વરુ), મગ્ગ (મગ્ગ), સગ્ગ (સગ્ગ), દાહિ (દાહિ), વિમ્મર (વિમ્મર), મ્મ (મ્મ), મન્ન (મામ્મ), જામ (જામ), દ્યો (દ્ય), તમ્મો (તમ), તમ્મ (તમ), મન્નુ (મન્નુ), દેવોમ્મો (દેવમ્મ) વગેરે.

દેશ્ય એટલે બંને રીતે સંસ્કૃત સાથે ન મળવાનો સ્થાન ના. ૧, મિત્તાલ, મ્મુર, દ્યસાળ, લગ્ગા, દુલ્લિ, મિત્ત, મ્મી.

અ. ધ્વનિ મંથાધી પરિવર્તન :

૧. સ્વર વિકાર

(૧) મૌલિક સ્વર વ્યંજનોમાં ગાતાઓ અને ગાતાઓ દ્વારા નીચે પ્રમાણે થાય છે.

(૧) ગાતાઓ

કે-ચ આ મિત્ત (મિત્ત=મિત્ત)

મ્મ=કે કુમ્મ (કુમ્મ), મ્મ (મમ્મ), મ્મમ્મ (મમ્મમ્મ), મ્મમ્મમ્મ (મમ્મમ્મમ્મ)

ઙ = ઙ કામિણિ (કામિની), રમણિ (રમણી), સમણિ (શ્રમણી), કોમલિ (કૌશામ્બી), રચણિ (રચની)

ઙ = ઙ પડીહાર (પ્રતિહાર), પુચ્છઙ (પુચ્છઙ), દિટ્ટીવિન (દટ્ટિવિપ) મિહીઙ (મ્હુકુટિ), ઙ = ઙ વાઙલ (વાતૂલ)

(11) ગુણાત્મક

અ = ઙ કિરિણ (કિરણ)

અ = ઙ પળુવીસ (પળવીસ = પલ્લવિંગતિ)

આ = એ મેત્ત (માત્ર)

ઈ = ઙ જુન્ન (જીર્ણ) ઙ = અ મુસદ્ધિ (મુમુદ્ધિ)

ઙ = ઙ મોગ્ગર (મુદ્ગર)

એ = ઙ વિન્નાયઙ (વેન્નાતર), મિય (સ્વેત), મિટ્ઠિઙ (શ્રેષ્ઠિન્) મિંઙ (મંઙ)

ઓ = ઙ મહૂસવ (મહોસવ = મહોસવ), મુચળ (મોચન)

ઓ = ઙ = અ હરિમવસાફુલ્લોચનો (હર્પવગ્ગોલ્લોચનઃ)

(ખ) ખીળા કેરકારે કોઈક વાગ નીચે પ્રમાણે મળે છે

અવ = ઙ-સમોસરિઅ (સમવસૂત)

અય = એ-મુદ્દેઙ (મુદ્દયતિ), કારાવેઙ (કારાપયતિ), પચામેઙ (પ્રજ્ઞાશયથ), કારેઙ (કારયતિ)

ઙ = ઙ-ઙય (ઙઙ = ઙતિ), ઙ = ઙ-ઙઙ (કય = કૃત)

(સ) કોઈક વાર શબ્દના પ્રાગભમાં આવેલા અવરતો લોપ થાય છે

હ (અહમ્)

(ઙ) સમુક્તરૂપે આવેલા એ વ્યંજનોમાંથી એકનો લોપ થાય ત્યાં પૂર્વનો ઙ્ઙ અવર દીર્ઘ થાય છે

દારિણ (દલિણ)

(ઙ) સમુક્ત વ્યંજન પાંદેલા આવતો દીર્ઘ અવર કા તો ઙ્ઙ થાય છે. અથવા બે-ત્રણમાંથી એક વ્યંજનનો લોપ થાય છે.

— પરિચ્છવળ (પરીચ્છળ), પરમ્મ (પરામ્મ), રજ્જ (ગાન્ધ), પચ્ચમા (પ્રાગ્મા), વેન્ન (વંચ), નિચ્ચ (ગીચ)

— ગાગ (ગાન્ધ), પુટ્ટમ (પૂર્વોચ્ચ), મહ્મવ (મહમ્મવ = મહોસવ) માર્માન્ન (મર્માન્ન), મોસ (મોર્ષ)

२. व्यंजन-विभक्त

असंयुक्त व्यंजन

(अ) मध्यवर्ती

- (i) द्विव्यकरण श्रेष्ठि याद व्यंजन अक्षरों से
 योरा (योर), एर (एर), एरर (एरर) (योर) (योर) (योर)
 (ii) त्रिव्यकरण श्रेष्ठि याद द्विव्यंजना व्यंजन स्वरों से
 क=क-क (क), नाक (नाक), नाक (नाक), नाक (नाक)
 ट=ट-ट (ट), टट (टट), टट (टट) (टट) (टट)
 टट (टट), टट (टट), टट (टट)
 टट (टट), टट (टट), टट (टट)

(iii) मूर्धन्यकरण

नाक (नाक), टट (टट), टट (टट)

(iv) मूर्धन्यकरण अने त्रिव्यकरण

क=क-क (क), नाक (नाक), नाक (नाक), नाक (नाक)
 टट (टट), टट (टट), टट (टट)
 टट (टट), टट (टट), टट (टट)

(v) अन्य परिवर्तन

क=क (क), नाक (नाक)
 टट (टट), टट (टट)
 टट (टट), टट (टट)
 टट (टट), टट (टट)

સંયુક્ત વ્યંજન

(અ) પ્રારંભિક

કોઈકવાર પ્રારંભના સંયુક્ત વ્યંજનમાંથી એકનો લોપ કર્યા વગરનો ઉમેરો થાય છે.

સિરિ (શ્રી), સિણિઢ (મિનિઢ), ટુવાલષ (દ્વાલશ)

(બ) મધ્યવર્તી

(૧) ઉપર વ્યંજન સાથે આવેલો અદ્ય પ્રાણ વ્યંજન મહાપ્રાણ થઈ જાય છે અને ખીન્ને વ્યંજન એ જ વર્ગનો અદ્ય પ્રાણ થઈ જાય છે.

પચ્છિમ (પશ્ચિમ), જેટ્ટ (જ્યેષ્ઠ), ઉવઢટ્ટ (ઉપવિષ્ટ), હૃથ (હસ્ત), પુન્નર (પુષ્કર), અરિથ (અસ્તિ), અટ્ટ (અષ્ટ), પસરથ (પ્રગમ્થ), વિસિટ્ટ (વિશિષ્ટ), સરથ (શસ્ત્ર)

(૧૧) સંયુક્ત વ્યંજનમાં એક વ્યંજન મહાપ્રાણ હોય તો ખીન્ને એ જ વર્ગનો અદ્ય પ્રાણ થઈ જાય છે

વિકલાય (વિરયાત), આરઢ (આરઘ્ય), સન્ભાવ (સદ્ભાવ), ગમ્ભ (ગર્ભ),

(૧૧૧) કોઈક વાર સંયુક્ત વ્યંજનમાંથી એકનું અનુસ્વારમાં પરિવર્તન થાય છે દસણ (દર્શન), અમ્ (અશ્રુ), જપ (જલ્પ)

(૧૪) અન્ય કેશકો

ક્ષ = ક્ષ્વ પેક્ષ્વ (પ્રેક્ષ), લક્ષ્વણ (લક્ષણ),

દક્ષ (દક્ષ), લક્ષ્મિઞ્ (લક્ષ્મિ)

ક્ષ્ = ક્ષ્ણ પેક્ષ્ણ (પ્રેક્ષ), લક્ષ્ણી (લક્ષ્મી),

અક્ષિ (અક્ષિ)

જ્ઞ = જ્ઞન્ સવ્જન્તુ (સર્વજ્ઞ), વિજ્ઞન્ત (વિજ્ઞપ્ત)

જ્ઞ્ય = જ્ઞન્ પુન્ન (પુન્ન), લાયન્ન (લાયણ્ય)

જ્ઞા = જ્ઞન્ નિર્વિજ્ઞ (નિર્વિજ્ઞા)

ન્મ = ન્ય આમાણ (આમાણમ્)

ત્વ = ત્વન્ ચત્વર (ચત્વર)

ત્સ = ત્સન્ વક્ષ (વક્ષ),

ઉત્સગ (ઉત્સગ)

ર્ણ = ર્ણન્ આયન્ન (આ-

ર્ણન) આઙ્ન

(આર્ષર્ણ)

ર્ય = ર્યન્ મન્ના (માર્યા)

સ્ન = સ્નન્ જ્ઞાણ (જ્ઞાણ)

સ્મ = સ્મન્ પ્રિમિહ્ય (પ્રિમિહ્ય)

ચ. વ. —

તદ -	તે	... તે	... તેહિ	... તેસિ, તાળ	. x
	તાઓ	... તાઓ	... તાહિ	..તાસિ, તાસિં, તાળ	.. x
યુષ્મદ્ -	તુમ્હે	... તુમ્હે	... x	... તુમ્હ, તુમ્હાળ	. x
અમ્મદ્ -	અમ્હે, વય...	x	... x	... અમ્હ	x
एतद् -	x	... x	.. x	.. एएसि	. x
सर्वम् -	સર્વે	... x	... x	... x	x
	સર્વાઓ	... x	... x	... x	x

૪. કાળ-વિભાગ

(અ) આજ્ઞાથ°

દ્વિ. પુ. ૦ -કુળ

હ-ફદેહ, પવાતેહ, મુયહ

સુ-કહસુ, વિવાહેસુ, મુળસુ, ઉચ્ચુજસુ, પર્ગિયાળસુ

તૃ. પુ. ડ-એડ, વિઠડ, દિઝડ

ન્ટુ-કુળટુ, ડ્ટુ, દિઝટુ

(બ) વિધ્યથ° (જ્ઞ) તૃ પુ. હોઝ્ઝ

(સ) ભવિધ્ય કાળનાં અન્ય ૩૫

પ્ર. પુ. હામિ-કાહામિ સ્સં-જાણિસ્

હામો-કાહામો

તૃ. પુ. હિઠ-હોહી (હોહિઠ), સમવિહી (સમવિહિઠ), લઝિજહી (લઝિજિહિઠ)

૫. કૃદન્ત

(અ) વર્તમાન (વિશેષણ તરીકે વપરાય છે).

ન્ત-પયપત, ફુટત, આગચ્છત, પલોયંત, મુજત

માળ-ચ્યમાળ, જલમાળ, તરમાળ, ચરમાળ, વાહરમાળ

(બ) પ્રેન્ઠ . આવ-કારાવિય, પજ્જાલાવદ, રણાવણ, ચોટલાવિઘ

(સ) ઈર્મણિ . ડ્ઝ (દ્ઝ્ઝ) -દિઝ્ઝડ, નઝ્ઝદ, આણિઝ્ઝડ, દિઝ્ઝટુ

(દ) ભાવવાચક : સ્ત-(ત્વ)-દીળત્ત, વિહવત્ત

(ડ) વ્યાર્થે : ઝ, ય, (ક) = ગ-કરડઝ (કરણક), મુવિળઝ (મ્વપ્નક), વિમેગય (વિશેષક), નિયય (નિઝ્ઝક), મુવિળય (મ્વપ્નક) નામગ(નામક),

(ખ) નામધેઃ ભૂત કૃદન્તના અન્ય પ્રત્યયો

ડં, ડંડં, તું-કાડ, વેવેડ, અયલોડ, ધુણિડ, ચઢડ, ધેસુ, મટુ, દદ્દડ

ડ, તુ-નિમુણિડ, પાસિનુ, નિમુણિતુ

ડય-મરિમિય, પરિવોમિય, પેન્ઝિય, પન્ઝિયવિય

અપભ્રંશ વિ અને ષવિનો પ્રયોગ : નિગવિ, નિણવિ, પડર્નાકરેવિ

द्विपक्ष

અગ્રમહિમી (અગ્રમહિમી) ગજની અતે રાણીઓમા જેમને પ્રમુખ સ્થાને પ્રાપ્ત હોય તે. એ ગજની પ્રમુખ ભાગી દત્તી જેમને મહામ પિયેય અગ્રમહિમી પ્રાપ્ત દત્તી એમને પુત્ર ન ગણ્યને ગજ અગ્રમ અગ્રમહિમીનો ગજ સાથે સિંહાસન ઉપર અભિષેક કરવામા આવે. ભીલ ગણીઓ પ્રજાની દેવાતી ન્યાય પ્રમુખ રાણી પદનાણી પદનાગણી, પદમહાદેવી તરીકે ઓળખાતી

પ્રજ્ઞાલ (કા) ગામરી, મહેલનો કિપરી ભાગ, ઝાખો, છત્ત, બાગી
 વગેરે કાંઈક અશુભનું બાંધકામ બાધવા પહેલાં માખવા માટેનો મિનાગ
 દિવાળી મુરશા અને મિનાગની દ્રવ્યના કુવામાં તથા લતી જેથી પહેલાં
 દેવી વાળના કાંઈકને જોડે લઈને જોડી નિમાઈ લખાઈ નામે આગમ
 કરતા હઈ ગામરી પછાતે માખવામાં વાપરતી.

[illegible][illegible]

પરંતુ લયભીતને અલયનું જે દાન કરેલું હોય છે તેનો ક્ષય થતો નથી. તપ, તીર્થમેવા, ધનનું દાન, જ્ઞાન-દાન એ બધા કરતા અલય-દાન અદ્વિયાતુ દાન ગણવામા આવ્યું છે.

અવંતિપુરી (અવન્તિપુરી) અવતી દેશની ગજધાનીનું પ્રાચીન નામ. દક્ષિણપથનું એ મહત્વપૂર્ણ નગર હતું. ચંદ્રપ્રદ્યોત અહીંનો ગજ હતો બુદ્ધો ઉજ્જેણી.

અવંતી (અવન્તી) . માલવ દેશનું પ્રાચીન નામ. વિક્રમાદિત્ય અહીંનો રાજા હતો અવતિપુરી એ દેશની ગજધાની હતી

ઋદ્ધિ (ઋદ્ધિ) : ઋદ્ધિ ત્રણ પ્રકારની છે : દેવતાની, ગજની અને આચાર્યની.

૧. દેવતાની ઋદ્ધિના ત્રણ ભેદ છે (૧) વિમાનોની (રહેઠાણના વાહન) ઋદ્ધિ, (ii) વિક્રિયા (રૂપ બદલવા) ની ઋદ્ધિ, અને (iii) પરિચારણ (કામસેવન કરવાની) ઋદ્ધિ અથવા બીજા ત્રણ ભેદ એ રીતે છે :

(૧) સચિત્ત ઋદ્ધિ-અગ્રમહિપી વગેરે

(ii) અચિત્ત ઋદ્ધિ-વગ્રાભૂષણ વગેરે

(iii) મિશ્ર ઋદ્ધિ-વગ્રાભૂષણોથી સજ્જેલી રાણીઓ વગેરેની ઋદ્ધિ.

૨. રાજાની ઋદ્ધિના ત્રણ ભેદ . (૧) અતિયાન ઋદ્ધિ એટલે નગર પ્રવેશના તોગણ, બજાર આદિની શોભા, લોકોની બીડ વગેરે એટલે નગર-પ્રવેશ મહોત્સવની શોભા.

(ii) નિર્માણ ઋદ્ધિ . નગરથી બહાર જતા દાથીઓની સમવટ, સામત વગેરે

(iii) ગજના સંન્ય, વાહન, દ્રોણ, દ્રોણાગ આદિની ઋદ્ધિ અથવા સચિત્ત ઋદ્ધિમાં પટગણી, અન્તઃપુર વગેરે, અચિત્ત ઋદ્ધિમાં વન્ત્ર, આભૂષણ વગેરે અને મિશ્ર ઋદ્ધિમાં વગ્રાભૂષણોથી સજ્જેલી રાણીઓ વગેરે.

૩. આચાર્યની ઋદ્ધિના ત્રણ ભેદ .

(૧) જ્ઞાન ઋદ્ધિ, (ii) દર્શન ઋદ્ધિ અને (iii) સાગ્રિય ઋદ્ધિ અથવા સચિત્તમાં શિષ્ય વગેરે, અચિત્તમાં વન્ત્ર વગેરે અને મિશ્રમાં વન્ત્ર પત્રોત્તર શિષ્યો વગેરે.

ઉજ્જેણી (ઉજ્જયિની) . પ્રાચીન અવતી અથવા અભય દેશની ગજધાની ગાઝદુમાગ અગોક અને ત્યાં પછી કુબાજ ઋદ્ધિયા મુદેરાગ

પરંતુ ભયભીતને અભયનું જે દાન કરેલું હોય છે તેનો ક્ષય થતો નથી તપ, તીર્થઐયા, ધનનું દાન, જ્ઞાન-દાન એ બધાં કરતા અભય-દાન ચઢિયાતું દાન ગણવામા આવ્યું છે.

અવંતિપુરી (અવન્તિપુરી) . અવતી દેશની ગજધાનીનું પ્રાચીન નામ. દક્ષિણપથનું એ મહત્વપૂર્ણ નગર હતું. ચરપ્રદ્યોત અહીંનો ગમ્મ હતો જુઓ ઉજ્જેણી.

અવંતી (અવન્તી) . માલવ દેશનું પ્રાચીન નામ. વિક્રમાદિત્ય અહીંનો રાજા હતો અવતિપુરી એ દેશની ગજધાની હતી

દ્વિધ્વિ (ઋદ્ધિ) : ઋદ્ધિ ત્રણ પ્રકારની છે . દેવતાની, ગમ્મની અને આચાર્યની

- ૧ દેવતાની ઋદ્ધિના ત્રણ ભેદ છે (૧) વિમાનોની (રહેઠાણના વાહન) ઋદ્ધિ, (૧૧) વિક્રિયા (રૂપ અલ્લવા) ની ઋદ્ધિ, અને (૧૧૧) પરિચારણ (કામસેવન કરવાની) ઋદ્ધિ અથવા બીજા ત્રણ ભેદ એ રીતે છે
(i) સચિત્ત ઋદ્ધિ-અગ્રમહિષી વગેરે
(ii) અચિત્ત ઋદ્ધિ-વસ્ત્રાભૂષણ વગેરે
(iii) મિશ્ર ઋદ્ધિ-વસ્ત્રાભૂષણોથી સન્નિવેલી રાણીઓ વગેરેની ઋદ્ધિ.

- ૨ ગમ્મની ઋદ્ધિના ત્રણ ભેદ : (૧) અનિયાન ઋદ્ધિ એટલે નગર પ્રવેશના તોગણ, બજાર આદિની ગોભા, લોકોની બીડ વગેરે એટલે નગર-પ્રવેશ મહોત્સવની શોભા.

(ii) નિર્ગોળ ઋદ્ધિ . નગરથી બહાર જતા દાથીજોની સમ્મવટ, સામત વગેરે.

(iii) ગમ્મનાં સંન્ય, વાહન, દ્રોણ, દોહાગ આદિની ઋદ્ધિ અથવા સચિત્ત ઋદ્ધિમાં પટગાળી, અન્ત-પુર વગેરે, અચિત્ત ઋદ્ધિમાં વસ્ત્ર, આભૂષણ વગેરે અને મિશ્ર ઋદ્ધિમાં વસ્ત્રાભૂષણોથી સન્નિવેલી ગણીઓ વગેરે.

- ૩- આચાર્યની ઋદ્ધિના ત્રણ ભેદ

(૧) જ્ઞાન ઋદ્ધિ, (ii) દર્શન ઋદ્ધિ અને (iii) ચાત્રિય ઋદ્ધિ અથવા સચિત્તમાં શિષ્ય વગેરે, અચિત્તમાં વસ્ત્ર વગેરે અને મિશ્રમાં વસ્ત્ર પરંપરા શિષ્યો વગેરે

ઉજ્જેણી (ઉજ્જયિની) પ્રાચીન અવતી અમવા માલવ દેશની ગજધાની નગરુમાર અગ્રોહ અને ત્યાર પછી કુલાત્ય ચઢિયાતું

મનિ મેયા. મદનિય ગળતી ઉદ્ધતાના કાચે કાલિદાસ્યાર્થે ગેને
ગળ્ય ઉપથી દડાવી દીધો હતો. ગળ નિકમાનિક સોને દનવીન પેલાનાં
કંપન સવાચ્છું હતું. કાલિદાસ. જામગિરિ, વગરગિરિ, વગરગિ, વગરગરિ
દિનામાચાર, પેલાકાદ, પટકપર ગમેરિ વિદ્યાગાન્યના સમયમા મેધલા.
મદાકાન્યું પ્રસિદ્ધ મદિર ઉલ્લેખમાં આવેલું છે.

[illegible][illegible]

१. १९५५-५६ में १०० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।
 २. १९५६-५७ में १२० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।
 ३. १९५७-५८ में १४० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।
 ४. १९५८-५९ में १६० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।
 ५. १९५९-६० में १८० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।
 ६. १९६०-६१ में २०० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।
 ७. १९६१-६२ में २२० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।
 ८. १९६२-६३ में २४० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।
 ९. १९६३-६४ में २६० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।
 १०. १९६४-६५ में २८० करोड़ रुपये का बजट पेश किया गया था।

$$\left\{ \begin{aligned} & \text{für } \alpha = 0, 1, 2, \dots, n-1, \text{ gilt } \alpha \in \mathbb{Z}_n, \text{ und } \alpha \neq 0, \text{ dann} \\ & \text{ist } \alpha \in \mathbb{Z}_n \text{ und } \alpha \neq 0, \text{ dann ist } \alpha \in \mathbb{Z}_n \end{aligned} \right.$$

$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$

વ્યંજન—શરીર ઉપર તલ, મસા, લલમન વગેરના ચિહ્નો નોંધ શુભાશુભનો વિચાર કરવો.

અંગ—હાથ, પગ, લલાટ, નાક, આંખ, દાંત, નખ, કેશ, મનક, વક્ષઃસ્થલ, છલ, કમર વગેરે શરીરનાં વિવિધ અંગોની બનાવટ અને આકાર ઉપરથી ભવિષ્યવાણી કરવી. એમાં અંગોનું ક્રમનું પણ આવી બળ છે.

સ્વર—ચેતન પ્રાણીઓ અને અચેતન વસ્તુઓની અવાજ ઉપરથી ભવિષ્ય ભાખવું. વ્યંજન, અંગ સ્વર, અને લક્ષણોનો સમાવેશ કરતું સામુદ્રિક શાસ્ત્રનાં નામે ઓળખાય છે.

ભૂમિ—ભૂમિ સબંધી નિમિત્ત ભૂમિનાં રંગ, ગુણ, ગંધ, બનાવટ વગેરેના આધાર ઉપર ત્યાં ગૃહનિર્માણ, દેવાલય નિર્માણ વિષેની યોગ્યતા અને ભૂમિમા રહેલાં ધન, ધાન્ય, અસ્થિ, પાણી વિષે ભવિષ્યવાણી કરવી ભૂદેવ વગેરેનો પણ એમાં સમાવેશ થાય છે.

ઉત્પાત—અમ ભવિત બનાવો, લોહી, ચરબી, માંસ, હાડકાની વૃદ્ધિ દેવમૂર્તિનું હસવું, દેવવું, અગ્નિ વગર ધૂમાડો થવો વગેરે. એની જગ્યાએ છિન્નનો પણ ઉલ્લેખ છે. વસ્ત્ર, શસ્ત્ર, આસન, છત્ર વગેરેને કાટેલા નોંધને શુભાશુભ કળ કહેવું તે છિન્ન નિમિત્ત છે.

અંતરિક્ષ—ગ્રહ અને નક્ષત્રોનો ઉત્પન્ન અને અગ્નિ, આકાશ અને દિશાઓના વિવિધ રંગ, સ્પર્શ અને અદ્રવી આગે જાળુ જુદા જુદા રંગનો પરિવેષ વગેરેના આધારે ભવિષ્યવાણી કરવી.

લક્ષણ—શરીર અને અંગો ઉપર આવેલા વિવિધ લક્ષણો ઉપરથી શુભાશુભ કળનો આદેશ કરવો સ્વચ્છિત્ત, કલશ, ગંધ, ચક્ર અને હસ્ત-તલ, પદ-તલ અને પ્રાણ ઉપરની પ્રજ્ઞાઓ ઉપરથી શુભાશુભ કળાદેશ કરવો હસ્તકેષાશાસ્ત્રનો સમાવેશ પણ એમાં થાય છે.

સ્વપ્ન—સ્વપ્નશાસ્ત્ર એક વ્યવસ્થિત શાસ્ત્ર હતું વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાન પ્રમાણે સ્વપ્ન પાંચ પ્રકારના કળા છે તીર્થ કરતી માતા ચીર સ્વપ્નો, વામુદેવની માતા આત, બળદેવની માતા આર અને માંડલિક ગાનની માતા એક સ્વપ્ન જુએ છે. સ્વપ્નનાં જુદી જુદી પ્રકારો નેવાથી જુદા જુદા કળ મળે છે અન્ય મહાન પુરોહિતોના જન્મ અમરે પણ તેમની માતાઓ સ્વપ્ન જુએ છે સ્વપ્ન શુભ અથવા અશુભ પાન દાર્દ ગદે તેના ઉપરથી

મવ—કર્મવશ જેમાં પ્રાણીઓ થાય તે ભવ. ભવ ચાગ છે : નરક મનુષ્ય, નિર્વાક (પશુ, પક્ષી, કીટ વગેરે) અને દેવ ભવ. નરકમાં દુખ મળે છે. સ્વર્ગમાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, મનુષ્ય ભવમાં જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એમ જૈન પરંપરાની માન્યતા છે એટલે બધા ભવોમાં મનુષ્ય ભવ ઉત્તમ ગણવામાં આવ્યો છે. પાપી નરકમાં જન્મે છે. પુણ્ય-શાળી સ્વર્ગમાં જન્મે છે અને માયાવી તિર્થંક યોનિમાં જન્મે છે. પુરુષાર્થ મનુષ્ય ભવમાં જ સંભવ છે એટલે મનુષ્ય ભવ ઉત્તમ છે.

ભિમ્ભસાર (મિમ્ભસાર)—લિલા એટલે ભેરી એ જ જંતો સાગ છે તે લિલ્લાસાર. શ્રેણિકદુભારે જયદક્ષા ભેરીને આગમાંથી બચાવી લીધી હતી એટલે તે લિલ્લાસારનાં નામે પ્રસિદ્ધ થયો હતો. લિલાસાર અને લિલીસાર નામો પણ મળે છે પાલિ સાહિત્યમાં બિબિસાર નામ છે. જુઓ સેણિય.

માર જુઓ કામદેવ

રતિરમણ જુઓ કામદેવ

રાયગિહ (રાજગૃહ)—રાજ પ્રમેનજિતનાં કાળમાં કુશાગ્રપુર નામની તેની ગજધાનીમાં અક્ષર આગ લાગી જતી હતી. ગજને સખત હુકમ કર્યો કે, જેના ઘરમાં આગ લાગશે તેને દેશવટો અપાગે. એક વાર ઝોમધાની બેદરકારીથી રાજના રસોઈગૃહમાં જ આગ લાગી ગઈ. પોતાની આસાનું ઉદ્ધવન ન થાય એટલે રાજ પોતે નગરી છોડીને બહાર ગંધવા લાગ્યો. ગજ-કાર્ય માટે અક્ષરે ત્યાં જતા આવતા લોકો પૂછતા કે તમે ક્યા જાઓ છો ત્યારે કહેતા કે રાજગૃહ એટલે ગજને ઘેર ત્યાંથી તે જગ્યાનું નામ રાજગૃહ પડી ગયું અને ત્યાં વસાવેલું નગર રાજગૃહ નામે પ્રસિદ્ધ થયું.

એ પ્રાચીન મગધ દેશની ગજધાની હતી. ચાગે બાબુ પાંચ ગિરિ-ઓના ઘેગવાને લીધે એનું નામ ગિરિવજ્રપુર પણ હતું. જગમિધુ અદીનો ગજન હતો અત્યારે એનું નામ ગજગિર છે જે દક્ષિણ બિહારમાં આવેલું છે.

ત્યાં ઉગ્ગ પાણીનાં સાત કુદ છે અને પાંચ ઝરણાં છે. શુદ્ધભગવાન અને મહાવીર અદિયા ધણી વાગે આવેલા અને ધર્મોપદેશ આપેલા ગજન શ્રેણિક બિબિસારે પણ તેમના ઉપદેશોનું શ્રવણ કર્યું હતું. પ્રસિદ્ધ ગગિનના આશ્રપાલીનો અદિયા આશ્રવન હતો. જૈનોનું પણ એ એક નામ-ગગિન છે મહાવીર અદી અનેક વર્ષોવાસ કર્યો હતા.

આપ્યા હતા. તેમના ઉપદેશ જૈન આગમમાં સંગ્રહીત છે. ત્રીગ વર્ષ સુધી ધર્મ પ્રચારનું કાર્ય કર્યું અને ૭૨ વર્ષની ઉંમરમાં પાવાપુરીમાં તેઓએ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી. વર્ધમાનના અનુયાયીઓ પહેલાં નિર્ગન્થ અને શ્રમણ તરીકે ઓળખાતા હતા પણ હવે જૈનોના નામે ઓળખાય છે.

ગયા વર્ષે ભગવાન મહાવીરનાં નિર્વાણનાં ૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્ણ થયા છે અને સંપૂર્ણ જગત એમના અદ્વિતીયા સિદ્ધાંતની કદર કરી એમનો નિર્વાણ મહોત્સવ મનાવી રહ્યું છે.

વસન્તક—રાજા ઉદયનનો એક નર્મ-સચિવ એ કથા કહેવામાં પટુ હતો. એ અનેક કથાઓ કહીને વાસવદત્તા અને રાજકુળનું મનોરંજન કરતો રહેતો. કથાસંગિતસાગરની કથા પ્રમાણે વસન્તક પણ ઉત્તરજૈનીમાં આવેલો અને ઉદયનની મુક્તિ માટે તેણે પણ છુપી રીતે કાર્ય કર્યું.

વાસવદત્તા—ઉત્તરજૈનીના રાજા ચંદ્રભદ્રામેનની પુત્રી. જૈન સાહિત્યમાં રાજનું નામ ચંદ્રધોત પણ છે. ચંદ્રભદ્રામેને ચંદ્રી દેવીએ આપેલાં વરદાન પ્રમાણે અગારક નામના અમુગની અત્યંત મુદર કન્યા અગારવતી સાથે વગ્ન કર્યું હતું તેથી તેને એ પુત્રો-ગોપાલક અને પાલક થયા. રાજાએ છદ્માત્મક થયો, તેથી પ્રસન્ન થઈને છદ્મ વરદાન આપ્યું અને એને એક અન્યત મુદર પુત્રી જન્મી વાસવે (છદ્મે) આપેલી એટલે એનું નામ વાસવદત્તા રાખવામાં આવ્યું.^૧

મજ્જમાય (સ્વાધ્યાય)—સ્વાધ્યાય આશ્વત્થ તપનો એક ભેદ છે મયોદાપૂર્વક શુદ્ધ રીતિથી અયોગ્ય સમયનો પરિહાર કરી ઉચિત અન્યમાં શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવું એ સ્વાધ્યાય સ્વાધ્યાયના પાંચ વિભાગ સ્વામાં આવ્યા છે. વાચના—શિવને મુત્ર અને અર્ધ ભગાવતુ, પૃચ્છના—શક વાય ત્યારે પુનઃ તે વિષે પૂછવું, પરિવર્તના—મંત્રિવાનો કરી પાક કરેલાં તેથી બીજી નજવાય, અનુગ્રેહા—અર્થનું વિ-મગ્ન ન થાય એટલે મનન કરવું અને ધર્મકથા—જગ્ય છવેને જાત્રનું આખ્યાન આપવું. સ્વાધ્યાયથી જાત્રજાન નષ્ટ થાય, જુવનો સંગ્રહ થાય, સયમમાં બદાય મળે કર્મની, નિર્ગન્થ થાય અને શાત્ર નષ્ટ ન થાય તથા તેની પર પગ ચાલ્યા કરે.

* દત્તા મે વામવેનેશ તુષ્ટેનેતિ મ મૂચ્ચિ ।

નાન્ના વાસવદત્તા તા તનયામકરોચ્ચદા ॥ ૨.૩.૭૬

ચમન (ચમન) — જાતીય કાર્યોના એ પ્રકાર છે : જાતીય અને
 જાતીય, જાતીય જાતીયમાં જાતીય, જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય
 વિદ્યાર્થીના અને જાતીયમાં જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય
 નિર્માણ (જાતીય), જાતીય (જાતીય), જાતીય, જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય
 જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય
 જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય
 જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય
 જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય
 જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય જાતીય

પરબ્રહ્મને પીએ છે એવું કહે તેનું સાધ. તેનું સાધ પાંચ દરિયાના
 તિરને પ્રાપ્ત છે, નવ પ્રકારથી સિદ્ધ થવનું પાછળ રહે છે, ચાન્ કામ-
 ક્રોધ, માન, માયા અને લોભથી મુક્ત થાય છે, પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન
 કરે છે, નવ પ્રકારના આચાર્યનું પાલન કરે છે, પાંચ સુચિનિર્મિત કરે
 વનું સુચિનિર્મિત પાંચ કરે છે, સાંખ્ય મતનું મધ્ય મેદ વ્રતપાલને (વર્ગવાન
 મિત્રાણ) પ્રાપ્તતા નથી. તે પ્રત્યક્ષ છે જ્ઞાનમયકે સિદ્ધિઓ—સામાધિ, સુ-
 તર્કિ સંનિવૃત્ત, વરના, પ્રતિક્રમ, કાલે અર્થ અને પ્રત્યક્ષપાન કરે છે.

गमर्णी (क्षमर्णी)—शमर्णी से ही साधु (शमर्णी). श्रुत्यै गमर्णी.

[illegible]

महर्षिः (पर्यटितु) : १३। स्वयम्भु

[illegible]

શાસન હેઠળની ભૂમિમાંથી લાગો વસૂલ કરતા અને રાજ્યને દર વર્ષે કર ભરતા. તેઓ દર વર્ષે પોતાના અધિકાર પત્રો નવા કરાવતા. તેઓ રાજ્યને પોતાની મેવાઓ અર્પિત કરતા, ગજસભામાં અનેક ક્ષીયઓ અને વિનોદમાં ભાગ લઈ ગજનો મનોવિનોદ કરતા. સામ તોના કેટલાક ભેદ હતા : સામત, મહાસામત, આપ્તસામત, પ્રધાનસામત, શત્રુ મહાસામત અને પ્રતિસામત. એમના અધિકારો જુદા જુદા હતા.

સાવગધમ્મ (આવકધર્મ) : પરલોકના હિત માટે જિન વચ્ચેના શ્રવણ કરે એ શ્રાવક તે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરીને અણુવ્રતોત્તુ પાલન કરે છે. અણુવ્રત પાંચ છે : અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, સ્વચ્છી-સતોપ અને અપરિગ્રહ એમની સાથે સાત બીજા વ્રત પાલવા પડે છે : દિગ્વિગતિ પોતાના કાર્ય-ન્યાયાગ માટે દિશાઓત્તુ પરિભ્રમણ કરવું, દેશવિગતિ-દરેક દિશામાં ક્ષેત્રત્તુ પરિભ્રમણ-મર્યાદા બાંધવી, અનર્થદર્શવિરતિ-નિર્અર્થક પ્રવૃત્તિ ના કરવી, સામાયિક-અમુક સમય માટે અધર્મ પ્રવૃત્તિનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવો, પૌપધોપવાસ-અષ્ટમી, ચતુર્દશી અને પૂર્ણિમાના દિવસોમાં ઉપવાસ કરવો અને ધર્મ જગગણ કરવું, ભોગોપભોગ પરિભ્રમણ-દૈનિક વપરાશની વસ્તુઓની મર્યાદા બાંધવી અને અતિથિસ વિભાગ-ન્યાયોપાર્જિત વસ્તુત્તુ સુપાત્રને દાન કરવું. આ બાર વ્રતોવાળું દ્વાદશવિધ ગૃહધર્મ (દુવાલસચિદ્ધ નિદ્ધિધમ્મ) કહેવાય છે.

સુવિણ (સ્વપ્ન) , જુઓ અંગલક્ષણ

સેણિય (શ્રેણિક) ભભસાર, ભિભિસાર, બિભિસાર (પાણિ) નાં નામે જાણીતો રાજગૃહનો રાજા જૈન પરંપરા પ્રમાણે તે મહાવીરનો ભક્ત હતો. શ્રેણિકે મહાવીરને પૂછેલા અનેક પ્રશ્નો આગમસાહિત્યમાં સુરક્ષિત છે. શ્રેણિકને ત્રેવીંચ ગાણીઓ હતી. સુનદા, ધારિણી, ચેત્ત્રાણા વગેરે. તેમને અનેક પુત્રો હતા જેમાં અભયકુમાર, મેઘકુમાર, નદિમેળ અને કુલિક (અજ્ઞતશત્રુ) જાણીતા છે. અજ્ઞતશત્રુ શ્રેણિકનો ઉત્તરગધિયારી બન્યો. એ ચેત્ત્રાણાનો પુત્ર હતો. પાત્રિ સાહિત્ય પ્રમાણે શ્રેણિક જગવાન જુદો જગવાન હતો.

સેન્નમહાભોગ (શેષમહાભોગ) . ગેપનાગ કદને પેટે કમળપત્રી જન્મેલા નારોમાંનો પ્રમુખ નાગ છે એને મહાસેનગ્રી છે. એ નિરંતર પાતાળમાં રહે છે. એ પાતાળનો રાજા છે વિષ્ણુ ભગવાન એના

FOR REVIEW

